

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MEDYA VE İLETİŞİM ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

**BİR İLETİŞİM DİLİ OLARAK MODERN VE POSTMODERN ROMANDA
DEĞİŞEN DEĞER TEMSİLİNİN KARAKTERLER ÜZERİNDEN
KARŞILAŞTIRILMASI**

TİJEN ZEYBEK

DOKTORA TEZİ

LEFKOŐA
2020

**BİR İLETİŞİM DİLİ OLARAK MODERN VE POSTMODERN ROMANDA
DEĞİŞEN DEĞER TEMSİLİNİN KARAKTERLER ÜZERİNDEN
KARŞILAŞTIRILMASI**

TİJEN ZEYBEK

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MEDYA VE İLETİŞİM ÇALIŐMALARİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. FEVZİ KASAP

LEFKOŐA
2020

KABUL VE ONAY

Tijen Zeybek tarafından hazırlanan “Bir İletişim Dili Olarak Modern ve Postmodern Romanda Değişen Değer Temsilinin Karakterler Üzerinden Karşılaştırılması” başlıklı bu çalışma,/...../2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

.....
Doç. Dr. Fevzi Kasap (Danışman)
Yakın Doğu Üniversitesi
İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

.....
Yrd. Doç. Dr. Mustafa U. Çelik
Yakın Doğu Üniversitesi
İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

.....
Yrd. Doç. Dr. Dilan Çiftçi
Yakın Doğu Üniversitesi
İletişim Fakültesi Çizgi Film ve Animasyon Bölümü

.....
Doç. Dr. E. Asude Tunca
Lefke Avrupa Üniversitesi
İletişim Bilimleri Fakültesi Yeni Medya Bölümü

.....
Doç. Dr. Ahmet Güneşli
Lefke Avrupa Üniversitesi
Dr. Fazıl Küçük Eğitim Fakültesi Türkçe Bölümü

.....
Prof. Dr. Mustafa Sağsan
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin, tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim. Tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

- Tezimin tamamı heryerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Yakın Doğu Üniversitesinde erişime açılabilir.
- Tezimin iki (2) yıl süre ile erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde tezimin tamamı erişime açılabilir.

Tarih

İmza

Ad Soyad

TEŞEKKÜR

Bütün doktora sürecimde ve özellikle makalemin yayımlanmasını beklerken bana destek olan, benden asla umudunu kesmeyen ve nazımı Őikayetsiz çeken Doç. Dr. Fevzi Kasap hocama teşekkürü bir borç bilirim. Hiç yüzünü görmediğim, elini sıkmadığım ama aramızda kitap dostluğu bulunan ve bana ucsuz bucaksız sanal arşivini sonuna kadar açarak, aradığım kaynaklara ulaşmam için hiçbir karşılık beklemeden çabalayan sosyal medya arkadaşım, güzel insan Niyazi Karabey'e yürekten teşekkür ederim. Kolay bir süreç değildi. Yukarıda saydığım ve daha nice arkadaşımın ve ailemin desteği olmasa olmazdı.

ÖZ

BİR İLETİŞİM DİLİ OLARAK MODERN VE POSTMODERN ROMANDA DEĞİŞEN DEĞER TEMSİLİNİN KARAKTERLER ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI

Toplumsal devinimin en başat ögesi değişim dinamiğidir. Tarihsel süreci içerisinde her toplum kendi özgün birikimi ve gücünü bu birikimden alan dinamikleriyle kendi değişim sürecini yaratır ve kabuk değiştirir. Böylesi dönemlerin anlatıcısı olarak dil ve dolayısıyla yazın hem bu sürecin dinamik bir parçası olarak değişimde payı olan yani değiştiren ögedir ve hem de değişime tanıklık ederek onu tarihe mal eden ögedir. Yeniyi eskiye bağlayarak tarihe süreklilik kazandıran dildir. Dilimizle ve dilimizce düşündüğümüz bir gerçektir. Bu gerçek, içinde hem tarihi hem de kültürü barındırmaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki yazı düşüncenin belleğe dönüşmesidir. Bugünü, dünü ve yarını anlama çabasında insan hep bu birikimsel belleğe yaslanmaktadır. Bu bağlamda roman, toplumu oluşturan bireyleri ve onların değerlerle ilişkisini anlamakta başvurabileceğimiz en sivil ve içtenlikli yazın biçimidir. O yüzden de toplumsal değerlerin değişimini, bir yerden başka bir yere evrilme süreçlerini, bu süreçlerde rol oynayan toplumsal dinamiklerin izini edebi bir tür ve bir iletişim dili olan romandan sürmek hayli verimli bir yol olarak kabul edilmektedir. Roman karakterleri temsil ettikleri dönemin ve ait oldukları sosyal sınıfın değerlerini kendi öyküleri içinde temsil ederler. Bu temsiller çok büyük ölçüde gerçek hayattan beslenmektedirler. Bu bağlamda insanın yazın alanındaki en büyük soyutlaması olan roman resmi olmayan tarihe ışık tutan güçlü anlatılardır ve bu özellikleriyle sosyal araştırmalara önemli bir kaynak oluşturmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, postmodernizm, roman, değerler, değer temsili.

ABSTRACT

THE REVIEW OF THE CHANGING VALUE REPRESENTATIONS THROUGH THE PERSONALITY CHARACTERISTICS OF MODERN AND POSTMODERN TURKISH NOVELS

Main element of societal transformation is the dynamic of change. In its course of history, each society transforms through its own unique accumulation and through the dynamics that take its power from this accumulation. Language as a narrator of such periods, and therefore writing as a dynamic part of this process, also have their shares during societal transformations. Language and literature, not only witness these transformations, but also store them. It is the language that brings continuity to history by connecting the new to the old. Languages contain evidence for the culture and history of the societies that speak them. In this context, it can be said that writing is the transformation of thought into memory. Mankind rests on this cumulative memory in an effort to understand its past and present. In this context, the novel becomes the most civil and sincere type of writing that we can refer to in making sense of the individuals who make up the society and the values they uphold. Therefore tracing the transformation and evolution of social values and the social dynamics that play a major role in these processes, from novels can be fruitful. Novel characters represent the values of the period and the social classes they belong to. In this context, novels are powerful narratives that shed light on history and due to this feature they are an indispensable resource for social research.

Keywords: Modernism, postmodernism, novel, values, value representation.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY

BİLDİRİM

TEŞEKKÜRiii

ÖZ iv

ABSTRACTv

İÇİNDEKİLERvi

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

MODERNİZM, POSTMODERNİZM VE ROMAN 10

1.1 Modern Olmak Ne Demektir?..... 13

1.2 İmparatorluktan Ulus Devlete Türkiye'nin Modernleşme Sürecinde
Değerler16

1.3 Ulus Devletle Kimlik İnşası ve Yeni Değerlerin Oluşumu 19

1.4 Laiklik İlkesinin Modernleşme Sürecindeki Rolü 21

1.5 Türk Romanının Tarihsel Süreci ve Dinamikleri..... 24

1.6 Türk Romanında Modernizm Etkisi28

1.7 Postmodern Düşünce ve Edebiyat..... 35

1.8 Postmodern Roman Özellikleri..... 37

1.9 Postmodern Romanda Kişiler ve Değerler 39

2. BÖLÜM

TOPLUMSAL YAPI VE DEĞERLER 41

2.1 Değerlerin Özellikleri ve Toplumsal İşlevi42

2.2 Değerlerin Değişiminde İletişim Teknolojilerinin Rolü 46

2.3 Toplumsal Yapı ve Değerlerin Üreticisi Olarak İnsan 49

2.4 Kültürel Bir Unsur Olarak Değer.....53

3. BÖLÜM

MODERN VE POSTMODERN TÜRK ROMANINDA

DÖNEMLERE GÖRE DEĞİŞEN DEĞERLERİN

KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 57

3.1 Çalışmada İnceleme Konusu Olan Romanlar..... 58

3.1.1 İlk Modern Roman: Aşk-ı Memnu ve Halit Ziya Uşaklıgil..... 58

3.1.2 İkinci Modern Roman: Bekçi Murtuza ve Orhan Kemal..... 69

3.1.3 Üçüncü Modern Roman: Yenişehirde Bir Öğle Vakti ve Sevgi Soysal 78

3.2 Çalışmada İnceleme Konusu Olan Postmodern Romanlar..... 83

3.2.1 Aldatmak ve Ahmet Altan 83

3.2.2 Baba ve Piç ve Elif Şafak..... 91

3.2.3 Masumiyet Müzesi ve Orhan Pamuk 98

3.3 Modern ve Postmodern Romanların İncelenmesi Sonucunda Elde Edilen Veriler 105

3.3.1 İncelenen Modern Romanlar: Aşk-ı Memnu, Yenişehirde Bir Öğle Vakti, Bekçi Murtaza 107

3.3.2 İncelenen Postmodern Romanlar: Aldatmak, Masumiyet Müzesi, Baba ve Piç..... 110

SONUÇ 114

KAYNAKÇA 117

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

İNTİHAL RAPORU

ETİK KURUL RAPORU

GİRİŞ

Edebiyat insanı çevresiyle birlikte etkileme, bilinçlendirme potansiyeline ve onu bulunduğu siyasi, sosyal, ahlaki evrenden alıp bir başka siyasi, sosyal, ahlaki evrene taşıma gücüne sahip bir etkinliktir. Edebiyatın içinden doğduğu ve hep yöneldiği kaynak insan ve onun yakın uzak çevresidir. O yüzdendir ki bir toplumda değişim yaratan çalkantılı dönemler ve o dönemin insanları edebiyatın en temel konusu ve nirengi noktası olagelmıştır. Bu bağlamda Modern Türk Edebiyatı da toplumsal alanda yaşanan bütün önemli dönüşüm ve değişimlerle sürekli ve yoğun bir etkileşim içerisinde olmuştur.

Bu tez çalışmasında Türk Edebiyatında iki farklı döneme ait (modern ve postmodern) romanlar incelenmiş ve bu romanlarda ilgili dönemlere ait belirli değerlerin neler olduğu, nasıl temsil edildikleri, karakterlerin bu değerleri nasıl sundukları araştırılmıştır. Zaman içinde değişen değer temsillerini ortaya koymak açısından iki farklı döneme ait romanlar üzerinde çalışma yürütülerek bunların karşılaştırması yapılmıştır. 19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başından itibaren toplumsal olarak en etkili kitle iletişim aracı gazetelerle birlikte romanlar olmuştur. Bu nedenle zaman içinde hangi değerlerin nasıl değiştiği, yerlerine hangilerinin geldiği ve bunların roman karakterleri üzerinden nasıl temsil edildiğini romanlardaki temsili öznelerin incelenerek ortaya konmak yöntemi seçilmiştir. Çalışmada dönemsel açıdan önemli değişimlere denk düşen tarihlerde yazılmış, modern dönem için üç ve postmodern dönem için de üç olmak üzere toplam altı roman incelenmiştir. Çalışmanın iki merkezi noktasından birini, Türkiye’de batılılaşma ve modernleşme çabalarının etkili olduğu bir dönem olan 1899-1973 arasında yazılmış üç modern roman oluşturmaktadır. Diğer merkezi noktayı ise 2000’li yılların başında yazılmış, literatürde postmodern olarak sınıflandırılan başka üç roman oluşturmaktadır. Edebi kaygıların yanında toplumsal kaygılar da taşıyan modernist romanlar incelenerek araştırmaya konu değerler belirlenmiştir. Daha sonra ise bu değerlerin modern ve postmodern romanda nasıl temsil edildikleri incelenmiştir. Bir başka Modern roman ile postmodern roman arasında araştırmaya konu değerlerin karşılaştırmalı bir analizi yapılmıştır. Ait oldukları

dönemin toplumsal, kültürel, siyasi yapısını yansıtan bu romanlarda, değerlerin nasıl temsil edildiği, hangilerinin ön plana çıkarılarak vurgulandığı veya hangilerinin geriye itilerek önemsizleştirildiği araştırılmıştır. Bu bağlamda yaklaşık yüz yıllık bir dönemi kapsayan bir süreçte, Türk romanında değer temsillerinin nasıl bir değişim geçirdiği ortaya konmuştur.

Toplumsal devinimin en başat ögesi değişim dinamiğidir. Tarihsel süreci içerisinde her toplum kendi özgün birikimi ve gücünü bu birikimden alan dinamikleriyle kendi değişim sürecini yaratır ve kabuk değiştirir. Böylesi dönemlerin anlatıcısı olarak dil ve dolayısıyla yazın hem bu sürecin dinamik bir parçası olarak değişimde payı olan yani değiştiren öğedir ve hem de değişime tanıklık ederek onu tarihe mal eden öğedir. Yeniye eskiye bağlayarak tarihe süreklilik kazandıran dildir. Dilimizle ve dilimizce düşündüğümüz bir gerçektir. Bu gerçek, içinde hem tarihi hem de kültürü barındırmaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki yazı düşüncenin belleğe dönüşmesidir. Bugünü, dünü ve yarını anlama çabasında insan hep bu birikimsel belleğe yaslanmaktadır. Bu bağlamda roman, toplumu oluşturan bireyleri ve onların değerlerle ilişkisini anlamakta başvurabileceğimiz en sivil ve içtenlikli yazın biçimidir. O yüzden de toplumsal değerlerin değişimini, bir yerden başka bir yere evrilme süreçlerini, bu süreçlerde rol oynayan toplumsal figürlerin izini romandan sürmek bize olabilecek en geniş ufku açma potansiyeli taşımaktadır. Çalışma iki eksen üzerinden yürütülecektir. Birinci eksen erken cumhuriyet dönemi veya demokrasiye geçiş dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1899-1973 yılları arasında yazılmış olan modernist romanlardır. Bunlar; Halit Ziya Uşaklıgil'in Aşk-ı Memnu, Orhan Kemal'in Bekçi Murtaza ve Sevgi Soysal'ın Yenişehirde Bir Öğle Vakti isimli eserleridir. Modernist dönemde yazılan bu romanlar sadece edebi kaygılar gütmeyen, anlatılarında sosyal ve insani sorunları kendine mesele edinen, gerçekçi romanlardır. Toplumsal sorunların ve bununla bağlantılı olarak toplumsal değerlerin söz konusu edildiği bu eserlerde yazıldıkları döneme ait değer yargılarının bireylerin yaşam pratikleri içerisinde nasıl gündeme geldiği, ne şekilde yaşandığı ve hayatlarında nasıl bir yer tuttuğu anlatılmaktadır. İkinci eksen ise 2009-2014 yılları arasında yazılmış ve postmodern olarak nitelendirilen romanlardır. Bunlar ise Elif Şafak'ın Baba ve Piç, Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi ve Ahmet Altan'ın Aldatma

adlı romanlarıdır. Bu eserlerin hikayelerinde odaklandıkları sorunlar, bu sorunları ele alış biçimleri ve olay örgüsü içinde toplumsal değerlerin temsili modernist dönemdeki romanlardan oldukça farklıdır. Bir başka farklılık postmodern dönemde yazılmış bu romanların ticari bir ürün gibi reklam ve tanıtım çalışmalarına konu olmasıdır. Bu iki ayrı ekseninde yer alan romanların karşılaştırmalı bir analizi yapılarak iki farklı döneme ait söz konusu anlatılar üzerinden ve iki farklı toplumsal dönem açısından değişen değer temsilinin ortaya konması amaçlanmıştır. Yazıldıkları dönemin sosyokültürel yapısını ortaya seren ve hikayesinde onu sorunsallaştıran modernist romanlarla, hikayesinde bireylere ve onların kişisel sorunlarına odaklanarak ticari kaygıları da gözönünde bulunduran postmodernist romanların hangi değerleri temsil ettikleri, hangilerini öne çıkarıp hangilerini geriye ittikleri ve bu şekilde önemsizleştirdikleri araştırılmış ve yaklaşık yüz yıllık bir zaman zarfında, değer temsilinin bir edebi tür ve bir iletişim mecrası olarak romanda nasıl bir değişim geçirdiği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Değerler, toplumlar tarafından çeşitli tutum ve davranışlara verilen ortak anlamlar ve gene çeşitli tutum ve davranışları yargılamada ölçü olarak gösterilen kavramlardır. Bu özellikleriyle değerler, bireylerin davranışlarını kısıtlayarak şekillendiren anlamlar ve yargılar dizisi olarak toplumsal hayatın sürdürülmesinde önemli bir işleve sahiptirler. Toplumun kültürü tarafından ve dil aracılığıyla bireylere aktarılan değerler, insanların toplumsal hayatı mümkün kılacak şekilde davranışları ve ona uygun tutumlar geliştirmeleri konusunda yol gösterici olan ilkelere dir. Bu bağlamda değerlerin değişimini anlama çabası, toplumsal hayatın öznesi olan insanın düşünce ve tutumlarındaki değişimi anlama çabasıdır. Tarihsel süreçte bu değişim genellikle sebepleri ve sonuçları bakımından değerlendirilerek anlaşılmaya çalışılmış ve çoğunlukla değerlerdeki değişim yozlaşma, bozulma, insanlıktan uzaklaşma olarak tanımlanmıştır. Öte yandan modern toplumsal yapı dinamik bir yapıdır ve sürekli değişmektedir. Buna bağlı olarak değerlerin de değişmesi kaçınılmazdır.

Tarihsel süreç içerisinde değişimin bireyler tarafından daha yoğun ve sarsıcı bir şekilde hissedildiği dönemler vardır. Hep sürmekte olan değişim, belirli bir tarihsel momentumda toplumsal yapıda kapsamlı dönüşümlere yol açarak somut değişimler meydana getirir. Aynı değişim süreci toplumu oluşturan bireylerin benimsedikleri değerlerde ve buna bağlı olarak belirli olaylar karşısında gösterdikleri tutum ve davranışlarda da meydana gelmektedir. Elbette bu değişim beraberinde bir takım tehlikeleri de getirmektedir. Örneğin kanaatkarlık, dürüstlük, dayanışma, yardımlaşma gibi değerlerin zayıflaması veya önemini kaybetmesi toplumsal hayatın sürdürülmesinde bazı güçlükler yaratabilmekte; hatta toplumu bir anlamda çöküşe götürebilecek bir sürece de yol açabilmektedir. Siyasetten sanata kadar her kesimden yükselen söylemlerde karşılaştığımız 'insanlık öldü', 'bencil bir toplum olduk', 'insani değerlerimizi yitiriyoruz' ve benzeri yakınma ve şikayetlerin giderek çoğaldığı, buna karşılık böylesi değişim dönemlerinde bireysel kurtuluşu tek kurtuluş yolu olarak gösteren öğretisi ve felsefelerin giderek popülerlik kazandığı bilinmektedir. Benzer bir sürecin günümüzde de yaşandığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda çalışmanın değer değişiminin yarattığı sorunları anlama ve açıklama çabalarına sunabileceği katkı açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Modern ve postmodern romanlarda değişim dönemlerinde yaratılan karakterlerin hangi değerleri, nasıl temsil ettiklerinin karşılaştırmalı analizi hangi değerlerin önemini kaybederek zayıfladığı ve bunların yerine hangi değerlerin önerildiğinin ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacaktır.

Değerlerin çeşitli yollarla yeni nesillere aktarılması olgusu hemen hemen insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak gene de soyut değer kavramı ile bunun somut karşılığı olarak insan davranışı arasında açık ve nesnel bir bağın kurulmasındaki zorluk göz ardı edilemez. Ayrıca bir ölçü aracı ve yol gösterici ilkeler manzumesi olarak başvuru alan değerlerin düşünceden eyleme geçilirken değişime uğrayıp uğramadığı ya da ne kadar değiştiği bu çalışmanın inceleme alanı içerisinde değildir ve bu çalışmanın yöntemleri çerçevesinde belirlenemez. Bu çalışma herhangi bir hipotezi sınamayı ve bu bağlamda öngörülen, belirli bir sonuca ulaşmayı hedeflememektedir. Tam aksine romanlar aracılığıyla edebi metinler alanında temsil edilen değer değişiminin hangi mesajlarla okuyucuya iletildiğini ortaya koymak amacıyla peşindedir. Bu

hedefle, modern ve postmodern dönemlere göre farklılaşan değerler var mıdır; varsa bunlar hangileridir; modern romandan farklı olarak postmodern romanda hangi değerler temsilde ön plana çıkarılmıştır, yeni değerler üretilmiş midir ve bunlar nelerdir sorularına cevap aranmıştır. Modern romanda ve postmodern romanda hangi değerlerin ön plana çıkarılarak vurgulandığı, hangilerinin önemsizleştirilerek geri plana itildiği ve bu şekilde hangilerinin benimsetilmek ve yerleştirilmek istendiği araştırılmıştır. Sosyokültürel olarak birbirinden farklı iki döneme ait romanlar değer temsili açısından karşılaştırılmış ve yaşanan değişim gösterilmiştir. Bu şekilde günümüz toplumunda, içinde bulunduğumuz toplumsal yapının güncel değerlerinin temsilinin nasıl yapıldığı da ortaya konularak, görünür kılınmış ve anlaşılmasına katkı sağlanmıştır.

Toplumda meydana gelen değişimle birlikte değişen değerler, içinde var olduğu kültürel bağlamdan ayrı düşünülemez. Değerler toplumsal hayat içerisinde diğer insanlarla kurulan ilişkilerden doğan etkileşimler sonucu ortaya çıkarlar ve şekillenirler. Toplumsal değişim süreçlerinde değerler de değişmekte; bazı değerler önemini kaybederken başka bazı değerler yükselmektedir. Bunun da ötesinde bazı değerlerin yerlerini başka değerlere bıraktığı da gözlenebilmektedir. Toplumda meydana gelen değişim değerleri, değerlerde meydana gelen değişim ise toplumun kültürel yapısını etkileyebilmektedir. Yaratılmasında bir toplumdaki herkesin payının bulunduğu ve herkesçe paylaşılan tüm varlıklar ve alışkanlıkların meydana getirdiği iklimin sonucu olarak kültür oluşmaktadır. Bu bağlamda diyebiliriz ki yaratılan ortak değerler ve bunların ortak temsilleri ile toplumsal aidiyet duygusu ve toplumsal kimlik oluşmaktadır. Bir başka deyişle, içinde bulunulan toplumsal koşullar ve kültürel iklim, değerlerin yaratılmasında ve değişmesinde etkili olmaktadır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ve cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte kurumsallaşan modernleşme çabaları erken cumhuriyet dönemi sonrasında ciddi ivme kaybetmiş ve 80'li yıllarla birlikte kesintiye uğramış olmakla birlikte hep sürmüştür. Türkiye dünyayı etkisi altına alan küreselleşme ve postmodernizm girdabına modernleşmesini tamamlayamadan yakalanmıştır. Modernleşmeyi tam olarak yaşayıp, içselleştiremeyen Türk toplumu postmodernizme adeta yuvarlanmıştır. Elbette bu yuvarlanış ya da savruluştadır.

iletişim teknolojilerindeki gelişmenin payı büyüktür. İşte bu toplumsal süreçler, değerlerin değişimini ve değişen değer temsilini belirlemekte olan toplumsal atmosfere hâkim koşulları da oluşturmaktadır. Bundan dolayıdır ki, modern ve postmodern dönemlerin sosyokültürel özellikleri ve kendilerine özgü koşulları yani farklılıkları buna yönelik araştırmalar için önem arz etmektedir. Değerlerin içinde şekillendikleri ve var oldukları toplumsal koşullardan bağımsız olarak düşünülmesi mümkün olmadığından, romanlar da içinde buldukları toplumsal ve kültürel yapıyla birlikte ele alınmalıdırlar.

İletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla küreselleşme atbaşı giden iki gelişme olmakla birlikte küreselleşmenin kitle iletişim araçlarından aldığı güçle dünyayı kısa sürede McLuhan'ın deyişiyle küresel bir köye dönüştürmeyi başardığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kitle iletişim araçları ve sonrasında da internet etkisiyle küreselleşmenin ve postmodernizmin kavramları hızla yayılmıştır. Melez, karma ve eklektik kültürlerin oluşmasına yol açan postmodernizm, popüler kültürü yaygınlaştırıp kitle kültürü haline getirirken bu kültürle yoğrulan değerlerin de melezlenmesine yol açmıştır ve bu süreç hala devam etmektedir. Böylece toplumun değişen sosyokültürel koşullarıyla birlikte değer temsilindeki değişimin de izini sürmek, nasıl ve ne yönde değiştiğini saptamak toplumsal değişimin anlaşılması bakımından önemli görülmektedir. Modern romanlar ve postmodern romanlar kendilerine özgü dönemlerde ve o dönemin toplumsal koşulları içerisinde üretilmişlerdir. Bu bağlamda değişen değer temsillerinin araştırılması, tespiti ve analizinde önemli referanslar olarak başvurulmaktadır. Modernleşme, postmodern kültür, modern devlet, kimlik, popüler kültür kavramları üzerinden, değer temsili değişiminin meydana geldiği toplumsal yapıdaki değişim süreçlerini ve toplumun kendisini anlamak çabasının bu amaçla yapılan araştırmalar için farklı bir perspektif sunması amaçlanmaktadır.

19. yüzyılın sonunda Türkiye'de batılılaşma çabaları hız kazanmıştı. Bu dönemde ve 20. Yüzyılın başlarında gazete en önemli kitle iletişim aracı olarak göze çarpar. Bir başka dikkat çekici iletişim aracı ise romanlardır. Gazetelerde yer alan tefrika romanlar toplum tarafından merak ve ilgiyle karşılanmaktadır. Bu anlamda gazeteler ve romanlar o dönemin toplumsal belleğini

somutlaştıran ve ortak temsilleri yansıtan birer mecra olarak işlev görmektedirler. Medya her zaman egemen düşüncenin ve egemen değerlerin temsil edildiği ve böylece egemen olanın tekrar üretilerek devam etmesinin aracı olarak işlev gördüğünden toplumsal belleğin yeniden yapılandırılmasında da etkilidir. Bu bağlamda medyanın kurumsal bir temelde bireysel belleğin ve onun temsillerinin şekillendirildiği, aktarıldığı, yeniden üretildiği toplumsal bir çerçevedir.

Toplumsal koşulların sürdüğü tarihsellik içerisinde ve gündelik hayattan olağanüstü dönemlere kadar yaşam pratiği içinde paylaşılan kültürel ve ahlaki değerler, inançlar ve bunlara dair simgelerle düşünceler toplamıdır toplum. Kimlikler de bu uzun ve karmaşık süreçler içerisinde oluşmaktadır. Bir toplumun kültüründen söz ederken bu toplumun kültürü yaratan temel bileşenlerinden söz etmekteyizdir; bunlar toplumu oluşturan bireylerin ortaklaşarak yeniden ve yeniden ürettikleri, çeşitli yollarla kendilerinden sonraki nesillere aktardıkları ve değişen koşullara göre dönüştürdükleri temsillerden başka bir şey değildirler. Bu temsiller toplumun kurumsal yapısı içerisinde çeşitli iletişim araçları ve faaliyetleriyle edebiyat eserleri, radyo, tv, tiyatro, müzik ve benzeri şekillerde ifadesini bulur.

Kitle iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve küreselleşme etkisiyle ortak temsiller kültürlenme ve kültürleşme süreçlerinden etkilenmekte ve değişime uğramaktadırlar. Küreselleşme tüm dünyayı şu veya bu şekilde ama mutlaka etkileyen bir süreç olarak devam etmektedir. Bu etkinin varlığı ve sürekliliği düşünüldüğünde modernleşme ya da çağdaşlaşma, bir başka deyişle hemen hemen her alanda güncel olana çekilme kaçınılmazdır. Modernleşmenin kendisi de bizzat yeni olanı küreselleştirici bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda modernlik eski ve yerleşik olana yani tarihe ve geleneklere yönelik bir tehdit olarak algılanırken, postmodernlik kadim olan ve toplumu bir arada tutan değerlerin içinin boşaltıldığı, ayrışma ve parçalanmayla özdeşleştirilen, güvenilmez ve kuşkulu bir geleceğe gönderme yapan bir toplumsal dönem algısı oluşturmaktadır.

Türkiye'nin moderleşme sürecinden söz ederken yaklaşık ikiyüz yıllık bir süreçten bahsetmekteyizdir. Tanzimat ile kapsamlı bir içeriğe kavuşan ve ciddi anlamda modernleşme çabaları içeren bu süreç siyasi, ekonomik ve kültürel alanda önemli değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Düşünsel anlamda modernizm Jön Türk hareketiyle başlamıştır ve bu akımı tetikleyen şey ise yaklaşık olarak Batı'dan ikiyüz yıl sonra kullanılmaya başlanan matbaa olmuştur. Avrupa'da yaşanan ve adına Rönesans denen bir dizi siyasi ve toplumsal gelişmenin sonucu olan modernleşme daha sonraları sadece kendi coğrafyasına dair ve o coğrafyanın toplumları için olmaktan çıkmış/çıkarılmış ve bütün dünyayı kapsayan/kapsaması gereken bir hareket olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu düşünce küreselleşme hareketi ile somutlaşmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan yenileşme çabaları da kaynağını Avrupa'da yükselen ulus-devlet sürecinden almaktaydı. Dinin siyasi ve sosyal alandaki etkinliğinin azaltılması ve aynı coğrafyayı paylaşan kişilerin ortak bir kimlik çerçevesinde tanımlanması çabaları modernleşmenin iki başat eksenini oluşturmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti Döneminde iyice hız kazanan yenilik çabaları da bu iki ana eksen üzerinden yürümüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu bütün bu süreçlerin devamı olarak gerçekleşmiştir.

İmparatorluktan sonra cumhuriyete geçişin ilk yıllarında modern devletin vatandaşlarını kapsayan ve tanımlayan yeni bir kimlik inşa sürecine girilmiştir. Bu süreçte çağdaş olanı yakalamak yani 'muasır medeniyet seviyesine ulaşmak' için kapsamlı ve yoğun çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların dayandığı zemin uygarlığın evrensel, kültürün ise yerel olduğu düşüncesiydi. Buradan hareketle ulusal değerlerin Batılı değerlerle kaynaştırılmasına çalışılmıştır. Bu düşüncenin hayata geçirilme çabasında yakalanmak istenen uygarlık düzeyiyle içinde bulunulan kültürel yapı arasındaki derin uçurumun nasıl aşılacağı konusunda birçok tartışma yapılmıştır. Oysaki günümüzde küreselleşme etkisiyle artık kültürün yerel veya ulusallığı ya da öyle olmasını mümkün kılan özelliklerin varlığı bir hayli tartışmalıdır. Postmodern dönemde küreselleşmenin bir sonucu olarak yaşanan kültürleme, kültürlenme olgusu bu alanda dünya ölçeğinde bir melezleşmeyi getirmiştir. Hala sürmekte olan bu melezleşme, kültürün ulusal ve yerel niteliklerini sürekli aşındırmakta ve neredeyse belli ölçeklerde yok etmektedir. Ulus-devletlerin kurulma sürecinde

ulusların varlığını koruma ve bağımsızlığını kazanma veya sürdürme düşüncesiyle oluşturulan ve herkesçe benimsendiği varsayılan değerler, anlamlar, alışkanlıklar, varolma biçimleri küreselleşme ve postmodernist dönemle giderek etkisini yitirmektedir. Bu gelişmeyle birlikte bireyleri bir arada tutan ortaklıklara yaslanılarak oluşturulan ve aynı zamanda zaten kendisi de bu ortaklaşmanın bir ürünü olan ulusal kimlikler de ve bu bağlamda Türk ulusal kimliği de bireylerin anlam dünyalarında ve yaşam pratikleri içerisinde etkisini giderek kaybetmiş ve kaybetmektedir. Bireyselliği ön plana çıkararak güçlendiren kapitalizm ve modernleşmenin temalarıyla oluşturulmuş kimlikler postmodernizmle hızlı bir bozulma ve parçalanma sürecine girmiştir. Özerk bir bütün içerisinde bireyi temsil ettiği düşünülen kimlikler, kendini herhangi bir bütünün ortak yaratıcı unsuru ya da eşit bir parçası olarak kavramakta giderek zorlanan atomize olmuş kimliklere evrilmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak uzun bir dönem Türk romanının ana teması ve sorunsalı cumhuriyetle birlikte ivme kazanan modernleşmenin ya da başka türlü bir söyleyişle batılılaşmanın etkileri olmuştur. Bu dönemde muasır medeniyete ulaşma meselesini bir kültür meselesi olarak değerlendiren, böyle gören dönemin aydınları, yazarları ve romancıları kaçınılmaz olarak eserlerinde de bu sorunsalı tartışmışlardır. Toplumcu bir yaklaşımla Osmanlı döneminde kullanılan ağır ve ağıdalı yazı dilinden uzaklaşıp sade bir dil kullanmak ve bu şekilde aydın kesimle halk arasında meydana gelen mesafeyi aşarak olabildiğince geniş bir okur kitlesine ulaşma amacını gütmüşlerdir.

Cumhuriyet dönemine kadar batı edebiyatına ait bir tür olarak Türkiye’de çok fazla yaygınlaşmayan roman bu dönemde Türk aydınlarının içinde buldukları bu değişim dönüşüm döneminin sorunlarını, sancılarını, etkilerini anlatmak ve düşüncelerini halka ulaştırmak için tercih edilen bir tür olarak öne çıkar.

1. BÖLÜM

MODERNİZM, POSTMODERNİZM VE ROMAN

Modernizm ilk kullanıldığı günden itibaren hakkında en fazla tartışılan, konuşulan kavramlardan birisi olagelmıştır. Günümüze ve sadece şimdiye ait olanı, çağdaş olanı ifade eden modern kelimesi, M.S. 5. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Kavram ortaya çıkmasının ilk aşamasında Hristiyanlığı benimseyen toplumu, Roma ve eski Pagan geçmişinden tamamen ayırmak ve doğan bu yeni kültürü anlatmak için kullanılmıştır (Habermas, 1994). Bu bağlamda kavram eskinin yerini alan olguya yani Hristiyanlığa bir gönderme yapmaktadır. Denebilir ki başlangıçta dini bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Eski inanışları, putperestliği olumsuzlayan ve bu olumsuz geçmişten kopuşu sinelediği için de olumlu bir anlama sahiptir. Bir tarafta artık geride bırakılmakta olan bütün değer ve fikirleri kapsayan ve olumsuzlanan eski, diğer tarafta ise bugünkü hayata dair unsurları içinde barındıran, olumlu anlama sahip yeni bulunmaktadır. Bu gelişmede dikkati çeken nokta modern kavramının ilk ortaya çıktığı haliyle dini alanla olan ilişkisidir. Oysa daha sonra modern olan dünyevi olanla ilişkilendirilecektir. Bir başka söyleyişle modern kavramı modern felsefenin ortaya çıkmasıyla birlikte dini alanla olan bağını koparmış ve tam tersine dine karşıt olanı ifade etmekte kullanılır hale gelmiştir. Modern kavramının ortaya çıktığı 5. Yüzyıl ile modern felsefenin başlangıcı olarak görebileceğimiz 16. Yüzyıl kozmoloji/evren düşüncesi arasında oldukça büyük bir fark vardır. 5. Yüzyılda evren düşüncesi dini görüşe yani yaratılışa dayandırılırken, modern felsefeyle birlikte bu görüş temellerinden sarsılarak dünyevi bir eksene konumlandırılmıştır. Eliuz (2016, s. 23) Modernizmin anlam kapsamını şöyle ifade eder: “Dinsel kozmoloji yerine bilimin geçmesi; ekonominin egemen olduğu bir yaşam düzeni; kentin ön plana geçmesi;

oligarşi ve monarşilerin yıkılıp siyasal sistemlerin demokratikleşmesi; toplumsal kimliklerin toplumsal bütünleşmede belirleyici olması; total ideoloji olan Katolikliğin yeniden akla uygun biçimde yorumlanması.”

Modern kelimesinden türeyen modernleşme ve modernite kavramları sosyolojik bir içeriğe sahiptir. Giddens'e göre (2010, s. 52-62) Modernleşme Batı uygarlığında ortaya çıkmış kurumların küresel olarak yaygınlaşması sonucu oluşan bir küreselleşme sürecidir. Modernliği Batı'dan başka toplumlara dağılan özellikler şeklinde tanımlamayı yetersiz bulan Ortaylı'ya göre modernleşme var olan değişimin değişmesidir. Yani toplum zaten belli bir ölçüde değişmekteyken ani ve hızlı bir değişim dönemine girilmesidir (Ortaylı, 2012, s. 10-13).

Modernite, Batı toplumlarında endüstri devrimiyle birlikte politik, ekonomik, ahlaki, kültürel ve toplumsal hayatın kendisinde ve örgütlenmelerinde meydana gelen dönüşümlerle birlikte ortaya çıkmıştır ve Avrupa'dan bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerini kapsamaktadır (Giddens, 2010, s. 18-72). Bu bağlamda diyebiliriz ki modernite türetilen modernite kavramı tarihsel bir karaktere sahiptir. Batı toplumlarında değişimin ivme kazandığı bir dönemde ortaya çıkmıştır ve çıktığı andan itibaren (modern kavramının aksine) dünyevi bir karaktere sahiptir. Bu süreci bir girdap olarak betimleyen Berman (2003, s. 28), bu girdabı besleyen kaynakları “Fiziksel bilimlerde gerçekleşen, evrene ve onun içindeki yerimize dair düşüncelerimizi değiştiren büyük keşifler”, bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştüren yeni insan ortamları, sanayileşme ve ona bağlı olarak meydana gelen devasa büyüklükte demografik altüst oluşlar, kentleşme, kitle iletişim sistemleri, ulus-devletler, kitlesel toplumsal hareketler ve nihayet kapitalist dünya pazarı olarak sayar. Berman'a göre “Yirminci yüzyılda, bu girdabı doğuran ve onu sürekli bir oluş halinde yaşatan süreçler ‘modernleşme’ diye adlandırılmıştır”.

Orkunoğlu'na göre (2007, s. 23-24) modernite konusundaki görüşleri 3'e ayırmak mümkündür, bunlar, 1. Modernite, 15. Yüzyılda başlayan ve günümüze kadar devam eden bir toplumsal süreçtir diyenler. 2. Modernite,

toplumdaki modernleşmenin sonucu olarak doğan kültürel bir süreçtir diyenler. 3. Modernite, öznellik sürecidir diyenler. Bunlar öznellik sürecini, aklın zaferine yol açan hümanizm, akılcılık çağının başlangıcı olarak değerlendirmektedirler.

Bütün bu tanımlara bakarak modernizm olarak adlandırılan ve onunla ilişkilendiren sürecin, insanı, hayatı sadece dinin referanslarıyla açıklamak ve anlamlandırmaktan kurtardığı söylenebilir. Dinin egemenliğinden bağımsızlaşarak özne olarak ortaya çıkan birey modernitenin değerler dizgesini benimsemiş ve takip etmiştir. Bir başka deyişle modernite, bireycilik, rasyonalizm, bütünlük ve ilerleme düşüncelerini merkeze yerleştiren bir görme biçimidir. Bu bağlamda “Aydınlanma filozoflarının geliştirdiği modernlik anlayışı devrimcidir” (Touraine, 2012, s. 37). Ancak Habermas’ın önceden haber verdiği gibi “Modernizm, tamamlanmamış bir projedir” ve Touraine (2012, s. 117) moderniteyi “akılcılaştırmayla özneleştiriminin gitgide daha çok birbirinden ayrılması” durumunun nitelediğini ileri sürerek, modernitenin kurtarılması ya da diğer bir deyişle tamamlanması koşulunu akılcılaştırmayla özneleştiriminin barıştırılmasına bağlamaktadır:

“Modernliğin tek bir çehresi değil, birbiriyle karşılıklı konumlanan iki çehresi vardır ve bunların arasındaki diyalog modernliği oluşturur. O iki çehre de akılcılık ve özneleşmedir” (Touraine, 2012, s. 262-263).

Sanayi devrimi sonrasında toplumdaki tabakalar arasındaki mesafenin iyice açılması ile toplumsal huzursuzluk tırmanmıştır. Hayatı gittikçe zorlaşan geniş kesimlerin yanında varsılığın da giderek artarak belirli bir tabaka da yığılması var olan huzursuzluğun büyüyerek 19. Yüzyılın sonunda devrimler döneminin başlamasına yol açmıştır. Buna ilaveten Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi ile hayatın her alanında yaşanan yıkımlar modernist düşüncelere olan güvenin ve inancın sorgulanmasına yol açmıştır. Modernitenin eşitlik, özgürlük, kardeşlik ideallerini hayata geçiremediğinin bu şekilde ortaya serilmesi modernitenin kendi yaygın sınırları içinde eleştirilmesine yol açmıştır. Bu eleştirilerin sonucunda modernizmin ömrünü doldurduğu ve yerini artık postmodernizme bıraktığı iddia edilse de bu görüşe katılmayanlar da oldukça fazladır. Bunlar, yani modernizmin tanımı ve temsil ettiği değerler bağlamında geçip gitmesinin mümkün olmadığını ve modernist değerlere olan ihtiyacımızın

hala yakıcı bir şekilde varlığını sürdürdüğünü savunmaktadırlar. Bu görüşteki Marshall Berman bu durumu şöyle ifade eder:

“Ben, modern hayatın, modern sanat ve düşünüşün, kendini biteviye eleştirme ve biteviye yenileme kapasitesinin olduğunu ileri sürüyorum. Postmodernistlerse, modernitenin ufkunun kapandığını, enerjisinin tükendiğini söylüyorlar (onlara göre modernite geçip gitti). Postmodernist toplum düşüncesi, moral ve toplumsal ilerleme, kişisel özgürlük ve kamu mutluluğu gibi bize 18. Yüzyıl aydınlanmasının mirası olan bütün kolektif umutlarla alay eder” (Berman, 2003, s. 17-18).

19. Yüzyıl sonlarındaki hakim kültürel akımlardan biri de romantizmdir. Romantizmle birlikte modernitenin özellikle rasyonalizm ve ilerlemecilik ilkeleri sorgulanmış ve “modern (kapitalist) uygarlığın pre-modern (pre-kapitalist) değerler adına bir kültürel eleştirisi” yapılmıştır (Löwy, 2007, s. 5).

1.1 Modern Olmak Ne Demektir?

Modernizmin önemli kavramlarından olan özne'yi tam olarak kavrayabilmek 'modern olmak' durumunu anlamamızın ilk şartıdır. Bu yüzden önce bu kavrama ve ondan türetilen iki başka kavrama yakından bakmalıyız. Özne ve ondan türetilen öznel ve öznellik kelimelerinin içerdiği anlamlara baktığımızda; **Özne**: is. 1. Gr. Bir cümlede bildirilen işi yapan veya yüklem bildirdiği durumu üzerine alan kimse veya şey, fail. 2. Fel. Bilinci, sezgisi, düş gücü olan, bazı filozoflara göre de dış dünyaya karşıt olan birey. **Öznel**: s. Özneye ilişkin olan, öznedede oluşan, nesnelere gerçeğine değil, bireyin düşünce ve duygularına dayanan, enfüsî, sübjektif, nesnel karşıtı. **Öznellik,-ği** is. Öznel olma durumu, sübjektivite, nesnellik karşıtı tanımları karşımıza çıkmaktadır (Eren, 1988). Buna göre insanın özne olması demek 'fail' olması demektir. Bu ise insanın eylemlerinin eyleyicisi olması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda modernizmde özne; dinin onu edilgen yapan, baskıcı tutumundan kendini kurtarmış ve eylemlerinin sorumluluğunu üstlenen kişi anlamına gelmektedir. Diğer bir söyleyişle özne rasyonel olan insandır. Bu insan bu özgürlüğünü bilime borçludur ve bunun bilincindedir. Berman'ın ifadesiyle (2003, s. 16) “öznellik ve içedönüklük, modern zamanlarda daha önce hiçbir zaman olmadığı kadar hem daha zengin ve daha yoğun, hem de daha yalnız ve daha

kapana kısılmış bir gelişme gösterdiler”. Gene Berman’a göre (2003, s. 21) modernist olmak “modern dünyada kendilerine bir yer açmaya, kendilerini evlerinde hissedebilecekleri bir yer açmaya çabalayan kadınların ve erkeklerin bakış açısı”dır. Berman buna ‘insanların modernizm sözünü hayatlarında hiç duymasalar bile modernist olabilecekleri’ni de ilave eder. Bu bağlamda modernizmle birlikte yaşanan altüst oluşlar, ivme kazanan değişimle ve onun getirdikleriyle insanların başedebilme çabası gündelik hayatta önemli bir yer tutan bir gerçek haline gelmiştir. Bu sürekli mücadele ise yabancılaşmayı getirmiştir. Bir yandan sürekli devinen bir çevrede, eskiye dair her şeyin ortadan kalktığı ve yerlerini süratle yenilerin aldığı bir dünyada yaşamak insanlara büyük bir heyecan verirken, öte yandan, aynı anda, bu sürekli hareketin beslediği hızlı değişimle, bildik, tanıdık ve ondan dolayı da güvenilir olan her şeyin insanların görüş alanından bir anda çıkıvermesi onları korkutuyor, güvensiz yapıyor ve bu da kendilerine ve çevrelerine karşı yabancılaşmalarına yol açıyordu.

“Modern olmak, paradoks ve çelişkilerle dolu bir hayat sürdürmek demektir. Çağdaşlık, ortak yaşamları kontrol etme ve çoğu zaman yok etme gücüne sahip devasa bürokratik örgütlerin gölgesi altında yaşamak ama gene de bu güçlerin karşısına çıkmaktan, dünyayı değiştirmek ve bizim kılmak için savaştan bir an olsun caymamak demektir. Aynı zamanda hem devrimci hem de muhafazakar olmak, yeni deneyim ve serüven olanaklarına kucak açmak ama bir yandan da çoğu modern serüvenin yol açtığı nihilistçe derinlikler karşısında korkuya kapılmak, her şey buhar olup giderken bile gerçek bir şeyler yaratıp onlar tutunmak istemiyle yanıp tutuşmak demektir” (Berman, 2003, s. 24).

Modernizm bugün, bütün dünyada yaşayan insanlar tarafından deneyimlenen bir yaşam tarzıdır. Bu bağlamda modernlik tüm insanlığı birleştiren bir şeydir. Neredeyse tümümüzde aynı anda, aynı duyguları uyandıran bir hayatı ortaklaşmaktır. Ama aynı zamanda bu “Modern dünya bir çatışma dünyasıdır; bir iç çatışmaya ve kişisel bir müphemlik ve olumsuzluk durumuna dönüşen, içselleştirilmiş bir çatışma dünyası. Tıpkı bir bahçenin yabancı ot üretmesi gibi delilik üreten bir dünyadır” (Bauman, 2014, s. 246). Denebilir ki modern

dünyanın en önemli özelliği sürekli değişimdir. Her şeyin, bütün fikirlerin, buluşların ve düşüncelerin süratle eskimesi ve yerlerini yenilerinin almasıdır. Bu anlamda bu sürekli değişim hareketi hem maddi çevre hem de düşünce evreni için geçerlidir. İnsani ilişkilerin niteliğinden, oturulan mahallenin bir kaç ay içinde tamamen başka bir çehreye bürünebilmesine kadar uzanan ve hayatı tüm alanlarından kapsayan bir olgudur bu. Hızlı yapılaşma ve ona bağlı olarak kentleşme, kentlerin devasa şehirlere dönüşmesi modern hayatın sürme biçimlerindedir. İşte böylesi bir dünyada insan çevresindeki hiç bir varlıkla yeterince doyurucu ve sürekli bir ilişki ve bağ kuramamaktadır. Bütün ilişkilere bir yüzeysellik ve köksüzlük hakim olmakta bu da insanın kendi geçmişi, tarihi ve coğrafyasıyla olan bağlarını yitirmesine yol açmaktadır. Ona hayatını anlamlandırmasında önemli kesinlikler sunan bu tür bağların yitirilmesiyle modern insan yalnızlaşır. Olup biten her şeyden kuşku duyar; geçmişte kalan 'eski'den, bugünün 'yeni'sinden emin olamaz. Neyin doğru neyin yanlış olduğu belirsizdir. "Modernlik koşullarında hiçbir bilgi, "bilme"nin emin olmak demek olduğu "eski" anlamdaki bilgi değildir" (Giddens, 2014, s. 45). Bunlar modern olmanın sonuçlarıdır ve özne insanın sorunlarıdır. Modern toplumda insan, doğayı kontrol etme ve dönüşürme yeteneğini geliştirmiş bir varlığa işaret eder. Akıl ve teknoloji yoluyla kurulan endüstri sayesinde insan bu başarıya ulaşmıştır. Bu bağlamda Marx için modernizm kapitalizm demektir. Marx, 'modern çağ' yerine kapitalizm sözcüğünü kullanır. Orkunoğlu'na göre (2007, s. 271) bugünkü toplum bilimcilerinin kapitalizm sözcüğü yerine modernite sözcüğünü kullanmaları, sınıf çelişkisini ve sınıf sömürsünü gizlemeyi amaçlamaktadır. Gene Orkunoğlu'nun aktardığına göre (2007) Marx modern kapitalist toplumu sadece çöküş veya sadece ilerleme olarak değerlendirmek yanlıştır. Bu iki olgu yani "ilerleme ve çöküş aynı anda işleyen süreçlerdir. Teknik ilerleme sürecine insanın 'yabancılaşması', 'küçülmesi', 'değersizleşmesi' süreci eşlik etmektedir". Bu da çok sonra eleştirisi yapılacak bir çok olgunun Marx tarafından o zamandan görüldüğü anlamına gelmektedir. Daha net olarak söylersek Marx, modernitenin hem özgürleştirici hem de baskıcı yanını görmüştür.

Daha sonra Frankfurt okulu düşünürleri, özellikle Adorno ve Horkheimer teknoloji ve kitle kültürü egemenliğine dikkat çekerek aydınlanma projesi

olarak modernizmin bir baskı sistemine dönüştüğünü öne sürdüler. Adorno'ya göre akıl 'tek boyutlu' dur ve 'araçsal'dır. Horkheimer ve Adorno'ya göre bu 'araçsal akıl' birey ve kültür üzerinde baskı oluşturmaktadır. Buna göre birey-özne fail/etkin olma özelliğini kaybederek, kitlenin içinde erimektedir. Modernite kendi amacının karşısına dönüşmüştür.

1.2 İmparatorluktan Ulus Devlete Türkiye'nin Modernleşme Sürecinde Değerler

Giddens'a göre (2014) modernliğin dört kurumsal boyutu vardır. Bunlar, ekonomiyi siyasetten yalıtıran *kapitalizm*; doğayı dönüştürerek yalıtılmış yapay bir çevre geliştiren *endüstriyalizm*; çoğu zaman dışarıya yönelik olmakla birlikte sapkınlığın gözetimsel kontrolünü de sağlayan *askeri güç*, bilginin ve toplumsal denetimin kontrolünü sağlayan *gözetimdir*. Ulus-devlet bu modern kurumlardan hem etkilenmiş hem de yaygınlaşmalarını sağlamıştır. Özellikle gözetim ulus-devletin temelidir (Giddens, 2010, s. 58-59). Bu bağlamda modernleşme süreçlerini ulus devletin kuruluş sürecinden bağımsız ve ayrı olarak değerlendirmek mümkün değildir. Türkiye'nin modernleşme sürecini iki yüz yıl geriye götürebiliriz. Tanzimat'la somut ve resmi bir aşamaya giren süreç siyasetten ekonomiye, ekonomiden kültüre ve hukuğa kadar uzanan birçok alanda yenileşmeyi getirmiştir. 1789 Fransız Siyasi Devrimi ile Avrupa'da yaşanan büyük değişim dönüşümler (Rönesans, Reform hareketleri, Sanayi Devrimi ve Fransa'da yaşanan siyasi devrim) Osmanlı İmparatorluğunda da etkisini göstermiş ve dönemin otoritesini devletle toplum arasındaki ilişkinin niteliğini belirleyen geleneksel dönemin merkezîyetçi yapısında değişime zorlamıştır. 17 Yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı İmparatorluğu Hristiyan Avrupa karşısında gerilemeye başlamıştır. Avrupa kendini toparlayarak güçlenirken bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu durağanlaşmış ve birçok alanda Avrupa'nın gerisine düşmüştür. Ticaret yollarının değişmesi, yeni icatlar ve teknik ilerleme, fikir ve düşünce alanında meydana gelen gelişmelerin sonucu olarak Avrupa'da yeni ve dinamik bir medeniyet doğarken Osmanlı'nın temsil ettiği medeniyet ve Osmanlı Devleti hantallaşmış ve durağanlaşmıştır. Hem Avrupa'da yaşanan gelişmeler hem de İmparatorluk içerisinde süre gelen ayaklanmaların etkisiyle siyasi, toplumsal çalkantılar içine düşülmüştür. Etkisini iyice artırarak padişahın otoritesini sarsar hale

gelen bu hareketlere karşı sarayın ilk tepkisi bir dizi ıslahatlara girişmek olur. Yeni düzenlemeler için Avrupa'dan bir takım uzman kişilerin getirilmesi yoluna gidilmesi bir bakıma Avrupa'nın üstünlüğünün kabul edilmesidir. Ancak yapılan düzenlemeler daha çok Osmanlı Devleti'nin eski kudretine kavuşturulması amacını gütmekte olduğu için ağırlık orduya verilmiştir. Oysa 18. Yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nde sorunlar sadece askeri alandaki yenilgiler ve başarısızlıklar değildi. Adalet mekanizması tam olarak işlememekte, mülki idare ve sosyal hayatta büyük bir karışıklık göze çarpmaktaydı (İhsanoğlu, 1998). Ancak, III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid adı altında başlatılan yenilik hareketi ordu, ulema ve yerel otoritelerin güçlü direnişiyle karşılaşmıştır. III. Selim'den sonra tahta geçen II. Mahmud da devletin merkezi otoritesinde ve toplumsal düzende meydana gelen bozulmaları kısa sürede fark ederek bir dizi reform hareketine girişmiştir. Ancak bunlar da merkezîyetçi yapıyı korumak ve otoriteyi yeniden kurmak için girişilen isyan hareketlerinin bastırılması girişimiyle başlamıştır. Bu amaçla Yeniçeri Ocağı dağıtılmış ve ulema sınıfının etki alanının kısıtlanması yoluna gidilmiştir. Öte yandan devlet yönetimi de sınırlı bir ölçüde de olsa padişahın otoritesinden bürokrasiye kaydırılmıştır. Bu dönemde yapılan yenilikler sadece idari ve askeri alanla sınırlandırılmamıştır. Hukuki alanda da düzenlemelere gidilmiştir. "Adalet ve şeriatın birbirinden ayrılması ile başlayan din-devlet bileşimindeki çatlama, çağdaşlaşma sürecinin başlangıcı olmuştur". Eğitime yönelik olarak, ulemanın yetkili olmadığı, yeni eğitim kurumları oluşturulmuş ve bu şekilde yeni bir sistem kurulmaya çalışılmıştır. Aynı dönemde eğitim almaları için Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin akılcı ve pozitivist görüşlerden etkilenmeleri ve onları ülkeye taşımaları da gelecekte hakim anlayışın nasıl şekilleneceğini göstermiştir (Berkes, 2012). Tanzimat döneminde hukuk ve idari alanda yapılan değişiklikler ve yenilikler sekülerleşme süresinin temel taşlarını oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü yönetim zaafiyeti ve isyanlardan kurtuluş mücadelesinde Avrupai reformların etkili olacağı düşüncesi hakim olmaya başlamıştır (Zürcher, 1998).

Tanzimat dönemiyle başlayan reformların ilk adımlarını oluşturduğu sekülerleşme süreci İmparatorluğun çöküşüne kadar devam etmiştir. Bu dönemde yapılan reformlarda hukukun üstünlüğü ve eşitlik ilkesi esas

alınmıştır. Eşitlik ve tüm vatandaşların haklarının korunması ilkesi gayr-i Müslim azınlıkları da kapsamıştır. Yeni kanunların kabulü İslam hukukunun etkisini sınırlandırdığı için ulemanın tepkisini çekmiştir (Lewis, 1993). Koskoca Osmanlı İmparatorluğunun kendi dönüştürme çabaları değişime direnen belirli gruplar -ki bunlar arasında ulema başı çekiyordu- tarafından sürekli direnç ve engellemeler ile karşılaşmaktaydı. Buna rağmen II Mahmud döneminden itibaren yönetimi devralan bürokratik elit Tanzimat ile birlikte ulema ve ordudan değil yurt dışında eğitim almış memurlardan oluşmuştur (Lewis, 1993).

19. Yüzyılın sonuna doğru Osmanlı İmparatorluğu da Doğu Avrupa'nın diğer büyük imparatorlukları gibi, "Milliyetler" sorunuyla karşı karşıya kalır. İmparatorlukta ilk isyan bayrağını Yunanlılar ve Sırlar açar. Onların önce özerkliklerini sonra da bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, Bulgar, Makedon ve Ermeniler ayaklanır. "19. Yüzyılın sonuna doğru, milliyetçi hummaya yakalanma sırası bu kez İmparatorluğun Müslüman halklarına gelir; Arnavutlar, sonra Araplar ve Kürtler, en sonunda da Türkler" (Georgeon, 2006, s. 12). Böylece İmparatorluk bünyesinde var olan milletlerden en son olarak ve aslında artık kaçınılmaz bir şekilde Türkler de kendi ulus devletlerini kurma sürecine girerler. 1. Dünya Savaşı'nda yenilen grupta yer alan Osmanlı toprakları galip devler tarafından işgal edilmiş ve bu durum ülkenin kurtuluşu çabalarının hız kazanmasına yol açmıştır. Bu mücadele Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başarıyla sonuçlanmıştır. 1922 yılında saltanat kaldırılırken halifeliğin yetkileri de sınırlandırılmıştı. Mustafa Kemal liderliğindeki devrimci kadronun 1923'te ilan ettikleri cumhuriyetle birlikte kurucu kadronun zihninde yer alan yeni devlet ve yeni toplum anlayışı da somutlaşmaya başlıyordu. 1924 yılında meclis halifelik makamını kaldırma kararı alır. "Halifeliğin kaldırılması İslam dünyası ile olan bağların koparılması anlamına geliyordu" (Lewis, 1993). Halifeliğin kaldırılmasına kadar olan laikleşme sürecinde daha çok devletin siyasi ve hukuki yapısının sekülerleşmesine yönelik çalışmalar yapılırken halifeliğin kaldırılmasından sonraki süreç toplumsal hayatın değiştirilmesine yönelik olmuştur.

Türk modernleşmesi açısından ulus devlete geçiş sürecinin en önemli eksenlerinden biri laiklik olarak ortaya çıkar. Laikleşme; "kamusal yaşam ve

işleyişin din, inanç ve büyü yerine akla ve hukuka dayandırılması ve çoğunluğun inancını paylaşmayanların da devletin koruma- sı altında olmasını ifade eder” (Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, 2014). Laikleşme ve sekülerleşme kavramları yaygın olarak birbirlerinin yerine kullanılmakta olsalar da aralarında önemli bir fark vardır. Laiklik kavramı kurumsal olarak hukuki ve siyasi alanda dinin rolünün ortadan kaldırılmasını ifade ederken, sekülerleşme daha çok bireylerin dini referansları önemsemeyerek dünyevileşmelerini anlatmaktadır (<https://www.turkedebiyati.org/sekuler/>). Laikleşme süreci en azından yasalar ve devletin tutumu açısından 1937’de laiklik ilkesinin anayasaya konması ile tamamlanmış olacaktır.

1.3 Ulus Devlette Kimlik İnşası ve Yeni Değerlerin Oluşumu

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemlerinde laikleşme vurgusu ön planda olmuştur. Ulus devletin temel ayırdedici özelliği olan siyasi otoritenin meşruiyetinin tanrısallıktan alınıp insana yani halka dayandırılması ancak laiklik ilkesininin hayata geçmesiyle mümkün olabilirdi. Bu anlamda ulus devlet modern döneme ait ve moderniteyle anlam kazanan bir olgudur. Bu süreçte, yani modernleşme ve ulus devlete geçiş sürecinde Avrupa devletlerinin aksine Osmanlı devletinde yeterince etkin bir entelijansiya yani aydın topluluğu oluşmadığı için bu anlamda Mustafa Kemal neredeyse yapayalnız bir önderlik üstlenmek zorunda kalmıştır. Öte yandan aynı dönemde ve çok zor koşullarda bir kurtuluş savaşı da yürütülmek zorundaydı. Ulus devlete geçen en son imparatorluk olmakla birlikte kendi özgün tarihsel ve yapısal koşulları nedeniyle modernite ve onun dönüştürücü unsurları bakımından Türkiye oldukça geç kalmıştı. İmparatorluktan koparak kendi bağımsızlıkları için mücadeleye girişen milletlerin her biri kendi içinde farklı bir yol izlemişler ve farklı mücadele biçimleri benimsemişlerdi. İmparatorluğu oluşturan toplulukların din, dil ve kültür farklılıklarının gelişmenin böyle evrilmesindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda bu anlaşılır bir olgudur. İmparatorluğun Hristiyan toplulukları kendi geleceklerini kiliselerinin yönlendirmesi ve İmparatorluk dışındaki güç odaklarının tahayyülü ve yönlendirmesinde görüyorlardı. İmparatorluğun dağılma sürecinde onu oluşturan milletlerin teker teker kendi bağımsızlıklarını kazanarak devletlerini kurmaları sonucunda devlet çatısı altında varlığını sürdürmeye çalışan sadece Türkler ve Kürtler

kalmıştı. Üstelik birinci dünya savaşını yeniklerin grubunda atlatan Türkiye'nin birçok bölgesi savaştan galip çıkan devletlerin işgali altındaydı. Bu çok zor ve olağanüstü koşullarda Türk ve Kürt halklarının ortaklaştığı ve onları bir arada tutan en önemli ortak değer Müslümanlıktı. Touraine'a göre (2008) modernliği tanımlayan ilkelerden biri, teknik ve bilimsel akılcılığa olan inanç diğeri ise bireysel hakların olumlanmasıdır. Bu bağlamda laiklik ilkesinin yerleşmesi hem bilimsel akla yönelimi hem de onun aracılığıyla bireyleri dini baskıdan kurtararak kişisel hakların ulus devletin yasaları ile koruma altına alınmasının sağlanması açısından son derece önemli bir faktördür.

Modernliğin bir sonucu ve göstergesi olarak anılan ulus devlete geçme süreci her coğrafya için farklı ve özgün bir tarihselliğe sahiptir dolayısıyla sürecin kendisi de özgündür. Bundan dolayı da Türk modernleşmesi ve bununla bağlantılı olarak modern değerlerin oluşturulması ve benimsenmesi de kendi özgün dinamikleri doğrultusunda gerçekteleşmiştir, yani özgün bir süreçtir. Denmektedir ki "yalnızca bir tek modernlik vardır; ancak modernleşmetarzları birden çoktur" (Touraine, 2008, s. 152-153). Kasım, 1922'de saltanatın kaldırılması ve Ekim, 1923'te cuhruriyetin ilanıyla Türkiye yolunu netleştirmişti. Türkler yeni devlet sistemini Fransız Devrimi ile ortaya konan, insana ve onun iradesine dayalı Ulusal ve Laik devletten yana gerçekteleştirmeyi seçmiş ve başarmıştı. Ancak bu çağdaş devlet yapısının toplumsal yapıda da varlık gösterebilmesi daha bir dizi mücadeleler ve çalışmaların sürdürülmesini gerektiriyordu. Esasen temeli atılan ve ülkenin hem siyasi hem de toplumsal kurumlarında yerleştip kök salması için çaba sarfedilecek değerler cumhuriyetin temel ilkeleri olarak tespit edilmişlerdi. Bunlar; Laiklik, cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devrimcilik ve devletçiliktir (Hafızoğulları, 2001). Bu bağlamda cumhuriyetle birlikte kurucu iradeyi oluşturanlar tarafından benimsenen bu değerlerin yüzyıllardır en önemli değer kaynağı olarak İslam'ı ve onun emirlerini gören sıradan insan tarafından benimsenmesi zor ve zaman alıcı olacaktı. Bu onların kendi varlıklarını Türkiye Cumhuriyeti devletinin yurttaşları olarak Türk Ulusu kimliğiyle bağlantılandırarak anlamlandırmalarını gerekli kılıyordu. Bunun gerçekteleşmesi uzun ve karmaşık bir süreci gerektirmektedir. Bir tanıma göre "Ulus"; 'belli bir toprak parçası üzerinde siyasal olarak örgütlenip bir arada yaşayan, ekonomik yaşam, dil,

tarih, ruhsal ve kültürel özellikler bakımından ortaklık gösteren insan topluluğu”dur (Ulus, 2014). Aynı şekilde siyasal anlamda Avrupa’da modernleşme süreçleri ile birlikte ortaya çıkan ulus-devlet yapısındaki konumlanışına göre ulus, bir ülkede yaşayan insanlar topluluğunu tarif etmektedir. Bu bağlamda eski düzenden yani imparatorluktan yeni düzene yani ulus devlete geçiş oldukça zor koşullarda ve göreceli olarak hazmedilmesi zor bir hızla gerçekleşmişti.

Kuşkusuz bir devletin varlığını sürdürebilmesi o devlet çatısı altında yaşayan insanların geleceklerine yönelik olarak ortak bir tahayyül geliştirebilmeleriyle mümkündür. Bütün bu anlatılanlar doğrultusunda cumhuriyetin “laiklik” ilkesinin temel ve özel bir anlam ifade ettiği görülecektir. Laiklik geçmiş ile bugün arasındaki değişimin kristalize olduğu durumu anlatmaktadır. Bugüne baktığımızda laikliği anlama ve içselleştirme sürecinin hala tamamlanmış olmadığını söyleyebilmekteyiz. Bu süreç cumhuriyetle yaşıt bir zaman dilimini ifade etmektedir.

1.4 Laiklik İlkesinin Modernleşme Sürecindeki Rolü

Osmanlı İmparatorluğu içinde İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük ideolojileri çevresinde yürütülen tartışmalarda, Batıcılar gerekli olan tekniğin ve değerlerin Batıdan alınmasını savunmaktaydılar. Öte yandan geleneksel İslamcılar Batıdan alınacak teknolojinin dahi denetimli bir şekilde aktarılmasını istiyorlardı. Batıcılar Avrupa kültürünü o dönemin çağdaş medeniyeti olarak görüyor ve bunların Osmanlı toplumunca da benimsenmesinin gerekli olduğunu savunuyorken gelenekçiler ve muhafazakarlar İslami mirası savunuyorlardı (Gencer, 2008). İşte bütün bu tartışmaları anlamsızlaştıran ve geçersiz kılan laiklik ilkesi olmuştur. Laiklik ilkesiyle bu tartışma zeminini kaybetmiştir.

Osmanlının kültürel kimliğiyle ilişkilendirilen çağdaşlaşma sorunu yani Batıyla uyum sağlama, ‘muasır medeniyete ulaşma’ meselesi, devlet ve toplumu dinden bağımsız bir şekilde düşünmenin sonucu olarak ortaya çıkan yeni kimlik önerisiyle tartışmanın ötesine geçilerek, aşılmıştır. Ancak yine de tarihsel koşullardan kaynaklanan bir takım zorluklar ve eksiklikler laiklik

ilkesinin tam olarak yerleşmesine engel teşkil edecekti. Bunlardan biri Batıda Ortaçağ'ın sonundan itibaren başlayan ve modernitenin temel köşe taşları olarak tanımlanan Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemleri benzeri, zamana yayılan bir çağdaşlaşma sürecinin Osmanlı'da yaşanmamış olmasıdır. Bu dönemler boyunca Batıda aydın ve filozofların katkılarıyla güçlü bir gelenek haline gelen seküler ve rasyonel düşünce eski tanrısal evren ve insan anlayışı yerine rasyonel aklı koymuştur. Bir diğer önemli eksiklik ise Osmanlı'da mevcut haliyle burjuvazinin bir değerler sistemi ortaya koyamamasıdır. Eğer burjuvazi Osmanlı'da bir ulusal değerler düzeni yaratabilseydi, laiklik, kentlilik ahlakı, ulusal tarih ve dil bilinci toplumda kolayca yerleşebilirdi. Bu yaratılamadığı için Mustafa Kemal Paşa devrimleriyle ümmetçi/feodal değerler düzeni yerine, laik ve burjuva değerler düzeni önerir (İlhan, 1986, 30-47).

Ortaylı, günümüzde aydınların kendini ifade ederken herhangi bir Ortadoğu ülkesinin aydınına göre çok daha az tabu ile karşılaştığını ve bunda laiklik ilkesinin büyük payı olduğunu söylemektedir. Tanzimattan itibaren idari ve hukuki yapısında, pratik bir ihtiyaçla, yüzünü laik sisteme dönen Türkiye, Cumhuriyetle birlikte getirdiği laiklik ilkesiyle laik toplum ve devlet yapısını tamamlamıştır. Türk toplumunda tabuları kırarak onları tartışma, tabunun dışına çıkma çabası ve alışkanlığı laiklikle birlikte devlet eliyle yurttaşlara kazandırılmıştır (Ortaylı, 2012). Ancak Ortaylı'ya göre sunulan bu imkanı değerlendirmek ve laik düşünce alışkanlığı edinmek konusunda laiklik ilkesinin resmi olarak yerleştirilmesinin Türk toplumu için nasıl tarihi bir imkan olduğu idrak edilememiştir. Ortaylı bunun nedenini bu anlamda Avrupalıların geçirdiği uzun mücadele süreçlerinden geçilmemesine bağlar.

Laik düşünce Türk ulusu tarafından günümüzde de hala tam olarak benimsenmiş değildir. Son yıllarda bu konuda yapılan uzun ve şiddetli tartışmalar bunu göstermektedir. Bu bağlamda "Bir toplumun siyasal kültürü açısından, bazı değer ve inançların egemenliğinin, diğerlerinininkine oranla, demokrasinin doğuşunu daha kolaylaştıracağını tahmin etmek makul görünmektedir. Hiyerarşik ilişkilere ve otoriteye karşı aşırı bağlılığa fazla değer veren bir siyasal kültür, herhalde demokrasi için pek bereketli bir toprak

oluşturmaz” (Huntington, 1984). Bütün bunlardan dolayı Cumhuriyetin kurucuları için eğitim büyük bir önem taşımıştır. Devletin ve ulusun varlığını koruması devrim ilkelerinin nesillere benimsetilmesi ile mümkün olacaktı. Devletin görüş ve düşüncelerinin halka benimsetilmesi konusunda eğitim kurumlarına düşen rolün önemi bilinmektedir.

Bir başka deyişle, kurtuluş savaşında ve cumhuriyetin kuruluşunda yer alan sınırlı sayıdaki aydın bürokrasi ve yerel kuruluşlardan bir blok oluşturmuşlardır. Bu açıdan Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi Batıdaki milli burjuva devrimlerine benzememektedir. Türkiye’de ümmetten millete geçerken bu anlamda ulusal bir burjuvazi yoktur ve buna bağlı olarak verili bir ulusal değerler dizgesi de yoktur. Osmanlı’da burjuvazi ulusal değil kopmrador bir özellik taşımakta olduğundan Kurtuluş Savaşı sırasında bu sınıf çıkarları bakımından Milli yanında yer almamıştır. Bu bağlamda feodal ya da ümmet değerler sistemini yıkma görevi de devrimci kadroya kalmış ve yasalar yoluyla bunu başarma çabasına girişilmesine yol açmıştır. Böylece bu eksiklik kültür devrimi ile giderilmek zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Topraklarının neredeyse tümü savaş alanı olmuş, nüfusunun 1/5’ini kaybetmiş ve sermaye birikimi hiç kalmamış bir Türkiye’de siyasi, kültürel, ekonomik bir hamle yapabilmek için en başta yetişmiş insan gücüne ihtiyaç vardı. Bundan dolayıdır ki bunları gerçekleştirecek yurttaşın bir an önce yetiştirmesi için yurt düzeyinde bir eğitim sistemi kurmak gerekmektedir. İşte bu yüzden 29 Ekim 1923’te kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel amacı, Batı değerlerine sahip yeni bir toplum yaratmaktır (Kasaba, 1998). Buna göre ulusal eğitim sisteminin amacı:

1. Laik devletin güvenilir cumhuriyetçi, devrimci vatandaşlarını yetiştirmek için milliyetçiliğe dayalı düşünceyi yükseltmek ve oluşturmak,
2. Dağlarda tek başına yaşayan çobana varıncaya kadar vatandaşların tümünün okuma ve yazma öğrenmesini sağlamak ve ilköğretimi en iyi şekilde yaygınlaştırmak,
3. Özgürlük ve düzen kavramlarıyla desteklenen doğru değer ve ahlak yoluyla gelecekteki toplumsal yaşamı yeniden biçimlendirmek (Deenmmal, 1982) olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyet Devrimleri ile yapılmak istenen reformların kuramsal kaynağı II. Meşrutiyet dönemindeki Türk aydınlarını oldukça etkilemiş olan pozitivist düşüncedir. Kültürel açıdan muasır medeniyet seviyesi “boş inançlara dayalı dinsel dünya görüşünün egemen olduğu bir topluma, ‘hayatta en hakiki mürşit’in ilim olduğunu öğretmektir” (Deren, 2004). Osmanlı Devleti zamanında toplumu bir arada tutan öğelerden en önemlisi olan din yerine laiklik ve ulus devletle birlikte bir başka birleştirici öğeye ihtiyaç doğmuştur; o da ulus ve yurttaş kavramlarının eğitim yoluyla güçlendirilerek benimsetilmesini gerektirmiştir. Öğretim Birliği Yasası’nın kabulüyle dine dayalı eğitim-öğretim yerini akla dayalı, dini düşünceyle yönlendirilmeyen düşünce ve davranış süreci, dogmatik olmayan, akılcı ve bilimsel, ulusal ve laik eğitime bırakıyordu.

Ulusal kimlik, insanların sahip olabildiği veya olabileceği tek kimlik değildir. Bundan devamlı; ulus devlet de sadece ulusal kimlik üzerinde kontrol sahibidir; ancak ulus devletin egemen gücü, diğer kimliksel söylemleri susturmak ve kendine mal etmek için uğraşır (Olick, Robbins, 1998). Osmanlı’da tebaa olarak konumlandırılan halk, Cumhuriyet ve ulus devletle birlikte, devletin egemen gücü ve ulusal kimliğin üstünlüğüne dayalı bir ulus konumuna yükselmiştir. Bu ulusal kimlik, modern değerlerle birlikte bireysel kimliğin oluşumu için de önemli bir temel oluşturmuştur. Ancak günümüzde tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme ile birlikte yaygınlaşan postmodern düşünme biçimi o dönemde büyük çabalarla inşa edilen ve yaygın bir şekilde benimsenen bu değerleri aşındırmakta, değişime uğratmaktadır.

1.5 Türk Romanının Tarihsel Süreci ve Dinamikleri

Osmanlı’nın son döneminde insanın kendi dünyasında etkin bir varlık olarak bireyleşmesi gündeme gelmiştir. Bu bağlamda birey de modern edebiyatın kurucusu, özne olarak romanlardaki yerini almaya başlamıştır. Denebilir ki birey romanın konusu haline gelmiştir. Tanzimat yazarları Osmanlı İmparatorluğu çatısı altındaki bireyin pek de yakın olmadığı adalet, hak, eşitlik, insanlık, hürriyet ve benzeri kavram ve fikirleri işlemişlerdir. Bu fikirlerin yazın dünyasında yer almasıyla birlikte ömrünü ölümden sonraki hayatı bekleyerek ve sabrederek geçiren pasif insan yerine yaşadığı dünyayla bağ kurarak, onu

değiştirmeye ve düzenlemeye çalışan etkin insan modeli olarak özne\birey ortaya çıkmıştır. Bu yeni düşüncelerin topluma taşıyıcısı rolündeki yazarlar aynı zamanda geleneksel (eski) kültür ve edebiyattan geldikleri, o atmosferde yetiştikleri için bu fikirleri didaktik bir tutumla verdikleri de görülmüştür. Bu anlamda Batı edebiyatındaki benzer roman ve o romandaki insan kavramı ancak Servet-i Fünun döneminde görülmeye başlanmıştır. Tanzimat yazarlarının aynı zamanda yeni Türk edebiyatının temel taşlarını döşeyenler oldukları gerçeğinden hareketle bu dönem edebiyatçılarının Türk insanının fikri yapısını ve yaşama biçimini değiştirmek için edebiyattan güç aldıkları, edebiyata sarıldıkları söylenebilir.

Yeni Osmanlılar olarak anılan ve İslam ideolojisinden kopmaksızın varlıklarını yani Osmanlılıklarını sürdürmenin arayışı içinde olan dönemin aydınları batıyı örnek alarak cehaletle mücadeleye girişmek için halka ulaşmak zorundaydılar. Bunu başarmaları imparatorluğu dağıtmadan kabuk değiştirmeyi sağlamak için insanların aydınlanması yani halkın eğitilmesi gerekmektedir. “Yeni Osmanlılar halka seslerini duyurmak için, doğal olarak iki yola başvurabilirlerdi: Gazete ve edebiyat” (Moran, 2015: 25). O dönemde birçok gazete ve haftalık dergi yayımlanmaya başlar. Bunları çıkaran ve buralarda yazan aydınlar kendilerini halkı aydınlatmakla, eğitmekle görevli olarak görüyorlar ve bu gazete ve dergileri de bir eğitim aracı olarak değerlendiriyorlardı. “Unutmayalım ki o dönemde gazeteler, bilim, edebiyat, tarih, coğrafya ve benzeri konularda yayımladıkları yazılarla, okurlar için bir çeşit açık okul görevi görüyorlardı” (Moran, 2015). İşte bu çerçevede oluşan yazın yeni edebiyat, saray çevresinde odaklanan ve saray kültürü, edebiyatı olarak anılan yazın ise eski edebiyat olarak anılmaktadır. Bu bağlamda çağdaş uygarlığı temsil eden batılı ülkelerde yer alan roman yeni edebiyatın temsilcileri tarafından da çağdaş edebiyatın bir gereği olarak kabul görmüştür. Onlara göre “...roman, aynı zamanda bizi bu uygarlığa kavuşturacak araçlardan biriydi” İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Şemsettin Sami gibi o dönemin yazarlarının eserlerini incelersek görürüz ki bu amaçla evlilik şekli, kadınlarla ilgili tutum, cariyelik, ticaret yapma biçimi ve benzeri toplumsal sorunlar bu romanlarda eleştiri konusu temalar olarak seçilmişlerdir. “Demek oluyor ki bizde romanı başlatanlar iki yoldan ‘terakki’ye hizmet etmiş oluyorlardı.

Birincisi edebiyatta Batılılaşmamıza yardım ederek. İkincisi, gazete gibi romanı da eğitim amacıyla kullanarak...” (Moran, 2015). Bu bağlamda denebilir ki Yeni Osmanlılar’ın bu çabaları sonucu II. Abdülhamit 1876’da meşrutiyeti ilan etti. Gerçi sonra tekrar ortadan kaldırarak bu devrim hareketini durdurmaya çalıştı. Ancak Yeni Osmanlılar’ın ektiği fikirlerle dinsel ideoloji bir miktar törpülenmiş ve yeni kuşaklara öyle aktarılmıştı. Bu hareket aydın subay ve sivillerin oluşturduğu yeni bir güçle II. Meşrutiyetin getirilmesiyle devam etmiştir.

Romanın Türk modernleşmesine olan katkısını ortaya hakkıyla koymak için modernleşme sorunsalını nasıl kendilerine dert edindiklerini, buna nasıl bir önem verdiklerini ortaya çıkarıp söylemek yetmemektedir. Aynı romanlarda erken modernite eleştirilerinin de yer aldığını eklemek gerekmektedir. Modernleşme adı altında meyledilen birçok tutumun modern olmakla ilgili olmadığını, bir yanlış modernlik algısının varlığını da ortaya koymuştur romanlar. Tanzimat Osmanlı’nın batılılaşma hareketinde özellikle önemli bir yere sahiptir. Askeri ve idari alanlarda çok önceden başlayan yenileşme gayretlerinin kültürel alanda kendini hissettirmesi Tanzimat’la birlikte olmuştur. Berkes’e göre (2002, s. 31) düşünce tarihimizde bizdekinden farklı ve örnek alınabilecek farklı bir sistem olduğu anlamında batılılaşma Tanzimat’ta doğmuştur. Tanzimat dönemi aydınlarının Batı kurumlarının üstünlüğünü kabul etmeleri, örtük de olsa batının siyasi ve kültürel yapısının üstünlüğünü de kabul etmiş oldukları anlamına gelmektedir. Elbette bu kabul, geleneksel kültürün kimi alanlarda yıkıcı darbeler almasına neden olacaktı. Eskiye dair simgelerin, kurumların, söylemlerin sarsılması ve nihayetinde yıkılması yeniye yer açılmasını sağlamıştır. En azından bunlara karşılık gelen yeni fikir ve tutumların yerleşmesi için yeni yollar açılmıştır. İslam ideolojisi temelinde bir arada olan kesim için bu oldukça sarsıcı olmuştur. Bu farklılaşma birçok kişi tarafından sekülerleşme olarak tanımlansa da Karpat’a göre (2002, s. 80-81) Osmanlı yönetici elitin başına gelen kültürel kimlik kaybıydı. Bir başka görüş bu dönemin dinamiklerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Tanzimat devri ne dramatik, ne grotesk ne de mutantan bir tarihtir, kelimenin tam anlamıyla bir trajedidir. Trajik bir çözümlenmezliğin içten içe, ağır ağır kaynamasıyla tarihin ilerlediği bir zamandır. Bir toplumun kurumlarıyla, gelenekleriyle, devlet adamlarıyla kaçınılmaz bir yazgıya

doğru ilerlediği, karanlığın ve gafletin yanında fazilet ve aydınlığın ortaya çıktığı, çöküşle ilerleyişin boğuştuğu, Osmanlı tarihinin en uzun asrıdır.” (Ortaylı, 2002, s. 31).

Elbette Ortaylı'ya bunu söyleten şey Tanzimat hareketinin değiştirici, dönüştürücü bir potansiyeli içinde barındırıyor olmasıydı. Ortaylı'ya göre (2002, s. 240-241) Tanzimat aydını dönemin parlak memurlarının yetiştirildiği “Tercüme Odası” nda (1833) yetişmiştir. Daha sonra Mekteb-i Sultani (Galatasaray), Mekteb-i Mülkiye, Tıbbiye ve benzerlerinde de aydınlar yetiştirmeye başlamıştır. Başta Fransızca olmak üzere yabancı dil öğreten bu okullar ve bunlardan mezun olanlar batı ile Osmanlı arasında fikir, görüş ve haberlerin taşındığı bir köprü işlevi görüyordu. Ayrıca bunlar aracılığıyla batı ile ilişki kurmanın daha kolay ve hızlı bir zemini oluşuyordu. Bu okullardan mezun olanlar ayrıca eğitim için batılı ülkelere gönderilenler sonrasında devlet kademelerinde ve özellikle dışişlerinde görev alıyorlardı. Dış ülkelerde bulunan, sefaretlerde çalışan bu kişiler, normal olarak, entelektüel birikimleri ile toplum içinde kendilerine ayrı bir yer ediniyorlardı. Denebilir ki bunlar dönemin aydın sınıfını meydana getirmekteydiler. Lewis'e göre (2004) batılılaşma yanlısı Tanzimat aydınının ayırdedici özelliği kültür ve sanat etkinliklerine olan ilgisidir. Bu etkinliklerdi görsel, müziksel ve edebi olarak üçe ayırmak mümkün olmakla birlikte bunlar arasında edebiyat çok özel bir yer tutmaktadır. İşte bundan dolayıdır ki bu aydınlar tarafından edebiyat bütünlüklü olarak özümsemiştir. Bunun sebebinin dönemin tüm yazarlarının edebiyatla ilgilenmiş olmasıyla ilişkilendirerek açıklayabiliriz. Dönemin tüm yazarları edebiyatla bir şekilde ilgilenmişler, ilişki kurmuşlardır çünkü edebiyat modern bir değer olarak görülmekteydi. Bunun yanında ulaşılmak istenen çağdaş medeniyet seviyesine yani modernliğe götüreceğ yollardan biri, bir araç olarak kabul edilmişti. Tanzimat döneminin edebi ürünler işte bu atmosferde ve bu dönem içinde yayınlanan gazetelerde neşredilir. İlk roman da bu dönemde yayınlanır.

Kaçınılmaz olarak dile dair tartışmalar gündeme gelir. Türkçe'nin Arapça ve Farsça'dan ayrı bir dil olduğuna vurgu ve bu düşüncenin yaygınlık kazanması bu dönemde başlar. Kendilerine halkı eğitme gibi bir amaç edinen yazarlar için

anlaşılır olması bir gereklilik olarak kendini gösterir. Bu gereklilik etrafında başlayan tartışmalar geleneksel edebiyatın temsilcileri ile yenilikçilerin arasındaki ayrımın iyice derinleşmesini ve belirginleşmesini de beraberinde getirecektir.

Tanzimat döneminin yenilikçi aydınlarının padişahlıktan demokrasiye, Osmanlıcılıktan Türkçülüğe önemli değişimlerin motor gücünü oluşturacak bir dizi yeni değer ve bu değerleri benimseyen kamuoyunun oluşmasındaki hayati rolü görülmektedir. Bir başka söyleyişle eski değerlerin sarsılıp yıkılmasında ve onların yerini alacak yeni değerleri oluşturacak kavramların yaratılmasında ve böylece yeni bir hayat tarzlarının yaratılmasında Tanzimat dönemi yenilikçi aydınları çok önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir.

Dönemin aydınları arasında yeralan ve Osmanlı dünyası ile Batı dünyasını bir çeşit sentezle uzlaştırma yolunu seçenler olmuştur. Bunlar Osmanlı kimliğini kaybetmeden modernleşmenin mümkün olduğunu düşünmekteydiler. Bu sentezci eğilim, Tanzimat dönemi sonrasındaki aydınlarda da görülmüş ve varlığını hep sürdürmüştür. Örneğin, Şinasi, Ahmet Midhat Efendi, Mehmet Akif, Halide Edip Adivar ve Ziya Gökalp, senteze ulaşma çabası içinde, hem eski gelenekleri hem de batılı, modern fikirleri benimseyen yazarlar arasında sayılabilir (Enginün, 2004).

1.6 Türk Romanında Modernizm Etkisi

“Edebiyat, bir toplumun özbilincinin araçlarından biridir; elbette tek araç değildir, ama vazgeçilmez bir araçtır, çünkü kökleri, değişik bilgi türlerinin, değişik kodların, eleştirel düşüncenin değişik biçimlerinin kökleriyle bağlantılıdır” demektedir Italo Calvino. Gerçekten de edebiyat ve özellikle roman, insana gerçeğin yolunu açan bir anahtar olma potansiyeline sahiptir. Geçmiş, kültürü, tarihi, olguları anlamada hiç bir yol bize edebiyatın açtığı kadar geniş olamaz ve onun sağladığı kavrayışı sunamaz. Özellikle günümüzde, küresel dünyada, olan biten her şeyin kitle iletişim araçlarıyla sürekli bilincimize ulaştığı bir dönem sözkonusudur. Bu kadar geniş, hızlı ve tek yönlü iletişime maruz kalmak denebilir ki kaçamadığımız, sakınamadığımız bir gerçek olarak gündelik yaşam pratiğimizde önemli bir yer tutmaktadır.

Sayar'a göre "İletişim bombardımanı bizi bir yandan da etrafımıza karşı uyuşturuyor, duyarsızlaştırıyor. Artık kenarda olan ve kısık sesle söylenen duyulmuyor. Uzun vadeli düşünme yerini kısa vadeli çıkarılara bırakıyor ve maddi olan manevi olanı önceliyor". (<https://kemalsayar.com/basinda/dr-kemal-sayar-la-hazcilik-uzerine-bir-soylesi>)

Roman, tam da iletişimi ve dünyayı anlamlandırmayı zor ve karmaşık hale getiren ve hatta algımızı yönlendirme olanağına sahip bu süreci bozmaya, bu düzeneği kırmaya elverişli bir yapıya sahip olmakla dikkati çekiyor. Günümüz dünyasının sosyal medya üzerinden hızla şekillenen eğilimleri gene aynı hızla değişebiliyor. Bu da bugün ve geçmiş arasında bir bağın kurulmasını güçleştiriyor. Dünya ile bağını sadece böylesi bir ilişki ile kuranların tarihi bütünsel bir süreç içerisinde kavrayıp örneğin değişen değerlerin neden değiştiği, onları değiştiren süreçlerin özellikleri, dönemin sosyo kültürel ve siyasi ortamı hakkında sağlıklı bir kanıya varmaları oldukça zor görünüyor. İşte roman bu yitirilen kavrayışa tekrar sahip olmanın açık bir yolu olarak oradadır. Çünkü roman, medya veya sosyal medyanın yüksek perdeden çıkan ve hemen arkasından gelen bir başka yüksek perdeden çıkan sesle boğulan sözünün tersine kalıcıdır. Romanlar, tıpkı bin yıllar ötesinden gelen sözlü kültür mirası masallar, mitler gibi sessiz ama derinden akan nehirler gibidiler. Bu kalıcılık romanın medyaya karşı tek ve en güçlü özelliğidir. Romanlar bu dayanıklılıklarıyla, hızla değişen toplumsal yapıyı ve değerleri anlama çabasında bize elimizin altından kayıp gitmeyen sağlam bir zemin sunmaktadırlar. Roman anlatısı, hikayelediği dönemin hâkim düşüncelerini, yeni gelmekte olanın gürültülü coşkunluğunun yarattığı duyguyu ve silikleşip, gücünü kaybederek geçmişe havale edilmeye hazırlanan eskinin umarsız direnişini anlamak için kazı yapmaya elverişli bir maden yatağı gibidir. Buna ek olarak hızlı bir şekilde akan haber, olay ve benzerleri ile gündemin an be an değişmesi, içinde yaşanan dönemin olgularını dahi anlamlandırmakta zorluk yaşanmasına yol açmaktadır. Birbiriyle çelişen haberler, birbirini yalanlayan açıklamalar ve üstüste binen gelişmeler insanın tek bir olguya yoğunlaşmış, onu gerektiği şekilde anlayıp yorumlama sürecine girmesine engel teşkil etmektedir. Öyle olunca da anlatılar sadece uzak geçmiş anlamakta değil yakın geçmişin olgularını kavramakta da bize rehberlik edebilecek

kaynaklar olarak daha da önem kazanmaktadırlar. Modernizmin büyük anlatıları geniş coğrafyaları ve uzun zaman dilimlerini içeriyordu. Oysa günümüzde çok yakınımızdaki ve daha dün meydana gelmiş olaylarla ilgili gerçekleri bilebilmek ancak meraklı ve yılmaz bir arayışı göze almakla mümkün olabilmektedir. Yığınlar televizyonlardan, sanal medyadan öğrendikleriyle yetinebiliyorlarsa da başka bir kısım insan için bunlar her zaman gerçekliği şüpheli, eksik ya da fazla (abartılmış veya manüple edilmiş) yani kirli bilgilerdir. O yüzden gerçeği anlama peşinde olanların bu anlatıları sorgulamaları gerekiyor; kimin anlatısı, nasıl anlatılmış, neden ve kime anlatılmış? Aslında ne söylüyor?

Eagleton'a göre (2014) edebiyatın kendine özgü, özel bir varoluşu vardır. Edebiyatı var edense değer yargılarıdır ve bu değer yargıları tarihsel olarak değışkendirler. Üstelik bu değer yargıları toplumsal ideolojilerle yakından ilişkilidir. Eagleton'dan bin yıllar önce ise Platon devlette edebiyatın yeri olmadığını söylemiştir. O'na göre şairler, edebiyatçılar devlet yönetiminde yer almamalıdır. Platon'dan bu güne edebiyatla uğraşanların devlet otoritesiyle ilişkisi az veya çok hep bir gerilim üzerinden yaşanmıştır. Bunun böyle olmasının nedeninin, Eagleton'un da dediği gibi, edebiyatın toplumsal ideolojilerle değer yargıları üzerinden kurduğu derin bağda aranması gerekmektedir. Moran'a göre (2017) "Edebiyatın, tiyatrunun insanlar üzerinde derin etkileri olduğunu bildiği içindir ki Platon, Devlet diyalogunda ideal bir toplum kurmaya çalışırken bunların eğitimde nasıl bir rol oynayacağını inceden inceye araştırır". Platon'un edebiyata itirazlarının iki eksen üzerinden olduğunu söyleyen Moran, bunları bilgi ve ahlak olarak tespit eder. Platon edebiyata bilgi yönünden iki noktada itiraz eder;

1. Şair, bizi, asıl gerçekliği teşkil eden idealardan uzaklaştırır.

2. Şairin yetkiyle konuşacağı hiçbir konu yoktur.

Platon'un ahlak yönünden edebiyata itiraz noktaları ise üç maddede sıralanır;

1. Eserlerde gençlere fena örnek olacak parçalar var.

2. Tragedyalarda ve destanlarda kötü kişileri taklit ederek temsil etme fena etkiler bırakır.

3. Edebiyat, dizginlememiz gereken duygusal yanımızı coşturur (Moran,

2017). Platon'un edebiyata itiraz gerekçelerini dikkatle inceleyip, üzerinde düşündüğümüzde onu asıl korkutan şeyin insanların hayal gücü ve duyguları olduğu görülmektedir. Platon kurguladığı soğukkanlı devlet mekanizmasının şiirin kısıktığı hayal gücü ve edebi anlatının coşturduğu duyguları kontrol edemeyeceğinden korkmaktadır. Edebiyat eseri ve edebiyatçı bu anlamda devlet otoritesinin gözünde her zaman "potansiyel tehlike" veya "tekinsiz" bir olgu olarak yer almıştır. Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki genelde edebiyat ve özelde roman sürmekte olan hayata belirli noktalardan itirazlar içeren, döneminin yaşam tarzında belirleyici olan iktidara ve onun değerlerine karşı muhalif düşüncelerin yer aldığı bir alan olmuştur. En azından toplumlar üzerinde uzun süreli etkiler bırakan, zamanlar üstü olma niteliği kazanmış eserler bu özelliklere haiz olanlar arasından çıkmaktadır.

Edebiyat ve gerçeklik arasındaki bağ neredeyse Antik Yunan'dan beri tartışılmaktadır. Bu bağlamda günümüzde bir kısım şair ve yazar edebiyatın bir bilim dalı olarak kabul edilip edilemeyeceğini tartışmaktadırlar. Bununla birlikte yazarın yaşadığı çağın bilimsel gelişmelerini eserleriyle aktarma arzusu ve niyeti olsun olmasın içinde yaşadığı toplumun dünyayı kavrama şeklinden uzakta kalabilmesi zordur. Eserin ortaya çıkmasında yazarın içinde bulunduğu toplumsal gerçekliğin ve bu gerçekliğin algılanma biçiminin açık ya da örtük olarak bir rol oynayacağı kesindir. Bunun da ötesinde, bu olgu edebi türlerin ortaya çıkmasını da etkiler. Butor'dan yararlanarak söyleyecek olursak; her dönemin anlatısı, kendi çağının gerçeklik algısını yansıtır (1991). Bütün bunlardan dolayıdır ki bir edebi tür olarak roman da tıpkı toplum gibi sürekli değişim içinde olmuştur. Bir kısım araştırmacı, romanın meydana çıkmasını Batı'da burjuva sınıfının ortaya çıkmış olmasına, sanayileşme ve teknolojik gelişmelerin etkisine bağlamaktadır. Esasında bütün bu gelişmeler toplumu değiştiren ve bireyin ortaya çıkmasına zemin oluşturan gelişmelerdir. Romanı kendisinden önceki ve başka türlerden ayıran en önemli özelliğın de bireyi anlatan bir tür olması olduğu kabul edilir. Bir başka söyleyişle romanı destan veya halk hikayelerinden ayıran en belirgin farklılığı kişileri kahramanlar, yani idealize edilmiş, insani özelliklerin ötesinde özellikler taşıyan varlıklar olarak değil bireyler olarak anlatmasıdır.

Bütün bunları söyledikten sonra bugünkü romana en yakın ilk örneklerin 16. Yüzyılda batıda görülmüş olduğunu ifade edebiliriz. Bunlar arasından Rönesanstan hemen sonra Giovanni Boccacio tarafından yazılan Decameron ve Miguel de Cervantes'in Don Kişot adlı eserlerini sayabiliriz. Bu bağlamda ilk roman örnekleri batıda görülmüştür. 19 yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Batıda meydana gelen değişimlerin doğurduğu yeni fikirlerin Türkiye'de de yankı bulması edebiyatçıların bunları benimseyerek gazeteler aracılığıyla topluma yayması ile mümkün olmuştur. Roman da aynı yolu izleyerek Türk edebiyatındaki yerini almıştır. Tanzimat sonrası döneme ait Servet-i Fünun edebiyatı, dönemin zor siyasi şartları altında bireyin iç dünyasına yönelmiş olsa da toplumsal sorunlardan da tamamen uzaklaşmamıştır. Denebilir ki edebiyatın topluma yönelik işlevini göz ardı etmemiştir (Kaplan, 1971, s. 27). Servet-i Fünun'dan sonra gelen Milli Edebiyat Hareketi üzerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin şekilleneceği siyasi ve kültürel zeminin oluşmasında etkili olmuştur. Bu tarihsel ve toplumsal koşulların bilinmesi ile ancak romanın Türk toplumundaki işlevini anlayabilmek mümkün olabilecektir (Moran, 2015, s. 11). Romanın Türk edebiyatına girişinde dönemin aydınlarının fikirlerini toplumla buluşturma, güncel meseleleri toplumun gündemine getirme ve tartışırma arzusu ve çabası belirleyici olmuştur. Bir çok yazar toplumsal ve siyasal meselelere dair görüşlerini ve fikirlerini topluma aktarmak için romana başvurmuştur (Evin, 2004, s. 14). Osmanlı İmparatorluğundan ulus devlete yani cumhuriyetin inşası sürecine romancıların eserleriyle katkıda buldukları bilinmektedir. Toplumsal hayatın Batılı anlamda dönüştürülmesi –bir anlamda güncellenmesi- ve yenilenmesi konusunda çaba içinde olmuşlardır. Timur'a göre (2002, s. 70) romancılar bu sürece, Osmanlı kimliğinden Türk kimliğine geçişi anlatan romanlarıyla katkı sağlamışlardır.

Tanzimat döneminde de, Cumhuriyet döneminde de Türk romanı toplumsal değişim ve dönüşümlerin yaşandığı zamanlarda ihtiyaç duyulan yeni bir kimlik inşa etme sürecinin başarılı olması amacına sahip olmuştur. Halil İnalçık'ın veciz söyleyişle Osmanlı Tarihi “zarûretler karşısında bir yenilikler ve modernleşme tarihidir” (Budak, 2007). Toplumda önemli etkiler oluşturabilme, iz bırakma özelliğine sahip olan roman yenileşme siyasetlerinde, bu siyasetin gerektirdiği kimliği oluşturma ve bireylere benimsetme süreçlerinde etkili

olmuşlardır. Bu nedendir ki romanlar özellikle Türk modernleşme sürecini ve bu süreçte değişen değerleri ve ona bağlı olarak romandaki değişen değer temsillerini anlamak için başvurulacak önemli kaynaklardır. Romanlar incelenen dönemin yazar ve aydınlarının yaşamakta olan toplumsal değişim ve dönüşüme ve onun yarattığı sorunlara nasıl yaklaştıklarını belgeleyen eserlerdir (Mardin, 1997, s. 30).

Modern anlamda romanın merkezi insandı. İnsan duygu ve düşünceleriyle, güçlü ve zayıf yönleriyle, arzu ve hayalleriyle, yetersizlikleriyle insandır ve çevresiyle kimlik kazanmaktadır. Roman kişileri gerçekte var olmamış olsalar bile benzerleri, onlarla bir çok ortak özelliklere ve yaşam deneyimlerine sahip başka insanlar toplum içinde hep var olmuştur. Modern öncesi edebiyatta sıradan insan bu denli ele alınmamış, anlatılarda özne konumuna yükselmemiştir. Tanpınar (1977) bu konuda şunları söyler; “Eski alemimizin ufku dardı, insanı pek az tanır ve ancak şöyle böyle kıymetlendirirdi.”

Tanzimattan 50’li yıllara gelinceye kadar Türk romanının ana temasını modernleşme (Batılılaşma) oluşturmuştur. Aydınlar bu dönemde modernleşmeyi kültüre dayandıran bir anlayış içindeydiler. Modernleşmeye bir kültür meselesi olarak yaklaşan yazarlar, aydınlar ve romancılar eserlerinde bu sorunsalı ele alıyorlar ve tartışıyorlardı. Bu bağlamda dönemin resmi ideolojisi ile aydınların, yazarların ve romancıların ereği birbiri ile örtüşmüştü diyebiliriz. O dönemin milli edebiyatını yaratanlar, toplumcu bir yaklaşımı benimseyerek daha fazla insana ulaşabilmek amacıyla dilin sadeleştirilmesini ve ülkenin aydını ve halkı arasından dil dolayısıyla meydana gelen engelin, kopukluğun aşılmasını arzu ediyorlardı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yazarların dikkati toplum üzerinde olmuştur. Tartışma konularında ve romanlarda temayı toplumun sorunları üzerinden belirlemişler ve bu sorunları dile getirmişlerdir. “Kurtuluş Savaşının getirdiği ortamda aydınlarımızın kendileri için bir ideal arama sürecinin adının Anadoluçuluk olduğunu söyleyebiliriz... O (Anadolu) bazen bir felsefenin adı, bazen bir sosyolojik bakış açısının özeti, bir ideoloji, bir romans, tutkudur” (Yalçın, 2012). Yalçın’a göre bu dönemin aydınlarının hepsinin üzerinde

birleştigi bir hedef vardır ve o da yeni bir Türk aydınlanmasını oluşturmaktır (Yalçın, 2012). Yazarların daha sonraki dönemde “Köy Romanı” adlandırmasıyla eleştirilecek olan eserlerindeki bakış açısı önemli ölçüde Köy Enstitülerinde kökleşmiştir. Köy enstitüleri ülkenin kendi öz kaynaklarına ve kendi gerçekliğine dayanan, realist bir eğitim sistemi olarak kurulmuş yapılarıdır. Bu yapısıyla Anadolu’yu bulunduğu çevrenin özelliklerine göre geliştirmeyi amaçlamıştı (Yalçın, 2012). Karpat’a göre (1971) Köy Enstitülerinin eğitim programında edebiyat özel bir yer tutuyor ve bu bağlamda dünya klasikleri okunuyor, Türk folklorüne ve halk müziğine değiniliyordu. Bu program çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan Köy Enstitüleri Dergisi yeni köy edebiyatının öncüsü olmuştur. Bu yazarlar arasında Kemal Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Yaşar Kemal ilk akla gelenler olarak sayılmaktadırlar.

Dönemin yazın çevresi açısından dilin sadeleştirilmesi son derece önemlidir. Günün koşulları ve o dönemin okuma yazma bilen kişi sayısının ne kadar az olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu sadeleştirmenin çok daha fazla insana ulaşma konusunda oldukça doğru bir yaklaşım olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde topluma ulaşılarak modern değerlerin, yeni düşünce ve fikirlerin, yeni yaşam tarzlarının daha geniş kitlelere ulaşması sağlanacaktır. Dilin sadeleştirilmesi çabalarında Halit Ziya Uşaklıgil, Reşat Nuri Güntekin ve Halide Edip Adıvar’ın çabalarının dikkat çekici olduğu söylenebilir. Bunlar arasında Güntekin ve Adıvar Uşaklıgil’e göre sadeleştirme konusunu bütün diğer yazın kaygılarından daha önde tutmuşlardır. Bunlar ayrıca Milli Edebiyat akımının da temsilcileri olarak anılmaktadırlar.

Yukarıdaki bilgiler verildikten sonra diyebiliriz ki Türk Edebiyatında romanın gelişimini kabaca iki tarihsel döneme ayırarak değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki Köy Enstitülü ve/veya Köy Enstitüsü etkisinde olan romancılarıdır. Bunlar arasında Yusuf Ziya Bahadınlı, Ümit Kaftancıoğlu, Osman Şahin, Mahmut Makal, Talip Apaydın, Behzat Ay, Fakir Baykurt, Adnan Binyazar, Mehmet Başaran, Dursun Akçam, Talip Apaydın sayılmaktadır. İkinci tarihsel dönem ise cumhuriyet dönemi olarak adlandırılabilir ve bu dönemin önemli yazarları olarak şu isimler ön plana çıkmaktadırlar; Kemal

Tahir, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Attila İlhan, Vüsat O. Bener, Melih Cevdet Anday, Abbas Sayar, İlhan Tarus, Samim Kocagöz, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adivar, Reşat Nuri Güntekin, Mahmut Şevket Esandal ve Halit Ziya Uşaklıgil.

Daha sonra bunlar arasında modern romanın öncüleri olarak Halit Ziya Uşaklıgil, Halide Edip Adivar, Reşat Nuri Güntekin ve Mahmut Şevket Esandal ön plana çıkmışlardır. Onların arkasından modern romanı daha yakın tarihlere taşıyarak, geliştiren isimler arasında “Aylak Adam” adlı romanıyla Yusuf Atılgan’ın adı zikredilmelidir. Yaman Koray, Nezihe Meriç, Bekir Yıldız, Selim İleri, Bilge Karasu, Erhan Bener de bu grup arasında anılabilecek romancılardandır. 1950’li yıllardan 1980’li yıllara kadar olan dönemde Türk romanında dikkati çeken eserler verenleri şöyle sıralamak mümkündür; Attila İlhan, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir, Tarık Buğra, Firuzan, Adalet Ağaoğlu, Sevgi Soysal, Tomris Uyar, Selim İleri, Necati Cumalı.

Biçimsel özellikler açısından değerlendirildiğinde 70’li yıllara kadar Türk romanında bir çeşitlilik yoktur. Klasik roman formu bu yıllara kadar devam etmiştir.

Bu çalışmanın modern roman olarak incelemeye konu olan üç eserden biri olan Aşk-ı Memnu’nun yazarı Uşaklıgil’in hayatı ve edebi dünyasına kısacık bir bakış atmak bile yazarı tanımamız açısından faydalı olacaktır.

1.7 Postmodern Düşünce ve Edebiyat

İkinci dünya savaşının insanlık üzerinde yaptığı yıkıcı etki daha önceden başlayan modernizm eleştirilerinin yükselmesine ve şiddetini artırmasına yol açmıştır. Akılcı insanın bilimsel yolu izleyerek bütün sorunlarına çözüm bulacağına ve dünyanın her zaman daha iyi bir dünya haline gelerek bu anlamda ilerlemenin süreceğine dair inanç yaşanan iki dünya savaşıyla yara almıştı. Ancak ikinci dünya savaşında Nazi faşizminin ortaya serdiği vahşet ve buna bilimsel çalışma adına bilimcilerin de dahil olmuş olması bilime ve onun vaatlerine olan güvenin yıkılmasında oldukça etkili olmuştur. Postmodernizmin genel olarak modernizme bir tepki olarak doğduğu kabul edilir ve toplumsal

hayatta yaşanan değişimler ve özellikle 60'lı yıllarda meydana gelen siyasi olaylarla ilişkilendirilir. İki büyük dünya savaşı sonrasında modernizm eleştirisinin ivme kazanması yaşanan yıkımın insanları yeni bir arayışa itmesinin bir sonucu olarak da düşünölebilmektedir.

Postmodernizm kavramına daha yakından baktığımızda modernizm kavramının önüne post ekinin konmasıyla elde edilen bu kelimenin modernizm sonrası anlamına geldiğini görürüz.

“Neo-modernizm olsa yeni modernizm anlamına gelirdi. Ancak postmodernizm olunca anlam değiştir. Post, -den sonra değil, -den kaynaklanan, -den devam eden ama ondan ayrılan anlamındadır (Eliuz, 2016, s. 47). Kavramın anlam yüküne önemli bir etkiyi Lyotard'ın yaptığını söyleyebiliriz: Jean-François Lyotard Nazi Soykırımının kristalleştiği Auschwitz trajedisinden sonra modernitenin aydınlanma, idealizm, Marksizm gibi ölkülerinin bütün inanilirliğini kaybettiğini açıklar (Lyotard, 1998, s. 20). Kültür tarihi üzerine çalışmaları olan Amerikalı Bernard Rosenberg 1957 yılında yayımladığı 'Kitle Kültürü (Mass Culture) adlı eserinde postmodernizmi kitlelerin kapitalizm tarafından küresel olarak yönlendirilmesi bağlamından yorumlayarak ele almıştır (Şaylan, 2009, s. 38). Berman'a göre ise post-modernist düşüncenin iddiaları doğru değildir. Berman 'Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor' adlı kitabında (1994) modernizmin insanlığın sorunlarına çözüm bulamadığı, tam tersine yaşanan sorunların kaynağı olduğu, modernizmin ufkunun kapandığı, 'büyük anlatıların' ve 'kahramanların' çağının sona erdiği ve benzeri post-modernist iddialara cevap verir ve bunların doğru olmadığını söyler. Bir başka yazar, edebiyat eleştirisi üzerine çalışan Irwing Howe, II. Dünya Savaşı sonrası toplumsal sınıfların belirsizleştiiğini ve böylesi bir toplumla bağ kurmakta zorlanan kurmacayı anlatmak için postmodern ifadesini kullanır (Slattery, 2010, s. 254-260). 'Büyökanlatıların'("metanarrative"/"grand narrative") öldüğünü haykıran Lyotard'dan sonra bu tarz kavramsal ölümler sıralanır: Derrida ile Foucault, öznenin, gene Foucault insanın, Derrida ve Foucault metafiziğinin ve temsilin ve nihayet Fukuyama tarihin, Bell ise ideoloji ve ütopyanın ölümünü ilan ederler (Kızıler, 2006, s. 127-138). Baudrillard postmodern düşüncenin bir başka önemli ismi olarak anılmaktadır.

Baudrillard'a göre (2011, s. 7) artık nesnel gerçeklik ile onun karşıtı olan simülasyon arasında ayırımı yapılamadığı bir dünyada yaşamaktayız. O bu dünyayı 'simularklar dünyası' olarak adlandırmaktadır.

Böylece metnin yaratıcısı ve anlamlandırıcısı olarak yazar önemsizleştirilirken, okur ve onun kendi anlam dünyası ön plana çıkarılır. İdeoloji, ütopya, Marksizm ve benzeri büyük anlatılarda aktarılanlar artık hükmünü kaybetmiş ve gücünü yitirmiştir. Onun yerine parçalı, eklektik metinler vardır. Baudrillard'ın dediğine göre de insan ve dolayısıyla yazar da zaten gerçekte gerçek olmayanın ayırılmasının imkansızlaştığı bir zamanı yaşamaktadırlar. Böylece tarih dahil, insanı, onun anlam dünyasını, tarihini ve bu tarihsellik içinde özne olmağını anlatan büyük yazıların, metinlerin, eserlerin zamanı sona ermiştir. Buna karşılık postmodern metin dünyasında ortaya çıkan ve bir yapbozu andıran Calvino'nun dediği gibi (2000, s. 157) 'söylemler, yöntemler ve farklı anlam düzeyleri arasında ilişkiler kurmak için ısrarlı bir çabanın gösterildiği' bir mecraya dönen postmodern metin bir tür 'satranç' oyununa ya da 'puzzle' a dönmüştür ve 'postmodern metin evreninde yolunu yitirmeyecek derecede donanımlı, etken ve üretken bir okur olmalıdır' (Calvino, 2000, s. 163).

1.8 Postmodern Roman Özellikleri

Postmodern roman terimini ilk ortaya atan Ihab Hassan'dır. Hassan bu tanımı Türkçeye "Orfeus'un Parçalanışı – Postmodern Bir Edebiyata Doğru" olarak çevrilen *The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature* adlı eserinde kullanmıştır. Tanım yazın alanında meydana gelen değişimi ve yenilikleri ifade etmek için kullanmıştır (Hassan, 1982, s. 260). O dönemde bu tanım çok fazla kullanıma girmemiş ve yaygınlaşmamıştır. Postmodernist romanı anlamakta bir çerçeve görevi görmesi için kabaca bir roman tanımı yapmak gerekirse, roman, yaşanmış veya yaşanabilecek, yaşanması mümkün olan olayların daha doğrusu olaylar dizisinin bir anlatısıdır. Bu olaylar romanda karakterler aracılığıyla, zaman/mekan mefhumunun kullanımında tutarlı ve neden sonuç ilişkisi içerisinde anlatılır. Bu bağlamda gerçeğe sadık bir kurguya sahiptir. Anlatı, romanda ya da başka bir eser türünde olayları nesnel gerçeklikle ortaya koyan, olay ve durumları somutlaştırarak aktarılmasını

olanaklı hale getiren ve olayları neden sonuç ilişkileri içinde düzenleyen yapıdır. Oysa postmodern roman tam da modern anlamda romanı roman yapan bu temelin reddine yaslanmaktadır. Postmodernistler 1960 modernist yazının ve yazarın öldüğünü ilan etmişler ve her metnin başka metinlerle ilişkili olduğu ve bu nedenle de özgün yapıt olmadığı savını öne sürmüşlerdi. “Edebi özgünlük, ilk edebi metin diye bir şey yoktur: Bütün edebiyat metinlerarasıdır” (Eagleton, 2014, s. 149).

Postmodern anlatı için herkesçe paylaşılan ortak bir tarz, ortak bir yapı söz konusu değildir. Her anlatı yazarının kendine göre oluşturduğu bir tekniğe sahiptir. Yani yazarlar kendilerinin oluşturduğu, özgün anlatım teknikleri kullanırlar. Olayın anlatımı da bildiğimiz zaman ve mekan sabitliğine bağlı ve ona uygun bir sıra izlemez, yani düzensizdir. Modern romanın tersine postmodern romanda karşıtlıklar birlikte yer alır, belli bir üslup yoktur, romanda hikaye bir sonla bitmez veya birden fazla son vardır. Aktulum’a göre (2014) postmodern metinleri geleneksel metinlerden ayıran en önemli özellik onun metinlerarasına açık olma özelliğidir. Postmodern metinde karşılığını bulan değişimleri iletişim alanında yaşanan gelişmelerde aramak yanlış olmayacaktır. Baudrillard ‘simulasyon’ ve ‘simulark’ tanımlarıyla postmodern düşünceye olan etkisine dikkat çekmişti. Gelişmiş kitle iletişim araçları ile yaratılan medya ve enformasyon dünyasında yaşamaktayızdır artık, Calvino bunu ‘imge bombardmanı’ olarak ifade eder (2000, s. 129). Böylesi bir gösterenler akışı gerçeklik gerçekötesine yani ‘hiper’ hale gelerek “elektronik gerçeklik”e dönüşmüştür (Baudrillard, 1988, s. 166). Böylesi bir toplumsallık deneyimi elbette toplumsal belleği oluşturan yazın alanında da yansımaları bulacaktır. Gerçekliğin çok çeşitli görünüşlerinin ortaya çıktığı ve kendi kendini yeniden ürettiği postmodern dünyada, edebiyat da Ecevit’in deyişiyle (2006, s. 99) “kurmacanın kurmacası” yönelir. “Edebiyat, artık somut yaşamı kurgulamıyor; kendini, nasıl oluştuğunu, nasıl kurgulandığını anlatıyordu. Doğa ise, daha önce yazılmış metinlerden oluşan bir metinlerarası doğaya dönüşmüştür. Kendini anlatan bu edebiyatta kurmaca, üstkurmaca düzlemine taşınır” (Ecevit, 2006, s. 71).

Postmodern roman daha önceki metinlerden bazı parçaları koparıp yeni oluşturulan metnin içine monte etmekten kaçınmaz. Böylece metinde kolaj/montaj tekniği ortaya çıkar. Bazen eski metinleri eleştirmek için, onlarla dalga geçen, onlarla eğlenen bir üslup geliştirir ve eski içeriği yeni metne bu şekilde dahil ederek 'parodi' yaratır. Kimi zaman da üslup açısından önceki metinlere benzeme arzusu ortaya çıkar, bu öykünme –'pastiş'- 'metinlerarasılık' özelliğini ortaya çıkaran teknik olarak belirir.

1.9 Postmodern Romanda Kişiler ve Değerler

Postmodernizmin kendinden önceki düşüncelere, yapılarla, değerlere ve benzerlerine bakış açısını netlikle ortaya koyan en etkili cümlelerden biri de Nietzsche'nin "bütün değerlerin yeniden değerlendirilmesi" için yaptığı çağrısıdır (2001, s. 204-205). Nietzsche'nin geleceğin insanları olarak tanımladığı yeni felsefecilerden önemli bir beklentisi ve talebi vardır. Onlardan, bütün anlatılara savaş açmalarını ve onları baş aşağı etmelerini istemektedir. Bu düşünüşün modernizme ve onun değerlerine karşı saldırgan denebilecek tutumu edebiyatta da kendini gösterir. Bu bağlamda postmodernizm yerleşik kalıpları yıkıp yerlerine yeni yapılar ve sentezler koymak çabasını, edebiyatın en gelişkin türü olan romanda, roman kişiliklerinin oluşturulmasında da sürdürür. Postmodern romanda karakterler modern romanlardan bariz farklarla ayrılır.

Postmodern dünya görüşü romana taşınır ve roman kişileri daha önce dahil edildikleri bilinen kategorilerden, toplumsal rollerden, görevlerden arındırılır. Bir başka ifadeyle postmodern romanda yer alan roman kişilerinde idealist düşüncelere, sıkı sıkıya bağlı olunan ideolojiye, ahlâk kurallarına, toplumu kendinden üstün tutmaya veya toplum için fedakarlıkta bulunma düşünce veya eylemine rastlanmaz. Postmodern romanda karakter kendi içsel ve dışsal sorunlarıyla, çatışmalarıyla, mücadelesiyle romanın merkezinde konumlandırılmaz. Modern romanda merkezde konumlandırılan karaktere dair bu belirgin özellikler postmodern romanda ya oldukça azaltılmış ya da ortadan kaldırılmıştır. Bununla beraber, tarihe mal olmuş, bilinen kişiler topluma yaptıkları önemli bir katkıyla, başarılarıyla veya kahramanlıklarıyla bir postmodern romanda kendilerine önemli bir yer bulabilirler. Ancak bu yer

buluşta okura gösterilen onların günlük hayatları ve bu hayatın içindeki zaafiyetleri, acizlikleri, yetersizlikleridir.

Postmodern edebiyatta karakterin kişiliği, olaylar karşısındaki tutum ve davranışları veya bağlı olduğu ahlaki ilkeler ve erdemleriyle ortaya konmaz. Roman kişinin karakteri ve ideolojisi hakkında bir şey söylenmez veya bunlar değersizleştirilerek aktarılır. Postmodern romanda kişiler ahlaki kurallara ya da nesiller boyunca aktarılmış, evrensel nitelikteki doğruluk, erdemlilik gibi ilkelere uymazlar, uymamakla kalmaz onlarla alay ederler. Postmodern düşünceyi benimseyen insanlar gibi, postmodern romandaki kişiler de her türlü kıstasla kısıtlanmaya karşıdır. Postmodern teriminin ilk kullanıcısı olarak da bilinen İhab Hassan henüz adı konmamış bu yeni romanı klasik Amerikan romanından ayıran beş temel özellik saptar ki bunlar daha sonra postmodern edebiyat kuramları içinde yerlerini bulacaklardır. Bu beş özelliği Lucy şöyle aktarmaktadır (2003, s. 128): 1. İnsani eylemler şans ve absürtlük tarafından yönetilmektedir, 2. Hiçbir ahlaki davranış normu bulunmamaktadır, 3. Yabancılaşma bir insani yaşam durumudur, 4. İnsani güdüler ironi ve çelişki ile yönetilmektedir, 5. İnsani bilginin sınırlı ve görelî olduğu kabul edilmektedir.

Görüldüğü üzere modern romandaki karakterlerin tersine postmodern roman karakterlerinin belirgin bir kişiliği yoktur. Tam tersine postmodernist romanda roman kahramanları 'çoğul'durlar. Postmodern düşünce, hayatın bütün alanlarındaki bütüncül ve sınırları az çok belirlenmiş, tarif edilmiş yapıları öne çıkaran modernist düşünceye karşı, parçalılığı ve çoğulculuğu öne çıkarmaktadır. Bu yaklaşım edebiyat alanında roman kişilerinin belli başlı bir karaktere sahip olmaması ve davranışlarının öngörülememesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu birbiriyle çelişen, tutarsız davranışlar sergileyen, bir sonraki adımı hesap edilemeyen roman kişileri insanın us sahibi bir varlık olarak rasyonel bir hayatın kurucusu olabileceğine güvence veren modernizmin insan tasavvurunun karşısına, zayıf, tutarsız, akıyla değil duygularıyla hareket eden ve bu bağlamda davranışları öngörülemeyen insanı çıkarmaktadır.

2. BÖLÜM

DEĞERLER VE MEDYA İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ

Çok da uzun olamayan bir zaman öncesine kadar, belirli bir zamanda bu kadar çok sayıda insana aynı anda ulaşmak hayal bile edilemezken, kitle iletişim araçları sayesinde günümüzde mümkün hale gelmiştir. Bu, esasen, medyaya çok büyük bir etkinlik sağlamakta ve o ölçüde de büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Kitle iletişim teknolojileri sayesinde mümkün olan sosyal medya ve diğer sanal mecralardaki etkinlikleriyle medya günümüzde meydana getirdiği sanal dünyada toplumsal değerlerin dışına çıkıp kendi ahlak kurallarını oluşturabiliyor. Bu sayede de toplumun üzerinde uzlaştığı ve normal sürecinde işlevini yerine getiren değerlere zarar verebilmekte, onları yıpratmaktadır. Bu belirli normların tartışmaya açılması şeklinde olabileceği gibi görsel medyada daha çok yer bulan toplumun magazin haberleri vasıtasıyla belirli bir sınıfsal gruba ait topluluğa dair değerler toplumun gündemine sık sık getirilerek bu değerlerin başka değerlerin yerini almasına yardımcı olabilmektedir. Bu bağlamda medya çoktan görsel ve işitsel olanaklarıyla toplumu bilgilendirme ve eğlendirme işlevinin ötesine geçmiştir. Uzun bir süre bu işlevi üzerinden değerlendirilen medya artık gerçekliğin paraleline sanal olanı koyma ve bunu son derece yaygın bir şekilde toplumun kullanımına getirme becerisiyle de hem siyasi hem de toplumsal olana müdahale etme yeteneği kazanmıştır. Baudillard'ye göre (2005) kitle iletişim araçları, günlük yaşamda önemli bir rol oynamakta ve özerk hiper/gerçeklik alanını oluşturan sayısız imajlar, işaretler, kodlar ürettikleri için birer simülasyon makinesidirler. Bu bağlamda Baudrillard medya, izleyicisinin deneyimini aktif süreçten geçirme veya anlam üretme yerine, imajların pasif bir şekilde benimsenmesi olarak ele almaktadır. Marcuse ise modern toplumlarda

kitle iletişim araçlarının, dili kullanarak oluşturduğu kitle kültürü yani kültür endüstrisi aracılığıyla kişileri, onların içinde bulunduğu kültürel ağı ve özellikle de “gerçek kültür”ü yok ettiğini düşünmektedir (Kızılçelik, 2008, s. 349). Oysa “İnsani varlıklar olarak bizler tercihler yapmaktayız” der Giddens ve devam eder “ve etrafımızdaki olaylara sadece edilgen bir şekilde tepki vermiyoruz” (Giddens, 2012, s. 144).

2.1 Değerlerin Özellikleri ve Toplumsal İşlevi

Değer kavramına dair tanımlar neredeyse sayılamayacak kadar çok ve çeşitli olsa da tümüne dahil olan özellik değerlerin toplum tarafından ortak uzlaşa ile oluşturulduğudur. Bu bağlamda değerler ortak tutum ve bakış açıları, ortak amaçlar ve ortak kültürel standartlardır (Bahar, 2009, s. 64). Değerler söz konusu olduğunda doğrudan toplumun tümünü içine alan bir atmosferden söz ederiz. Başka bir ifadeyle söylersek “bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel öğelerin tamamı”ndan (Demirel, 2010, s. 31). Değerler bir toplum, bir inanç ya da bir ideoloji içinde kabul görmüş olan; insanlar tarafından benimsenen ve yaşatılan her türlü duygu, düşünüş, davranış, kural ya da kıymetlerdir (Çelikkaya, 1996, s. 168). Toplumlarda belli konularda ortak değerler üretmesi toplum üyelerini bu değerlere bağlı olmak, onlara uymakla yükümlü kılar. Kişiler aileleri dolayısıyla bu toplumsal değerlerin içine doğarlar ve çoğu zaman bunları sorgulamadan devam ettirirler. Toplumsal yapı bu devamlılığın sürdürülmesine uygun bir oluşum içerisindedir. Aile ortamında bu değerlere uygun olarak yetiştirilen çocuk daha sonra okul çağına geldiğinde de okul vasıtasıyla bu değerlerle varlığını anlamlandırmaya devam eder. Bir başka açıdan söylersek değer eğitimi modern dünyada ulusal kimlik oluşturmanın bir gereği olarak sistematik bir şekilde sürdürülür. Bireyin ulusal kimlik kazanarak kendini içinde bulunduğu topluma ait hissetme süreci eğitim örgütlenmesi aracılığıyla ilkokuldan itibaren devlet kurumları eliyle devam eder. Günümüzde bu süreç yani çocuğun eğitime başlama yaşı üç yaşa kadar indirilmiştir. Modern dünyada kadının çalışma hayatına dahil olmasıyla birlikte çocuklar bir çeşit eğitim kurumu olarak tanımlanabilecek olan kreşlere, okul öncesi kurumlara bırakılmaya başlamıştır. Bu sürecin devamı olarak birçok ülke ile birlikte Türkiye ve KKTC’de de devletin resmi okullarına dört yaş için okul öncesi eğitim programları konmuştur. Devletlerin eğitim programlarını

oluştururken göttükleri amaçlardan biri de çeşitli yöntemlerin yanı sıra eğitim yoluyla insanlara dayanışma ruhu aşıl原因 değerlerin gelecek nesillere aktarılmasıdır (Özsoy, 2005, s. 29; Ozolins, 2009, s. 100). Okulda verilecek değerler eğitimi, öğrencilerin eğitim yaşantılarının bir parçası haline getirilmesiyle etkili olabilecektir. Öğrencileri cesaretlendiren, öğrencilerin kararlara katılımına önem veren, kuralları açık ve dürüst bir biçimde uygulayan okul, değerlerin kazandırılmasında başarı sağlamaktadır (Hökelekli ve Gündüz, 2007, s. 389). Değerler zaman içerisinde çeşitli süreçlerden geçerek evrimsel olarak ortaya çıkmış, davranışı şekillendiren ve kısıtlayan yargılar bütünüdür (Fraser, 1999, s. 13-16). Modern devletle birlikte bunlar okullar aracılığıyla ve eğitim yoluyla toplumların belirledikleri hedefler doğrultusunda gelecek kuşaklara aktararak varlıklarını sürdürmeleri sağlanmıştır. Öz olarak söylersek, bir toplumsal yapının varlığını sürdürebilmesi, insanca bir yaşam atmosferinin topluma hâkim olması ve insani ölçütlere uygun davranış kalıplarının oluşabilmesi için değerlere ihtiyaç vardır. Bir başka söyleyişle değerler toplumun sürekliliğini sağlayan dinamiklerdir. Her toplumun kendine özgü değerleri ve bunlardan oluşan bir değerler sistemi vardır. Değerler sistemine sahip olmayan bir toplumdan söz edemeyiz. Bir toplumun değerler sisteminin çözülmeye başlaması o toplumun kadim sosyol kontrol aracını kaybetmeye başladığının işaretidir. Değerler, toplumu oluşturan bireyler vasıtasıyla bir toplumun gelecek tasavvurunu ve bu tasavvura yönelik olarak rotasını belirleyen unsurlardır.

Aynı dil, aynı topluluk ve aynı tarihsel süreçler içinde var olsalar da insanlar tutum ve davranışlarıyla birbirlerinden ayrılırlar. Kendi yaşama uğraşları içerisinde belli kişiler, olaylar ve olgular karşısında farklı tutumlar sergileyebilmektedirler. İnsanlar toplumsal meselelerde veya ideoljilerde veya gelecek tasarımlarında farklı tercihlerde bulunurlar. Bütün bunlardan dolayı kaçınılmaz bir şekilde farklı farklı değer yargılarına da sahip olabilirler (Hofstede, 1980, s. 19). Bu anlamda değerlerin kişiselliğinden söz edilebilir gibi görünmektedir. Bununla birlikte toplumsal hayat içerisinde diğerleriyle sürekli bir etkileşim söz konusu olduğundan değerlerimiz de teker teker kişileri aşan ama aynı zamanda bu tekillerden oluşan toplum ve içinde bulunduğumuz kültür tarafından şekillendirilir. Bu bağlamda kişisel olarak düşündüğümüz

değerler de aslında toplumsal olarak üretilen değerlerin bireyler tarafından benimsenerek içselleştirilmesinden başka bir şey değildir.

Değerlerin sosyal yapı içerisinde nasıl yer aldıkları ve fonksiyonlarının ne olduğunun daha açık bir şekilde ortaya konması için özellikle sosyal bilimler açısından önem arzeden değerlerin özelliklerini Fichter şöyle sıralar (2006, s. 167):

- a) Değerler paylaşırlar; kişilerin çoğunluğu değerler üzerinde uzlaşmıştır. Herhangi bir bireyin yargısına bağlı değildir.
- b) Değerler ciddiye alınırlar; kişiler bu değerleri, ortak refahın korunması ve sosyal gereksinimlerin karşılanması ile birlikte görür.
- c) Değerler coşkularla birlikte bulunur; kişiler yüce değerler için özveride bulunur, mücadele eder ve hatta ölürlür.
- d) Değerler soyutlanırlar; kişiler arası oйдаşma ve uzlaşma gerektirdiği için kavramsal olarak diğer değerli nesnelere soyutlanabilir.
- e) Değerler toplumsaldır; bireyin dışındadır ve toplumun baskıcı özelliklerine sahiptirler. Birey, toplumsal olan değerleri içinde doğduğu toplumda hazır bulur; toplumsallaşma sürecinde değerleri öğrenir, benimser, uygulamaya katılır ve bir sonraki kuşağa aktarır.
- f) Sosyal değerler süreklidir; değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması aile, okul, arkadaş çevresi, meslek, iş örgütü ve kitle iletişim araçları ile sağlanmaktadır. Bu araçlarla toplumlar, gruplar ve kurumlar pek çok sosyal değeri bünyesinde taşır, geliştirir ve yeni kuşaklara aktarırlar.
- g) Değerler dil ve sembollerle aktarılır; bir toplumun konuştuğu dil ve ortak sembolleri o toplumdaki grupların ve kurumların ortak değerlerini hem yansıtır hem de yaşatır. Örneğin şan, şeref, gibi kelimeler ile evlilik sürecinde yapılan törenler sosyal değerleri yansıtır.
- h) Değerler değişime açıktır; felsefede değerler konusunda yapılan en önemli tartışmalarda cevabı aranan soru, değerlerin göreceliği ya da mutlaklığı sorusudur. Değerlerin değişmediğini savunan görüşlere karşılık, değerlerin göreceliğini savunan görüşlere göre, "mademki farklı toplumlar ve çağlar aynı 'değer'den başka başka şeyler anlıyor veya aynı 'şeye' bazen 'iyi' deyip herkesçe yapılmasını bekliyor, bazen da 'kötü' deyip yasaklıyor, değişmez bir

değer yoktur” (Kuçuradi, 1971, s. 19). Fichter’e göre (2006, s. 167), “sosyal bilimciler değişmeyen ve mutlak değerleri incelemeyiz. Bunlar daha çok filozof, teolog ve etikçilerin analiz konusudur.”

Değerlerin birçok işlevi bulunmaktadır. Gündelik hayatın içerisinde, çoğu zaman değerler tam olarak farkına varılmadan kullanılmaktadırlar. Çocukluktan itibaren toplumsal hayata katılma süreçlerinde edindiğimiz ve içselleştirdiğimiz davranış kalıplarından ahlaki yapımızı oluşturan inanç ve kabullerimize dek değerlerin sayılamayacak denli çok işlevi bulunmaktadır.

Değerler davranışlarımıza etki eden ve onları belirleyebilen faktörlerdir. Belirli bir davranış tarzını benimsememiz veya belirli bir yaşam amacı edinmemiz benimsediğimiz bir değer ya da değerler silsilesinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bireylerin benimsemiş oldukları değerlerin diğer başka değerlerden üstün olduğuna olan inançları ne kadar güçlü olursa davranışlarına veya yaşam tarzlarına olan bağlılıkları da o derece güçlü olacaktır. Bir başka söyleyişle, değer neyin iyi neyin kötü olduğuna ilişkin inançtır (Bilgin, 2003, s. 80). Bu inançla birey kendisi için önemli olan ve tercih edileni belirler ya da önemsiz olan ve tercih edilmeyeni tanımlar. Bu bağlamda kişinin benimsediği ve içselleştirdiği değerler aslında onun idealini göstermektedir. Böylece değerler kişilerin duygularını ve davranışlarını etkileyebilmekte ve yaşam amaçlarını belirlemekte önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadırlar. Yakın zamanda bu alanda yaptığı çalışmaları ile birçok araştırmaya kaynak olan Schwartz’a göre ise değerlerin altı temel özelliği vardır; İlk olarak değerler; inançlardır. Ancak burada söz konusu olan inanç soğuk ve tamamıyla nesnel ölçütlere dayalı bir inanç değildir. Bazen karmaşık duygularla sarılmış olan inançlardır. İkincisi, değerler motivasyonel bir yapıdadırlar. İnsanların ulaşmak için gayret sarfetmeye değer buldukları, arzulanan hedeflere işaret ederler. Üçüncü olarak, değerler belirli üstün eylemler ve durumlardır. Soyut ve geniş anlamlar içerirler. Bu özellik ise onları norm ve kurallar gibi daha dar kavramlardan ayırır. Dördüncüsü, değerler olayların, davranış biçimlerinin, hareketlerin değerlendirilmesinde ve seçilmesinde yol gösterici kriterler olarak hizmet ederler. Beşinci olarak değerler hiyerarşik bir yapıya sahiptirler. Yani birbirlerine bağlı olarak belirli bir

önem derecesine göre sıralanırlar. İnsanların değerlerindeki hiyerarşi onların bireysel özelliklerini ortaya koyar ve bu özelliğiyle de değerler normlardan ve tutumlardan ayrılırlar. Son olarak Çoklu değerlerin göreceli önemi eyleme rehberlik eder. Her tutum, her davranış çoğu zaman birden çok değerden etkilenir (Schwartz, 2006, s. 249-299).

Bunlar değerlerin temel nitelikleridir. Toplum kuralları, tutumlar ve normlar gibi daha sınırlı bir anlayışa sığdırılmazlar. Ayrıca değerler duygularla ilişki kurabilen kavramlar olduklarından insanların olaylar, düşünceler, ideolojiler ve kişiler hakkındaki karar verme süreçlerine ve seçimlerine etki yaparlar. Onları harekete geçmek veya seçim yapmak konusunda eylemliliğe iten, hiyerarşik bir yapıda sıralanan ortak tavrıdır.

2.2 Değerlerin Değişimde İletişim Teknolojilerinin Rolü

Her şey gibi değerler de değişim geçirmektedirler. “Tarihin özü değişimdir” (Hughes, 1995, s. 9). Değer değişimi modern toplumların siyasi ve kültürel normlarını da etkileyerek dönüşüme uğratan nesillerarası bir süreçtir. Günümüzde neredeyse küresel bir olgu haline gelen değer değişimi ve değişimdeki ivmenin artmış olmasını açıklayan çeşitli olgular bulunmaktadır. Bunlar; toplumsal gelişmeyle birlikte insanların eğitim düzeyinin yükselmesi, kitlesel iletişim ağlarının kurulmuş olması, teknolojik gelişmelerle birlikte bir yerden bir yere gitmenin kolaylaşması ve göçlerin hem kitlesel hem de küresel bir boyut kazanması, hayati önem taşıyan, temel ihtiyaçların giderilmiş olması olarak sıralanmaktadır (Inglehard, 1990, s. 66-67). Toplumsal değişme toplumun çeşitli yapılarında izlenebilen, gözlemlenebilir bir değişimdir ve bu değişimin fiziksel, toplumsal sınırları vardır. Buradan hareketle sosyo-kültürel bir çevrede veya belirli bir coğrafi alan içerisinde meydana gelen toplumsal değişimi incelemek, araştırmak ve gözlem yapmak mümkündür diyebiliriz. Kuhn’un (2018) toplumsal değişim süreçlerinde üzerinde durduğu ve “paradigma değişimi” olarak adlandırdığı bilimsel alandaki gelişmeye karşılık olarak toplumsal değerleri düşünebiliriz. Toplumsal değerler değişim süreçlerinde Kuhn’un “paradigma”sının gördüğü işlevi görmektedir. İnsanları bir toplum yapısı içinde bir arada tutan şey ortaklaştıkları ve üzerinde uzlaştıkları değerlerdir. Toplumlar siyasi, ekonomik gelişmelerin etkisiyle

zaman içinde değışirler ve bu değışim süreçlerinde ise öncelikle toplum üyelerinin bağılı olduğu değerler zayıflamaktadır. Hali hazırda mevcut olan ama zayıflayan değerlerin yanına gittikçe güçlenen yeni değerler veya eski değerlere yeni yorumlar eklenir. Bir süre her iki değer –eski ve yeni yorumuyla- toplumsal yapı içerisinde varlığını sürdürmeye devam eder. Daha sonraki süreçte ise zayıflayıp, yıpranarak iyice gücünü yitiren eski değerler neredeyse tamamen ortadan kalkmakta ve yerlerini yeni değerlere bırakmaktadırlar. Değişim süreçlerinde eski ya da var olandan yeniye bir geçiş dönemi yaşanmaktadır. Bu geçiş döneminde toplumda bir takım ayrışmalar, daha önce üzerinde uzlaşmış değerleri yorumlamada bir takım farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ancak bu karmaşa mutlaka sona erer ve toplumun üyeleri yeni değer “paradigmalarını” oluşturarak üzerinde uzlaşırlar. Bu dönemde toplumsal bütünlük tekrardan sağlanır.

Toplumsal değışme bir toplumdaki insanlar arasındaki ilişkinin değışmesidir. Bu değışim, içinde üretim ilişkilerini, mülkiyet ilişkilerini ve bunlara bağılı olarak ortaya çıkmış anlamlardaki değışimi barındırmaktadır. Anlamlar, değerler, normlar ve benzeri alanlarda meydana gelen değışme daha köklü ve geniş kapsamlı bir değışime yol açabilmektedir. Bir başka söyleyişle denebilir ki toplumsal değışimin temelinde belli bir zamanda, belli bir toplumda teğışen teknoloji veya ideoloji yatmaktadır. Değişme problemini felsefe tarihinde ilk kez ele alan düşünür Herakleitos olarak bilinmektedir. Herakleitos’un değışimle ilgili felsefesini daha sonra Marks ve Bergson da benimsemişlerdir. Bu düşünürler değışmeyi evrenin tek kalıcı ve sürekli ilkesi olarak görmüşler ve felsefeleri için temel gerçeklik yapmışlardır (Cevizci, 2002). Özkalp’a göre (2011, s. 295) toplumsal değışme “toplumu meydana getiren kurumlar başta olmak üzere toplumsal ilişkilerde ve toplumsal yapıda mevcut durumdan yeni, başka bir duruma geçişi ifade etmektedir. Toplumu değışime zorlayan ya da toplumda değışimi yaratan veya etkileyen koşulların neler olduğuyula ilgili olarak literatürde çeşitli görüşler yer almaktadır. Giddens’a göre toplumsal değışimi her zaman etkileyen üç ana etken bulunmaktadır. Bunlar; fiziksel çevre, politik örgüt ve kültür olarak sıralanır. Bununla birlikte Giddens günümüzde devam eden değışimlerin arkasındaki gücün ekonomik, kültürel ve politik olduğununu da eklemektedir (Giddens, 2000, s. 552-558). Bir başka görüşe göre toplumsal

değişmenin “zaman, mekan ve insan” olmak üzere üç temel ögesi bulunmaktadır ve günümüzde toplumsal değişmeye yol açan etkenler ise demografi, teknoloji, ekonomik yapı, değerler, ideolojiler ve insanlar arasındaki mücadele ve çekişmelerdir (Doğan, 1995, s. 181-183).

Değer değişimini Türk toplumu açısından ele aldığımızda, özellikle Cumhuriyet dönemini incelemek, o dönemde meydana gelen derin ve köklü toplumsal değişimi mercek altına almak gerekmektedir. Osmanlı imparatorluğundan ulus devlete dönüşme süreci olarak da değerlendirilen bu dönemde gerçekleştirilen devrimler yaygın olarak kabul görmüş ve eski değerlerin yerine yenilerinin belirlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu süreçte dinin siyaseti belirlemedeki etkinliğine son veren laiklik anlayışının benimsenmesi de toplumsal değişimde etkili olmuştur. Denebilir ki bu sayede değer değişimi konusunda toptan bir dönüşüm meydana gelmiştir. Gene buna bağlı olarak zaman içinde ahlak nosyonu da dinden bağımsız olarak değerlendirilmeye başlanmış ve böylece laikliğin benimsenmesi hem siyasi hem toplumsal alanda daha farklı boyutlarda da önemli değişimlerin yolunu açarak değişimin daha köklü yaşanmasına zemin sağlamıştır.

Günümüzde iletişim teknolojilerinin toplumun her alanında ve her katmanında giderek yaygınlaştığı, küreselleşme etkisiyle bir toplumda meydana gelen bir olgunun fiziksel olarak çok uzakta olsa bile başka toplumları da göz ardı edilemeyecek derecede etkilediği düşünüldüğünde artık toplumsal yaşamı ve değişmeyi iletişim teknolojilerinden bağımsız düşünemeyeceğimiz ortaya çıkmaktadır. Bireyler aracılığıyla tüm toplumsal yapıya tesir eden, tesir etmenin ötesinde onu neredeyse belirleyen iletişim teknolojileri değerlerin değişiminde de oldukça etkilidir. Bir başka ifadeyle, günümüzde sosyal/kültürel yapının ve buna bağlı olarak değerlerin değişiminde kitle iletişim araçları öncü bir rol oynamaktadır. Kitle iletişim araçlarına her geçen gün yenilerinin eklendiği bir gerçektir. Kitap, dergi, gazete ve benzeri basılı araçlardan, tiyatro, sinema, radio ve televizyona internetin yaygın kullanımıyla birlikte sosyal media da eklenmiştir. Bu rolün etkinliğini dramatik bir şekilde televizyonda görmek mümkünken buna internet aracılığıyla sosyal medyanın eklenmiş olması var olan etkiye ivme ve boyut kazandırmıştır. Elbette toplumsal

değerlerin değişiminde etkili olan kitle iletişim araçlarının bizatihi kendileri değil bu araçlarda kullanılan içeriklerdir. Örneğin televizyonda bu içerikler sembolik bir dünya yaratırken bu sembolik dünyanın içinde gerçek dünyada bulunan unsurlara da yer verilmektedir. Tam da bu yüzden izleyici bunları bağlılıkla takip etmekte ve bu bağlılık da eleştirelliği ortadan kaldırarak ya da oldukça zayıflatarak ekranda görülenlerin doğru/gerçek kabul edilmesini getirmektedir (Postman, 1994).

2.3 Toplumsal Yapı ve Değerlerin Üreticisi Olarak İnsan

Toplumsal yapı, bireylerin içinde sosyal ilişkiler kurduğu, sosyal olayların meydana geldiği, bireylerle gruplar, gruplarla başka gruplar arasında ilişkilerin sürdüğü ve bunlar arasındaki karşılıklı ilişkiler yoluyla “Toplumsal kurumların az çok bütünleşerek oluşturduğu bir düzendir” (Gökçe, 2004, s. 7). Kıray’a göre ise (1974; 6), “İster ilkel, ister feodal, ister modern temel yapıda ya da bunların değişim içindeki çeşitlenmeleri halinde olsun, her sosyal yapı, bu yapıyı meydana getiren sosyal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan sosyal değerlerin birbirlerini karşılıklı etkiledikleri bir bütündür.”

Giddens “günlük faaliyetlerimiz esnasında toplumsal yapıyı yaptığımızı ve tekrar yaptığımızı kabul ve teslim” etmek gerektiğini söyleyerek toplumsal yapıyı teker teker bireylerin oluşturduğuna dikkat çeker. Bu bağlamda Giddens’a göre toplumsal yapı kavramını açıklayan çeşitli yaklaşımlar “yapı” ve “eylem” arasında bir boşlukla eksiklidirler ve bu boşluğu gidermenin yolu insanların yaşamları boyunca çeşitli tercihlerde bulunan, irade sahibi varlıklar oldukları gerçeğini göz ardı etmemektir. “İnsani varlıklar olarak bizler tercihler yapmaktayız” der Giddens ve devam eder “ve etrafımızdaki olaylara sadece edilgen bir şekilde tepki vermiyoruz” (Giddens, 2012, s. 144).

Her toplumun bir yapıya sahip olması ya da toplumsal hayattan söz ederken toplumsal yapıya da göndermede bulunma ihtiyacının doğuyor olması toplumun düzensiz, şekilsiz, kaba bir takım kümeleşmelerden oluşmadığını göstermektedir. Bu yapının yapı taşları olan insan değerler oluşturan, anlamlar yaratan bir varlıktır ve değerlerin toplumsal yapının hem oluşumunda hem de

sürmesinde önemli bir işlevi vardır. “Biz” ve “onlar” ayrımını hem oluşturup hem de sürekli kılarak toplumsal kültürü özgünleştiren değerlerdir (Yapıcı, vd. 2012). Toplumun ortaklaşa ürettiği değerleri benimsemeyen kişiler hem kendileri sorun yaşamaktadırlar hem de toplum için sorun oluşturabilmektedirler. Toplumdaki yapıların ve bu yapı içerisindeki insanların ahenkli bir şekilde ve dolayısıyla barış içinde varlığını sürdürmesi için toplumun değerlerinin bireyler tarafından benimsenmiş olması önemli bir etken olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda her toplum kendi özgün varlığını oluşturmak ve sonrasında da var kalabilmek için toplumsal değerlere ihtiyaç duymaktadır.

İnsanı hayvandan ayıran en önemli özelliğin veya özelliklerin ne olduğu sorusuna birbirinden farklı bir çok yanıt verilebilmektedir. Filozoflar, düşünürler, araştırmacılar tarih boyunca bu anlamda birbirinden farklı cümleler sarfetmişlerdir. Aristoteles (1996, s. 75), “Bütün insanlar doğal olarak bilmek ister” demiştir. Bu açıdan bakıldığında denebilir ki insan merak eden bir varlıktır. Bir başkası “insan düşünen hayvandır” demiştir. Düşünmek, konuşmak, bilme arzusu, pişman olmak, utanmak, fedakarlık ve benzeri daha nice kavram sıralanabilir. Tümünün de insana dair, insanı insan yapan özelliklerden biri olduğu ve böylece de bunların insanı hayvandan ayıran en önemli farklar olduğu söylenebilir. Tarihsel sürece bakıldığında tüm bunların toplamının bir sonucu olarak değerlerin oluşturulduğu sonucuna varılabilmektedir. İnsanlar yaşam tecrübeleri boyunca geliştirdikleri duygu ve düşüncelerden bir takım sonuçlara varmışlardır. Kendi deneyimlerinden ve etraflarındaki insanların deneyimlerinden edindikleri bilgiyi yorumlamışlar ve hayatın nasıl yaşanması gerektiğine dair çıkarımlarda bulunmuşlardır. Bu birikim onların olaylar karşısında ve genel anlamda hayat karşısında bir tavır geliştirmelerine yol açmıştır. İşte bu yinelenen ve yinelenirken yerleşerek gruba, kabileye mal olan tavırlar bir takım kriterleri ve onlar da değerleri meydana getirmiştir.

Önce filozoflar daha sonra da sosyal bilimciler toplumu oluşturan bireyler arasındaki farklılara ve çatışmalara rağmen nasıl olup da toplumsal düzenin sürebildiği sorusuna cevap aramışlardır. Birbirinden bunca farklı insanlar bir arada ve ahenk içinde yaşamayı nasıl başarıyorlar sorusuna cevap olabilecek

bir açıklama için toplumsal norm ve toplumsal değer kavramlarına başvurmuşlardır. Bu aşamada ortaya konan görüşler birey/toplum ikilemini aşmak ve ikisi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak çabasıyla meydana getirilmiştir. Kağıtçıbaşı'na göre (1981) toplumsal normlar için geçerli olan görüşler toplumsal değerler için de geçerlidir. Bunun nedeni norm ve değer kavramlarının birbirlerine çok benzer şekilde ele alınmış olmalarıdır. Bunun yanında değerler süreklilik arz etmektedirler. "Değerlerin tamamıyla sabit olması, bireysel ve sosyal değişimin imkânsız olması anlamına gelmektedir. Aynı şekilde değerlerin tamamıyla sabit olmaması da insanın bireyselliği ve toplumun devamlılığının imkansızlığı anlamına gelmektedir. İnsani değerlerin konsepti değişen karakteristiğinden dolayı sürekli olarak yeniden tanımlanmıştır (Rokeach, 1973, s. 5-6). Rokeach'a göre (1973) değerlerin bir başka özelliği yapısal bir düzen içinde organize olmalarıdır. O'na göre hepimiz büyüme sürecinde ve deneyimler yoluyla, hiyerarşik düzen içerisinde bulunan evrensel değerleri bütünleştirmeyi adım adım öğreniriz ve bu her bir değer, önceliklerine ve değerler arası önem derecelerine göre bir düzen içerisinde bulunmaktadır (Rokeach, 1973, s. 5-6). Oluşan ve tekrarlarla pekişerek bireyler tarafından benimsenen değerler kuşaklar arasında aktarılır. Bu değerleri benimseyen aileler içine doğan çocuklar da büyüme sürecinde bunları öğrenir ve içselleştirirler.

Toplumun dağılmadan, bir bütün olarak varlığını sürdürmesi işlevini gören değerler sistemi aynı zamanda o topluma hâkim olan, hayata ve olaylara bakış açısını da göstermektedir. Her toplumun bir arada ve uyum içinde yaşamasını sağlayan kendine has bir düzeni vardır. Bu düzeni sağlayan, toplumu meydana getiren bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinden doğan ortak ilke ve kurallardır. Bir toplumu oluşturan bireylerin karşılıklı ilişkilerine hakim olan sevgi, saygı, ilgi, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerler o toplumun duygusal gücünü oluşturur. İşte toplumun değerini ve toplumsal değerler sistemini ortaya çıkaran da bu duygusal güçtür (Köknel, 2007). Bununla birlikte her şey gibi değerler de değişim göstermektedirler. Yani sabit, durağan ya da mutlak değildirler. Toplumsal yapılarda meydana gelen değişimler, toplumsal bütünleşme ve toplumsal çözülme karşıtlığının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu ikilemde biri diğerini potansiyel olarak içinde taşımaktadır. Toplumsal

değişmeyi sağlayan temel dinamik, tam da, hem toplumsal yapının kendisinde hem de, dışından kaynaklanan faktörlerle etkileşimleriyle meydana gelmektedir (Yazıcı, 2013).

Psikolojiden antropolojiye sosyal bilimler alanlarında çalışan araştırmacıların neredeyse tümü değerler konusuna ilgi göstermişlerdir. Sosyal bilimciler insan davranışlarını açıklamakta değerlerin temel bir önemi olduğunu düşünmektedirler. Bunun yanında, değerler üzerinde yapılan çalışmaların hem bireyler hem de gruplar düzeyinde bilgi edinme olanağı sunabilme özelliğine sahip olması da sosyal bilimcilerin bu alandaki yoğun ilgisinin nedenlerinden biri olarak görülmektedir (Feather, 1975; Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2017). Schwartz'a göre değerler "bireyin ya da bir toplumsal oluşumun yaşamına yol gösteren ilkelere hizmet eden, tercih edilen davranış ve oluş biçimleri hakkındaki öğrenilmiş inançlar"dır (Schwartz, 1994, s. 21). Gene Schwartz ve Bilsky'e göre (1987) değerler, içerik ve yapılarına göre bütün bireylerde doğuştan var olan evrensel gereksinimlerin bilişsel yansımalarıdır ve şu şekilde sıralanmaktadır: biyolojik organizma olarak bireylerin temel ihtiyaçları, kişiler arası başarılı etkileşimin gerektirdiği ihtiyaçlar ve grupların ve toplumların hayatta kalması için gerekli olan ihtiyaçlar. Çocuklar aileleri ve daha sonra okul vasıtasıyla içine doğdukları toplumun değerlerini benimseyip içselleştirmektedirler. Ancak bu değer aktarımının sadece ailede veya okulda gerçekleştiği anlamına gelmemektedir. Bucher ve Hinton'a göre (2010, s. 9) edebiyat gençlerin kitaplarda kendilerini bulmalarını sağlar ve onları edebiyata ilişkin eleştirel düşünmeye sevkeder; ileride de toplumdaki yerlerini bulmalarına ve sosyal konuları keşfetmelerine yardım eder. Toplumların masalları, sanat ve edebiyatları da onların özgül değerlerinin hem göstergesi hem de bu değerlerin yeniden üretildiği veya sorgulandığı alanlar olarak değerlendirilmektedir. Egemen söyleme eklemlenmiş sanat yapıtı veya edebiyat eseri geleneksel değerlerin yeniden üretilmesine olanak sağlarken muhalif veya eleştirel sana ve edebiyat ise bu değerleri sorgulayan, eleştiren ve onları tartışmaya açan bir mecra olabilmektedir. Fairclough'a göre söylem toplumsal yapı içerisinde kendisini üç yolla gösterir ve bunlardan biri de "temsil"dir (Çoban ve Özarslan, 2015). Bu bağlamda değerlerin nesiller arası aktarımında değer temsilleri de bir aktarım aracı olarak işlev görmektedir.

Toplum ve bireyi kesin sınırlarla birbirinden ayırmak sosyal bilim çalışmalarında çoğu zaman mümkün olmamaktadır. “Ne birey ne de toplum (grup) birbirinden soyutlanmış olarak gereğince incelenemez, çünkü birey toplumun içinde; toplum da -değerler, normlar, tutumlar vb. nitelikleriyle- bireyin içindedir. Toplum bireyi şekillendirdiği ve doğumundan ölümüne kadar etkilediği gibi, birey de içinde bulunduğu toplumu etkiler” (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014). Bu bağlamda değerler, özetle, teker teker bireyler veya grup ve nihayetinde toplum olarak tercihlerimizi yönlendiren, seçimlerimizi oluşturan yargılarımızdır. Bu yargıların oluşumunda ve aktarılmasında her biri toplumsal yapının bir tuğlası olarak değerlendirilebilecek olan –aile, okul, dernek, kulüp ve benzeri- örgütlenmelerin birey karşısında daha güçlü bir konumda olduğu kabul edilse bile bireyin de tamamen edilgen bir konumda olduğu söylenememektedir. Daha çok birbirinden tamamen ayrı düşünülmesi ve değerlendirilmesi mümkün olmayan iki öznenin –birey ve toplum- birbiri içine geçmiş karşılıklı etkileşimlerinden söz edilebilmektedir. Bu bağlamda bireyi anlamak için topluma, toplumu anlamak için bireye ve bunların karşılıklı etkileşimleriyle meydana gelmiş değerlerin araştırılması ve anlaşılmasına ihtiyaç vardır. Bu çabada değerlerin değişim süreçlerinin bireylerdeki etkisine odaklanmak bir takım sonuçlara ulaşmakta etkili olabilecektir.

2.3 Kültürel Bir Unsur Olarak Değer

Bir tanıma göre kültür, doğa'nın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı hemen her şey'dir (Akt. Güvenç, 1994, s. 102). Güvenç'e göre (1994, s. 104) toplumsal açıdan kültür “Bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürüdür.” Tıpkı değerler gibi kültür de toplumu özgün kılan özellikler bütünü olarak ele alınmaktadır. Bir başka söyleyişle toplumların kendilerine özgü kültürleri vardır. Bu özgünlükte bazı toplumlar kültürel yaşantıları içinde dini değerlere daha çok yaslanırken, bazı toplumsal bu bağlamda geleneği daha ön planda tutmaktadırlar. Ekonomik değerlerin çok fazla önem kazandığı toplumlarda para, mal, mülk ve benzeri maddi değerler veya maddi değere çevrilebilir şeyler toplumsal hayatta önemli bir yer tutabilmektedir. Bu nedenle de her kültür kendisini diğer kültürlerden ayıran değerlere sahiptir. Denebilir ki bir toplumun gündelik hayat

içerisindeki yaşayışında ön plana çıkardığı değerler onun kültürel farklılığını ortaya koymaktadır. Bir toplumun kültüründeki öğeleri ortaya koymak doğrudan gözlenemeyen ancak zihinsel olarak kavranan kültürün yapı taşları olan değerler sayesinde mümkündür. Eğer bir kültürel yapı kendi değerleriyle başka toplumların değerleri arasında bir farklılık ortaya koyamazsa kendisini diğer kültürlerden ayıracak özgünlüğü de yaratamamış olacaktır. Bunun devamında yaratılan bu farklılığın kuşaktan kuşağa aktarılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda “Kültür; öğrenilir, tarihi ve süreklidir, toplumsaldır, ideal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemidir, ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır, bütünleştiricidir, değişir (Güven, 1994, s. 101-104).

Dil kültür konusunda özel bir yer tutmaktadır. Toplumsal yaşantı içerisinde ve dil aracılığıyla öğrenilen kavramlar sayesinde bireysel ve toplumsal kültür meydana gelmektedir. Kültür, değişime açık bir nitelik taşır, değişken ve dinamiktir. Toplumun içinde bulunduğu dönemin genel gidişatına ve bireylerin ihtiyaçlarına göre değişip dönüşebilecek bir yapıya sahiptir. “Kültürü değişen bir toplumun dili, düşüncesi, töresi, göreneği de değişir” (Akarsu, 1998, s. 88-89). Bu bağlamda dil aracılığıyla aktarılan kültüre dair kavramlar, kültürün değişmesiyle değişmekte ve bu değişim de dile yansımaktadır. Bir başka söyleyişle dil ve kültür birbirini etkileyen iki unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

İçinde bulunulan tarihsel dönemin kültürel eğilimleri bireylerin değer algılarını etkileyebilmektedir. Geleneksel dönemin sosyal değerlerini din, dini inançlar ve gündelik deneyimler belirlemekteyken modern dönemde sosyal değerleri belirleyen bilim ve pozitivist kesinlik olmuştur. Bireye vurgu yapan ve bireyselleşmeyi öne çıkaran postmodern dönemle birlikte bireysel tercihlerdeki çeşitlilik ve bireysel arzular belirleyici olmaya başlamıştır. Bu dönemde genel olarak seçimler yani “seçme” davranışı değil “arzular” ve dolayısıyla da “bireysel haz” belirleyici olmaktadır (Yazıcı, 2013).

Etimolojisini araştırdığımızda toplumsal veya sosyal kelimesinin kökeninin, Latince ‘socius’ ve ‘societas’ kelimeleriyle bağlantılı olan ‘socialis’ kelimesinden geldiği görülmektedir. İsim olan ‘socius’, dost, arkadaş, iştirakçi; ‘societas’ ise toplum, topluluk, işbirliği, diğerleriyle ilişki kurmak anlamlarını

içermektedir (Brezinka, 1994). Bu bağlamda toplumsallaşma kelimesi, bireyin topluma uyum sağlayarak onun değerlerini içselleştirme sürecine gönderme yapmaktadır. Her şeyden önce toplumsallaşma bir toplum içinde gerçekleşmektedir. “Birey, o toplumun bir üyesi olarak toplumdaki rollerini almakta; topluma egemen olan kuralları, (normları) benimsemekte, onamaktadır (Aziz, 1982, s. 16).

Bireyler toplumsal yapı içerisinde yerleşik bir çok farklı toplumsal kurumdan farklı değerler edinebilmektedirler. Çocuğun toplumsallaşma sürecinde ilk etkisi altında kaldığı yapı ailedir. Aile toplumla toplumla ortaklaştığı değerleri kendi özel yapısı içerisinde yorumladığı ve pratiğe döktüğü haliyle çocuğa aktarır. Daha sonraki süreçte devreye okul girmektedir. Eğitim kurumları sistematik bir şekilde ve öğretmenler aracılığıyla çocuğa değer eğitimi vermektedirler. Birey ait olduğu milletin dilini, kültürünü, inançlarını, kurallarını, geleneğini, düşünme ve yaşama tarzını, edebiyatını, sanatını kısacası o topluma dair bütün değerleri kendi bireyselliğinde taşır (Kaplan, 1986). Bu bağlamda toplumsallaşma sürecinde bireye değer kazandıran toplumsal kurumlar arasında aile, okul, eğitim kurumları, din, gelenek ve görenekler, siyasi otorite, ekonomik yapı, örf ve adetler ve benzeri kurumlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Birey ilk değerlerini aile yapısı içinde edinir. Bu anlamda aile toplumsallaşma sürecinde bireyin etki aldığı ilk kurumdur. Aile içinde aktif bir şekilde süren sosyal yaşam bireyin içinde var olduğu bir küçük bir dünyadır. Çocuk, aidiyet duygusu, sevilme ihtiyacı ve benzeri güdülerle bir bakıma zorunlu olarak ailesinin değerlerini benimser. Ailenin bu değerleri aktarma sürecinde aileyi oluşturan üyelerin değerler sistemi çok etkili olmaktadır. Ailenin toplumsal yapıdaki bu işlevi nedeniyle toplumun değerlerini içselleştirmiş olması ve onları koruması önemlidir. Anne baba sevgisi, ait olma duygusu, aile bireylerini kabul etme ve aileye değer verme çocuğun aile ortamında bire bir yaşayarak öğrendiği değerlerdir (Güngör, 2008). Bu bağlamda var olan toplumun varlığının sürmesi açısından aile önemli bir temel taşıdır. Çocuk güvenli bir ortam olan ailesi içinde büyürken topluma ait değer yargılarını doğal ortamında öğrenir. Bunlar sayesinde ait olduğu topluma uyum sağlaması için gereken

sosyal değerleri de kazanır. Aile eğitimi kesinlikle ertelenemeyen ve kesintiye uğramayan bir süreç olarak çocuğun doğduğu andan itibaren başlar. Bu oldukça dinamik bir süreçtir. Birey belirli bir yaşı geldiği zaman okula başlar bu şekilde kurumsal eğitim hayatı da başlamış olur.

Özet olarak bireyin toplumsallaşma sürecinde bir çok etmen rol oynamaktadır. Bunları birebir ilişkilerin sık yaşandığı, aile, okul, arkadaş ve benzeri gruplardan oluşan birincil kümeler ve “birebir ilişkilerin yer almadığı ve ilişkilerin fazla yoğun olmadığı, bireyin işi, ilgisi, beğenisi sonucu ilişkide bulunma durumunda kaldığı, oldukça geniş ikincil kümeler olarak iki ana grupta toplayabiliriz” (Aziz, 1982, s. 21).

Günümüzde çocuklar teknoloji sayesinde yani televizyonlar ve bilgisayarlar marifetiyle daha okula gitmeden teknolojiyle de tanışır ve ondan öğrenmeye başlarlar. Okul hayatıyla birlikte öğrenme bilimsel bir yapıya kavuşurken teknoloji de aynı amaca hizmet edecek şekilde bireyin dünyasına girer. Bugün artık bilim, içinde yaşadığımız dönemin en önemli rehberi haline gelmiştir. Sürekli artan bilgi, hergün insan hayatına giren yeni bir teknolojik buluş, bireylere doğrudan bir etkide bulunmaktadır. Bir yanıyla teknolojik buluşlar insanın insana olan bağımlılığını azaltırken öte yandan da bireyselliği ve bencilliği artırmaktadır (Köylü, 2006). Küreselleşen dünyada her şeyin olduğu gibi değerlerin de kültürle birlikte başka toplumlara aktarılması söz konusu olmuştur. Bu bağlamda toplumlar arası değer etkileşimlerinden yani toplumların birbirlerine bu anlamda etkide bulunmalarının teknoloji aracılığıyla çok daha kolay olduğunu söylemek mümkündür. Bu küresel etkileşimde dilin ve söylemin önemi ön plana çıkmaktadır.

3. BÖLÜM

MODERN VE POSTMODERN TÜRK ROMANINDA DÖNEMLERE GÖRE DEĞİŞEN DEĞERLERİN ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

İdeoloji en nihayetinde bir düşünme biçimidir ve söylem doğası gereği ideolojik göndermeler içermektedir. Bu bağlamda söylem analizinin, günlük yaşam döngüsü içindeki söylem uygulamaları ile ideolojilerin nasıl şekillendirilerek onları yeniden ürettiğinin açıklamasını yapabilmesi üzerinde durur (Wooffitt, 2005). Söylem analizi yapan araştırmacının nesnesi yazılı, sözlü ve sözsüz içerikteki metinlerdir (Sözen, 1999). Bu yöntemde asıl amaç, çalışma konusu metinleri anlamlandırma veya yorumlamadır. Bu bağlamda belirli bir soruyla ilgili kesin yanıtlar verme çabası yerine var olan bilgi, düşünce ve duyguyu açıklamak, genişletmek, inanç, tutum ve eylemlerin belirleyicisi olan söylemleri ve bunların ilettiği mesajı tarihsel ve sosyal bağlamı içerisinde değerlendirmektir. Söylem analizi hemen hemen her konuda çalışılabilinecek bir yöntemdir. Bu bağlamda söylem analizi politikadan, ideolojiden, stratejik yönetime ve pazarlamaya kadar uzanan geniş bir konu yelpazesine sahiptir (Baş ve Akturan, 2008). Bir başka ifadeyle söylersek, yazıya dökülmüş ve kaydedilmiş her türlü içerik veya metin (haber bildirimleri, firma-siyasal parti-örgüt vb... kuruluşların demeç ve bildirimleri, akademik makaleler ile sosyal etkileşim niteliği taşıyan her türlü belge örneğinin sohbet, odak grup tartışması, bireysel görüşme ya da medya, televizyon programları, reklamlar, dergiler, romanlar, hikayeler, vb...) söylem analizinin inceleme nesnesi olabilir (Elliot, 1996).

Bu çalışmanın konusu olan Türk romanına ait modern ve postmodern romanlar düz okumalar ve not almalar süreciyle başlayıp, sonrasında notlara dair daha derinlikli bir inceleme yapmak üzere ilgili bölümlere tekrar tekrar dönülerek oralarda gömülü mesajın içeriğinin araştırılmasıyla devam etmiştir. Modern ve postmodern romanlarda tema içine yerleşik değerlerin karakter üzerinden temsilindeki söylem incelenmiş ve bu değerler dönemin toplumsal yapısı içerisinde neye karşılık geldiği, dönemin değer yargıları ile uyum içerisinde olup olmadığı veya onları yeniden üretilip üretilmediği incelenmiştir. Bunlar dürüstlük, saygınlık, sadakat ve benzeri genel değerler yanında esasen bu kavramların pratikte karşılığını bulduğu toplumsal kurumlar olan evlilik, iş yaşamı ve ikili ilişkiler içerisinde nasıl yer aldığına anlaşılmasına ve yorumlanmasına çalışılmıştır.

3.1 Çalışmada İnceleme Konusu Olan Modern Romanlar

Aşk-ı Memnu	- Halit Ziya Uşaklıgil
Murtaza	- Orhan Kemal
Yenişehir'de Bir Öğle Vakti	- Sevgi Soysal

3.1.1 İlk Modern Roman: Aşk-ı Memnu ve Halit Ziya Uşaklıgil

Halit Ziya pek çok edebiyat ustası ve eleştirmen tarafından Türk Romancılığının babası olarak anılmaktadır. Türk edebiyatında batılı anlamda ilk gelişkin eserleri Uşaklıgil vermiştir. Uşaklıgil'in romancılığı tutarlı, sağlam ve gerçekçi bir çizgi üzerinde temellenmiştir. Kendisinden önceki romanlarda görülen plansızlık, gereksiz betimlemeler, olay akışına müdahale ve benzeri Tanzimat romanlarında görülen kusurlar Halit Ziya'da yoktur. Uşaklıgil, 1866 yılında İstanbul'da doğmuştur. Yazın hayatına çeviriler yaparak ve şiir yazarak başlamıştır. 1886 yılında ilk romanı Sefile önce Nevruz dergisinde sonra arkadaşlarıyla birlikte çıkardığı Hizmet gazetesinde tefrika edilmiştir. 26 yaşında Servet-i Fünun topluluğuna katılmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra bir süre Darülfünun'da Batı Edebiyatı dersleri de veren romancı, 150'den fazla hikaye, 8 roman yazmıştır. 1945 yılında hayata veda ettiğinde Türk Edebiyatına tiyatro, şiir, hatıra, makale ve çevirilerinden oluşan 60 kadar kitabı miras olarak bırakmıştır. Edebiyatın hemen her alanında eser veren yazar romanlarında ortaya koyduğu kişilik çözümlenmeleri ve sağlam olay örgüsü ile

okuyucusunu romanlarının içine çeken, büyük bir gerçeklik duygusu vermiştir. Tanpınar (1977), Halit Ziya Uşaklıgil'in Türk romanındaki yerini ve değerini şöyle aktarmaktadır:

“Bizde asıl romancılık Hâlid Ziya ile başlar. Hâlid Ziya Uşaklıgil 'in eseri, bütün Edebiyat-ı Cedide romanı ve hikayesi gibi, gerçek manası Namık Kemal mektebinden ve üslûbundan ayrılmak olan bu hareketin olgunluk merhalesini verir. Halid Ziya, yaradılıştan romancı idi. Vak'a icadı, şahsî yaratma gibi bu sanatın ilk plandaki vasıflarına sahipti. Onu anlamak için Türk romanını sıra ile okumalıdır. Kendinden önce derli toplu bir konuşmanın bile bulunmadığı denemelerden sonra, birdenbire onun sağlam yapılı romanlarına gelince, onun edebiyatımızda nasıl bir konak olduğu görülür, etrafını yakalamak için çırpınıyordu. Halid Ziya ile biz birçok şey gördük Kafası cemiyetin büyük davalarıyla uğuldamıyordu. Belli başlı "tema"sı olan ferdî saadet meselesinde bile, cemiyet hayatını derinleştiremediği için yerli yerine koyamamıştı.” Tanpınar (1977)

Uşaklıgil, Sefile, Aşk-ı Memnu, Mai ve Siyah, Kırık Hayatlar, Ferdi ve Şürekası, Saray ve Ötesi, Bir Acı Hikaye, Bir Ölünün Defteri ve başka romanlar yazmıştır. Yazar, yazın hayatı boyunca şiir dışında deneme, çeviri, oyun, hikaye, makale, gezi yazıları, anı türünde bir çok eser vermiştir.

Türk Edebiyatında ve özellikle roman alanında dönüm noktası olarak kabul edilen Aşk-ı Memnu, Şubat 1899-Mayıs 1900 tarihleri arasında Servet-i Fünun Dergisi'nde tefrika edilmiştir. Romanın ilk baskısı 1901 yılında yapılmıştır. Uşaklıgil'in inceleme ve araştırmalara en fazla konu olan romanı Aşk-ı Memnu'dur. Bu roman Türk Edebiyatında ilk romanın ortaya çıkışı olarak değerlendirilmektedir (Dino, 1978). Halit Ziya Uşaklıgil bu romanında Batılı roman tekniğinin bütün özelliklerini son derece başarılı bir şekilde ortaya sermiştir. Romandaki olay örgüsü oldukça sağlam bir plana sahiptir. Kantemir'e göre (1982) Uşaklıgil'in Aşk-ı Memnu romanıyla birlikte gerçekçi romanın tüm kuralları da tam anlamıyla Türk Edebiyatına girmiştir.

Servet-i Fünun edebiyatının en önemli yazarı olarak kabul edilen Uşaklıgil aynı zamanda kendi döneminin en güçlü roman örneklerini de vermiştir. Aşk-ı

Memnu'da Türk toplumunda o güne değin pek de alışık olunmayan bir kadın portresi çizer.

Roman Özeti: Kendisinden yaşça fazlaca büyük ama oldukça iyi, varlıklı ve dul bir adamla evlenen Bihter, bir süre sonra Adnan Bey'in genç ve yakışıklı yeğeni Behlül'e aşık olur. Kocasında bulamadığı mutluluğu Behlül'de bulmayı umut etmekle birlikte evli olduğu için başka birisine aşık olmayı da kendisinde hak görmemektedir. Ancak Behlül çeşitli sebeplerle Adnan Bey'in kızı Nihal'le evlenmeye karar verir. Adnan Bey de bu evliliği onaylayacaktır. Bu durum Bihter'i bir çıkmaza sürükleyecek ve çareyi intihar etmekte görecektir.

Bihter hem hırslı, güçlü ve mücadeleci bir kadındır hem de mutsuz, hassas ve içinde bulunduğu gerçeklikle duygusal dünyası arasında sıkışmış birkadındır. Bu özellikleriyle modern kadının trajedisini ustalıkla temsil eden bir karakter olarak hafızalarda yer etmiştir. Bihter karakteri Halit Ziya romancılığının en başarılı kadın karakteri olarak kabul edilmektedir.

Eleştirel söylem analizi yöntemi, metnin tematik yapısının nasıl kurulduğunu inceler. Bunu ortaya koymak amacıyla neden-sonuç ilişkileri ve üst yapıdan ayrıntıya kadar kurulan ilişkileri araştırır. Tematik hiyerarşiyi meydana getiren ana başlık, önsöz, epigraf, bölüm başlıkları, bölüm girişleri tema ile ilişkileri bakımından incelenir (Günay, 2013). Van Dijk'e göre bunlar okurun sürekli metnin temasını aradığı parametrelerdir.

Bu çalışmada Uşaklıgil'in Aşk- Memnu Romanının Özgür Yayınları tarafından çıkarılan 5. Basımını kullanılmıştır. Kitapta "Yayın Yönetmeni" imzasıyla bir sunuş yer almaktadır. Burada kitabın orijinal dilinin yazarın sağlığında sadeleştirilmiş olmasına karşın günümüzde artık bu halinin de okurlar tarafından anlaşılabilir olduğu belirtilmektedir. Ayrıca sadeleştirmenin kendisinin de eserin edebi değeri bakımından büyük önem taşıdığı belirtilerek; "Bir eseri sadeleştirmek mutlak surette onun taşıdığı edebi değerleri göz önüne almayı gerektirir. Böyle bir eseri okuyan dikkatli her okuyucu, kuşkuyla düştüğü noktalarda eserin sadeleştirmeye esas olan baskısına

bakmak isteyecektir... sadeleştirme çabalarında farklı yöntemler aramanın gerekliliği de ortadadır” demektedir.

Bu amaçla yayınevi okumayı kolaylaştırmak ve okurun sadeleştirmeye konu olan kelimenin aslına ulaşma ihtiyacına cevap verebilmek açısından sunuşta belirtildiği şekliyle “...bilinmeyen kelime, terkip ve ibarelerin anlamının köşeli parantezler içinde verilmesi” yöntemini benimsemiştir. Ayrıca metinlerde geçen ve açıklanması gerekli görülen kelimeleri de dipnotlarda vermişlerdir. Böylelikle hem akıcı bir okuma olanaklı kılınmış hem de kitapta yer alan ve günümüzde artık pek kullanılmaya sözcüklerin aynı anda (hatta aynı yerde) bir arada sunulması sağlanmıştır. Uşaklıgil romanının 1939 yılında yayımlanan bu baskısına yazdığı kısa önsözde kitabın dilinin sadeleştirilmiş olmasını olumlu karşıladığını belirtmektedir. Yazarın bu açıklaması önemlidir ve incelemek için söz konusu baskının seçilmesinde etkili olmuştur. Bu çalışmada romandan yapılacak alıntılarda okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak için kelimelerin sadeleştirilmiş yani günümüz Türkçesine daha yakın hale getirilmiş şekli kullanılacaktır.

Roman Karakterlerinin ESAY ile İncelenmesi: Roman iki farklı ailenin kendi aralarındaki iç çekişmeleri ve bir evlilik sonucunda bu iki ailenin kurdukları ilişki üzerinden anlatılmaktadır. Hikaye 1900’lü yılların başında, İstanbul’da geçmektedir. Ailelerden biri Bihter ve Peyker adlı iki kızı olan, genç yaşta dul kalmış Firdevs Hanım’ın ailesi diğeri ise Nihal ve Bülent adlı iki çocuğuyla gene erken sayılacak bir yaşta dul kalmış Adnan Bey’in ailesidir. Dul Firdevs Hanım giyim kuşamda kızlarıyla yarışmakta ve işi onları kendisine rakip görmeye kadar vardurmaktadır. Romandaki ifadesiyle bu “hafif meşrep” kadın, hayatın anlamını süslenip püslenip eğlenceden eğlenceye koşmakta bulmakta ve böyle bir hayatı kendisine sağlayacak zengin bir koca aramaktadır. Adnan bey ve Firdevs hanım o dönemin seçkin gezmesi olan Boğaz’daki kayık gezilerinde sık sık karşılaşmaktadırlar. Bu karşılaşmalarda Adnan Bey’in kendi kayıklarına baktığını gören Firdevs Hanım, bu zengin adamın kendisine ilgi gösterdiğini düşünmekte ve onunla ikinci evliliğini yapmanın hayalini kurmaktadır. Ancak kısa bir süre sonra ortaya çıkacaktır ki Adnan Beyin ilgisini çeken Firdevs hanım değil kızı Bihter’dir. Bihter annesinin aralarındaki yaş farkını öne sürerek

itiraz etmesine karşılık üç sebepten dolayı Adnan Bey'in teklifini kabul edecektir: 1. Annesinden kurtulmak, 2. Kızlarıyla yarışan, onları kıskanan bu kadından öcünü almak ve 3. Zengin olmak. Adnan bey 60'larının başında, mazbut bir hayat süren, efendi bir adamdır. Kitap ve dergi okumayı sevmektedir. Tahta oymacılığıyla vakit geçirmekte, yabancı ülkelerden getirttiği dergileri takip etmektedir. Ailesine düşkün bir adam olan Adnan Bey karısının ölümünden sonra çocuklarına daha düşkün olmuştur. Artık yeniden evlenmek zamanının geldiğine karar vererek harekete geçmiş olmakla birlikte çocukları için endişelenmekte, özellikle ergenlik çağındaki hassas, kırılgan kızı Nihal'in bu evliliğe gösterebileceği tepki onu korkutmaktadır.

Uşaklıgil'in romanının ilk bölümü sona ererken roman karakterleri tüm canlılıklarıyla gözümüzün önünde belirmişlerdir. Karakterler hem fiziki açıdan hem de mizaçları ve kişilikleri açısından netlik kazanır. Öyle ki okur her bir karakteri bir fotoğraf gibi gözünün önünde canlandırabilmekte, onları sokakta görse tanıyabileceği duygusuna kapılabilmektedir. Halit Ziya Uşaklıgil'in Aşk-ı Memnu romanının 1975 yılında tv dizisine çevrildiğini ve tıpatıp roman kahramanlarına benzeyen oyuncuların seçildiğini de göz önüne almak belki Uşaklıgil'in bu anlamdaki başarısını anlamakta bize yardımcı olacaktır. Aşk-ı Memnu TRT'nin ikinci dizisidir ve Halit Refiğ tarafından yönetilmiştir.

Bunun yanında karakterlerin içinde yaşadığı toplumsal yapı ve ona dair özellikler de bir başka boyut olarak arka planda betimlenmektedir. İstanbul eşrafının o dönemki sosyal hayatı, eğlenme, yaşama ve genel düşünme biçimi inceliklerle gözler önüne serilir. Adnan beyin çocuklarının Fransız bir mürebbiyesinin olması, yalıda süren hizmetçili, aşçılı yaşam, Nihal'in mürebbiyesinden Fransızca, babasından Türkçe dil eğitimi almakta oluşu, piyanoda bu alandaki en usta bestecilerin (Mozart, Bethoven vb) müziklerini çalıyor olması Cumhuriyet öncesi dönemin moderniteyi temsil eden cumhuriyete dair öncül ipuçlarını sunmaktadır. Bu bağlamda görürüz ki Adnan Bey ve onun temsil ettiği sosyal sınıf açısından modernlik, batılı değerleri benimsemekten yani batılı eğitim, sanat ve özellikle de müzik üzerinden anlam bulmaktadır. Yabancı bir dil konuşmak, Avrupa veya Amerika'da eğitim görmek bu kesim açısından modernliğin belirleyicileri olarak görülmektedir.

“(Nihal) İtalyan musikisinin Cimarosa’larından, Donizetti’lerinden, Merkadante’lerinden, Rossini’lerinden, Adnan Bey’in takım takım getirdiği operaları güya evvelden görmüş, işitmiş, hissetmiş denecek bir his ve ihsas kolaylığı ile, Mlle de Courton’un inanmak istemeyen mütehayyir gözlerinin önünde, gelişi güzel okuyuverirdi” (Uşaklıgil, 2001, s. 99).

Nihal’in bu yeteneği Mürebbiyesini şaşırtmakta ve ona şu cümleyi söyletmektedir “Bu kızın parmaklarına Rubinstein’in parmaklarından bulaşmış olacak” (Uşaklıgil, 2001, s. 99).

Romanın diğer bir önemli karakteri olan Behlül için hayat uzun bir eğlence demektir. Behlül Adnan Bey’in genç yeğenidir. Çapkın, kadınlarla gönül eğlendirmekten hoşlanan, bütün zamanını buna adayan bir erkektir. Behlül romanda Adnan Bey’in tezatı olarak belirir. Adnan Bey ne kadar entelektüel, zarif, aile ve evlilik kurumuna değer veren ve mazbut bir yaşam süren biriye Behlül de o kadar bilgisiz, hoyrat, sorumluluktan kaçan, eğlenceye ve kadınlara düşkün, hayatla ilgili tek gailisi gününü yaşamak olan bir kişidir. Bu bağlamda denebilir ki Adnan Bey’in eğitim ve kültüre önem vermesi, döneminin çeşitli yerli ve yabancı dergilerini takip ediyor olması, evindeki zengin kütüphane, çocuklarının eğitimi konusunda yabancı dile ve klasik batı müziğine özel bir önem atfetmesi onun modernist değerleri temsil eden karakter olduğunu göstermektedir. Behlül karakteri ise gününü gün etme peşinde, ne kendini ne de çevresini değiştirme düşüncesi olmayan, gündemle, basınla olan ilişkisi sadece özel hayata dair yüz kızartıcı haberleri okumaktan ibaret olan birisidir. Yaşamak, olabildiğince keyfi çıkarılacak, her anından haz devşirilecek bir ömür sürmektir ona göre. Bu karakterin temsil ettiği değerler bie bugünün instagram, facebook ve benzeri gözlemeye ve görülmeye yönelik bir başka deyişle göstermek için eylemek odaklı postmodernist bireyleri hatırlatmaktadır. “Hayat onun (Behlül) için uzun bir eğlence idi... fakat eğlenir miydi? Eğleniyor görünürdü, onun için eğlenmek, eğleniyor görünmek demektir” (Uşaklıgil, 2001, s. 112).

Adnan Bey’le evlenen Bihter ilk zamanlar o çok hayran olduğu yalının sahibesi olarak orada çalışanlar üzerinde tereddütsüz yetki sahibi olmak, gönlünce alışveriş yapabilmek gibi özlediği ve önemseydiği arzularının tatminiyle kendini oyalayacaktır. Bihter Adnan Bey’in çocuklarına kendini sevdirmek istemektedir Nihal’e “Beni seveceksiniz, değil mi” diye sorar ve devam eder “Zaten beni sevmemek mümkün olmayacak... Ben sizi o kadar seveceğim, seveceğim ki nihayet siz de beni seveceksiniz” (Uşaklıgil, 2001, s. 130). Bihter’in bu çabası sonuç verecektir. Nihal bu evlilikten dolayı babasından uzaklaşıp, ona öfke beslerken Bihter’e yakınlık duyacaktır. Nihal’in bu tutumunu Uşaklıgil şu satırlarda apaçık ortaya koyar:

“Garip bir his hadisesiyle bu evliliğin bütün kını babasına yönelmiş, asıl Bihter’le onun arasına bir soğukluk koymamış idi. O günden beri babasından kaçıyor, güya biçare ruhu kendisini aldatan kalbin hıyanetinden intikamını ondan uzak kalmakta arıyordu” (Uşaklıgil, 2001, s. 137).

Aşk-ı Memnu’da genellikle anlatılarda hep kötü, acımasız ve hain olarak tasvir edilen üvey anne figürüne rastlanmaz. Masallarda, birçok edebi eserde ve sinemada temsil edilen klasik kötü, acımasız ve nefret dolu üvey anne figürü temsil edilmemektedir. Bihter’in tutum ve davranışlarında sırf kocasının çocukları oldukları için Nihal ve Bülent’e karşı böyle tutum görülmez. Tersine onları sevmeye hazırdır ve onlar tarafından sevmek arzusundadır. Öte yandan Behlül hiç vakit geçirmeden Bihter’in evli ve çocuklu kız kardeşi Peyker’e asılır. İki ailenin bir araya geldiği ve tüm gün süren bir eğlencede tutumu Peyker’i bıktırır ve kadın öfkesini Bihter’e döker;

“Biliyor musun, Bihter? Kaynınız mıdır, yeğeniniz midir, nedir, tuhaf ve cesur bir çocuk! Eniştenin hukukuna ufak bir tecavüze tahammül edemeyeceğimi bilirsin. Ben kocama hıyanet etmek fikriyle evlenmedim, beni rahat bırakmayacak olursa evime kabul etmemeye mecbur olacağım...” (Uşaklıgil, 2001, s. 176).

Peyker’in bu sözü Bihter’e dokunacaktır. Bu sözlerde kendi evliliğine hatta daha çok kendi karılığına bir gönderme olduğunu düşünerek incinecektir. Öte yandan Behlül sadece Peyker’e asılmakla kalmıyor Bihter ve Peyker’in annesi

olan Firdevs Hanım'a da kur yapıyordu. Bu hal hizmetçiler arasında manalı bakışmalar ve homurdanmalara yol açmaktadır. Evin sadık hizmetlisi Şakire Hanım gittikçe bu durumu ahlaken kabul edilemez buluyor ve bu böyle devam ederse kızını da alıp yalıtı terk edeceğini söylüyordu. Ev hizmetlileri yüz kızartıcı buldukları bu olaylardan dolayı Bihter'e kinleniyordu. Burada görüleceği üzere zamanın egemen düşünme biçimi ve söylemi alt sınıfın düşünme biçiminde ortaya serilmektedir: namus, sadakat kavramları bu sınıf açısından kadın üzerinden anlamlandırılmaktadır. Behlül değil Bihter, annesi Firdevs hanım ve kız kardeşi Peyker yargılanmakta ve suçlanmaktadır.

Günler geçerken Bihter sevmediği, cinsel açıdan arzu duymadığı kocasıyla sevişmenin kendisi için işkence haline geldiğini fark eder. Behlül'e aşık olmuştur. Adnan beyin şefkatli ilgisi ve onunla sevişme arzusu onu rahatsız etmekte, kocasının kendisine dokunmasına tahammül edememektedir. Bihter bu duygularından dolayı azap duymakta ve Adnan Bey'in hayatındaki yerini sorgulamaktadır:

“Onun dostuydu, evet, bu adam için kalbinde derin bir hürmet, hatta bir muhabbet vardı. Lakin onun bütün ruh teslimiyeti ile karısı olamıyordu. Bu odadan başka yerlerde onu seviyordu... Arada bir başını omzuna kor, ya bir çocuk sokulganlığıyla dizine yatarı. Bütün izdivaç hayatı böyle geçseydi, onu lekesiz, arızasız bir muhabbetle sevecekti, mesut olacaktı. Lakin ondan fazla bir şey, muhabbet değil aşk isteniyordu ve kendisini tamamıyla haksız, insafsız bulmakla birlikte bu aşkı veremiyordu” (Uşaklıgil, 2001, s. 204-205).

Bihter böylesi kendi kendisiyle hesaplaşma anlarında kız kardeşi Peyker'in “Ben kocama ihanet etmek için evlenmedim” sözünü hatırlamakta ve kocasına ihanet ederek annesine dönüşmekten dehşetle korkmaktadır. Behlül'ü sevmekte ancak kendisinde bu hakkı görmemektedir; “Fakat nasıl sevecek? Sevmek, bu artık kendisi için yasak, olanaksız bir şey değil miydi?” (Uşaklıgil, 2001, s. 219). Bir süre sonra korku ve suçluluk duygularıyla dolu olsa da mutluluk da duyduğu kaçamak bir ilişkinin içinde bulur kendisini. Behlül ise yengesinin kendisine olan bu ilgisinden derecesiz şaşkın ve coşkuludur; O'nun düşüncesine göre “Bir kadın tarafından ona direnilmiş olmasına felsefesince

yalnız bir sebep bulunuyordu: Ahmaklık! Bihter'e sahip olmakla Peyker'den ne güzel intikam almış oluyordu" (Uşaklıgil, 2001, s. 250).

Bihter ile Behlül arasındaki ilişki, geceleyin Bihter'in usulca Behlül'ün odasına gitmesi, onların ateşli sevişmeleri, bunların farkında olan ev hizmetlilerinin acı ve Bihter'i aşağılayan sözleri okuyucunun gözleri önüne apaçık serilir. Ancak bu serilişte son derece özenli bir ölçü bulunmaktadır. Öyle ki; okur Bihter'den ne nefret etmeye ne de onu onaylamaya yönlendirilmez. Buna karşın okuyucu roman karakterinin karmaşık ve derin duygusal baskı altında suçluluk ve isyan arasındaki tereddüne yakından tanık edilerek onu anlaması sağlanır. Kendi kendini yemesini, suçlamasını, bunu nasıl yapabildiğine olan samimi hayreti ve bu soruya bir cevap bulamayınca bunu annesine çekmiş olmasına bağlayarak psikoloji dilinde söylersek kendi hatasını annesine yansıtmasını Bihter'le birlikte okur da yaşar ve sorgular. Esasında Halit Ziya Uşaklıgil'in roman boyunca sürdürdüğü bu söylem sadece Bihter için değil tüm karakterler için geçerlidir. Yazar olayları olduğu gibi gözümüzün önüne sererken, insana dair duyguları, çelişkileri, gücü ve zayıflıkları da ortaya koyar. Her bir karakterin iç dünyasına, bu dünyadaki ince hesaplara, geçmişten gelen yaralara, öfke ve umuda ya da umutsuzluklara bizi yakından tanık eder. Bu söylem okurun bir çırpıda roman kişilerini yargılayıp, damgalamasına engel olur.

Romanın en bahtsız kişisi Nihal'dir. Nihal çocukluktan ergenliğe geçiş döneminde kendisini böylesi fırtınalı ve belirsizliklerle dolu bir sürecin içinde bulmuş, saf bir çocuktan başka bir şey değildir. Bihter'in gayretiyle bir süre ona yakınlık duymuş, onunla vakit geçirmekten, gezmekten, alışverişe çıkmaktan keyif almıştır. Ancak başta erkek kardeşi Bülent'in yatılı okula gönderilmesi, sonrasında çok sevdiği ve adeta sığındığı, kendisine sırdaş gördüğü mürebbiyesi ve öğretmeni Matmazel de Courton'un gönderilmesi onu yapayalnız hissettirmiştir. Bunlara yönelik itirazlarının babası tarafından dikkate alınmamasına içerlemiştir. Giderek bütün bunların Bihter'in kendisini yalnız bırakmak amacıyla planladığı kötülükler olduğu kanısına varmıştır. Daha önceleri hep babasına yönlendirdiği öfkesi artık hedef değiştirecek ve Bihter'e yönelecektir. Tam bu sıralarda Bihter'in annesi Firdevs Hanım, kızı ile Behlül arasındaki ilişkiyi keşfeder. Firdevs Hanım buna bir son vermek için bir

plan karar; Behlül' ün aklına Nihal'le evlenmeyi koyar. Bihter'den sıkılmaya başlamış olan Behlül bu fikri çok beğenir ve Adnan Bey'e Nihal'le evlenmek arzusunu bildirir. Yıllardır kendi oğlu gibi evinde yaşayan bu gencin damadı olması fikri Adnan Bey'in de hoşuna gitmiştir. Adnan Bey Behlül'ün kendisiyle evlenme arzusunu kızına iletir ve son sözün ona ait olduğunu belirtir. Bu evliliği kendisinin uygun gördüğünü ancak bunun ancak Nihal evet derse gerçekleşebileceğini Behlül'e de bildirir. Kahramanın bu tutumu yani kızına evleneceği adamı seçme konusunda söz hakkı vermesi dönemine göre oldukça modernist ve avangart bir tutumdur.

Genç ve saf Nihal Behlül'le evlenme fikri karşısında çabucak heyecanlanacak ve romantik hayallere kapılacaktır. Koskoca yalıda kendisini yapayalnız ve güvensiz hissettiği bir anda Behlül, ona, tutunacak bir dal, yaslanacak bir kucak, sığınacak bir liman gibi görünecektir. Bunlar olurken, Nihal'e saf ve sadık bir sevgiyle bağlı olan ev hizmetlisi Beşir kendisinden umulmayacak bir şekilde tüm olan bitenin farkındadır. Beşir, Nihal yaşlarında olmasına rağmen hayat şartları ve iç dünyasının zenginliği onu erkenden olgunlaştırmıştır. Sessizdir. Nihal'i her zaman bir gölge gibi izlemekte, onun sağlığı, mutluluğu için hep endişelenmektedir. Olgunluğu ve gözlem gücü sayesinde hem konakta olan biten herşeyi hem de Behlül'ün karakterini bilmektedir. Behlül ile Bihter arasındaki ilişki, Adnan Bey'in düşürüldüğü kötü durum, Nihal'in günden güne bozulan fiziksel ve ruhsal sağlığı, Behlül'ün onunla evlenmek istemesindeki ince hesaplar Beşir'in dikkatinden kaçmamaktadır.

Behlül ile Nihal nişanlanırlar. Ancak Nihal'in halasında oldukları bir gün Behlül fark etmeden cebinden bir pusula düşürür ve Nihal onu bulur. Pusulada "Hepsini itiraf etti. Artık o niyet mümkün değil. Bu akşam her halde burada bulununuz" yazmaktadır. Nihal Firdevs hanımın yazısını kolayca tanır. Kafasına bin bir düşünce hücum eder. Buna rağmen bir şekilde itiraf edenin Bihter olduğunu anlamakta ve onunla Behlül arasındaki bağı kurmaktadır.

"Demek, bu annesinin yerine gelen kadın, bu babasının karısı, bu her şeyi onun elinden yavaş yavaş, insafsız bir gazap ile birer birer alan mahluk nihayet son saadeti de almak için tırnaklarını uzatıyordu. Demek

onu aldatmışlardı? Demek bu izdivaç bir latife idi. Hain, onu öldürmek için tertip edilmiş bir müthiş oyundu” (Uşaklıgil, 2001, s. 467).

Bu düşüncelerle Nihal eve döner. Behlül Nihal’in apar topar eve döndüğünü öğrenince işlerin sarpa sardığını, Bihter’in Amcasına her şeyi anlattığını zanneder. Bihter’le konuşmaya karar verir ve ona Nihal’e böyle bir kötülük yapamayacaklarını, en iyi çözümün Bihter’in evi gizlice terk etmesi olduğunu söyler. Tam o anda Nihal yaşadığı gerilim dolu saatlerin etkisiyle merdivenlerde yığılır kalır. Hizmetlilerin çığıllıklarına koşan Adnan Bey kızını kucağına alarak yatağına taşır. Adnan Bey hizmetçileri odadan gönderir. Kızının başucunda çaresiz ve perişan bir halde beklemektedir. Tam bu anda kapı açılır ve içeriye Beşir girer. Zavallı Beşir neredeyse sapsarıdır. Adnan Bey onun ayakta durmakta zorlandığını fark eder. Beşir en nihayet bütün cesaretini toplar ve her şeyi Adnan bey’e anlatır.

Behlül olan bitenden Bihter’i suçlayarak çareyi kaçmakta bulur. Bihter orada, kendi düşünceleri ile başbaşa ve çaresiz durmaktadır. Böyle bir durumda yaşamak diye düşünür, yaşayabilir miydi? Sonra kendi kendine neden diye ekler, ne için yaşamalı artık;

“...İki adım daha attı ve kocasının odasına girdi. Küçük dolaba koştu, çekmecesini çekti. İşte orada idi. Aldı ve onu alırken düşündü ki ihtimal şimdi kocası da gelecek, onu arayacaktı. Bu, pek mümkündü. Lakin mademki ortada öldürülecek bir suçlu var, -bunu düşünürken vahşi bir tebessümle gülüyordu- bu vazifeyi o, kendisi yapacaktı” (Uşaklıgil, 2001, s. 508).

Sonuç olarak Bihter kocasının tabancasıyla kendi canına kıyar. Sevmediği bir adamla evlenmiş, başka bir erkeğe aşık olarak, onunla sevişerek kocasına ihanet etmiş ve en nefret ettiği kişiye, annesine dönüşmüştür. Bütün bunların üstüne Behlül ondan Nihal’le evlenmesine ses çıkarmayarak “her şeyintatlıya bağlanmasına” müsaade etmesini istemiştir. Onu, kendisini onca seven Bihter’i hayatından öylece çıkarıp atmak istemiş ve bunun olamayacağını görünce de kaçıp gitmiştir. Bu düşüncelerle Bihter canına kıymaktan başka bir yol kalmadığına kanaat getirir.

3.1.2 İkinci Modern Roman: Bekçi Murtuza ve Orhan Kemal

Orhan Kemal (1914-1970) Türk Edebiyatının toplumsal gerçekçi ya da eleştirel toplumsal gerçekçi olarak tanımlanan yazarlarından biridir. Öykü ve romanlarıyla tanınan yazar Türk Edebiyatına anlatım tekniği, dili kullanma mahareti, yalın ve etkili söyleyişiyle damgasını vurmuştur. Asıl ismi Mehmet Reşit Ögütçü olan yazar hep Orhan Kemal ismini kullanmıştır. İlk seçimlerde TBMM'ne mebus seçilen Abdülkerim Kemali Bey'in ve Azime Hanım'ın oğludur. 1931 yılında siyasi sebeplerden dolayı babası mebusluktan istifa edip ailesiyle birlikte Suriye'ye gidince Orhan Kemal'de orta öğrenimini yarım bırakmak zorunda kalır. Suriye ve Lübnan'da bulaşıkçılık, matbaa işçiliği ve benzeri işler yaparak bir süre çalışır. 1932 yılında tek başına ülkesine geri döner ve Adana'da çırçır fabrikalarında işçi, ambar memurluğu ve katiplik yapar. 1938'de ilk şiirlerini yazar. Niğde'de askerliğini yapmaktayken komünizm propagandası yapmakla suçlanır ve 27 Ocak 1939'da beş yıl hapse mahkum olur. Kayseri, Adana ve Bursa cezaevlerinde yatar. 1940 yılında Bursa Cezaevinde yolu Nazım Hikmet'le kesişir. 26 Eylül 1943'te cezaevinden çıkar ve Adana'ya döner. Daha askerdeyken şiirle başladığı yazın hayatına düz yazıyla devam eder. Şiirleri çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanır. Düz yazıları 1940 yılında Yeni Edebiyat gazetesinde yayımlanır. Gene İlk öykülerini bu dönemde "Bacaksız Orhan" takma adıyla yayımlar. 1943'ten itibaren Orhan Kemal adıyla, Yürüyüş, İkdam gazeteleri ile Yurt ve Dünya dergisinde yazmaya devam eder.

Öykü ve romanın yanı sıra film senaryoları da yazan Orhan Kemal 72. Koğuş, Murtaza, Eskici Dükkanı ve Kardeş Payı adlı eserlerini oyunlaştırmıştır. 1967 yılında 72. Koğuş oyunuyla Ankara Sanatseverler Derneği tarafından En İyi Oyun Yazarı seçilmiştir (<https://www.biyografi.net.tr/orhan-kemal-kimdir/>).

Murtaza, Cemile, Bereketli Topraklar Üzerinde, Devlet Kuşu, Vukuat Var, El Kızı, Hanımın Çiftliği, Eskici ve Oğulları, Gurbet Kuşları, Kötü Yol, Tersine Dünya Orhan Kemal'in romanlarından bir kısmıdır. 93 şiir, 265 öykü, 24 roman ve 5 tiyatro eseri olan Orhan Kemal ne yazık ki 2 Haziran, 1970'te Sofya'da tedavi görmekte olduğu hastanede beyin kanaması geçirerek

ölmüştür. Yazar öldüğünde sadece 56 yaşındaydı. Eğer uzun bir yaşamı olsaydı kuşkusuz edebiyat alanında daha bir çok esere imza atacaktı.

Eliuz'a göre (2008) "Orhan Kemal'i kendinden önce yaşamış ve kendi devrinde yaşayan sanatkârlardan ayıran en önemli farklılık; gerçeği, 'tasarım', 'gözlem' ve 'yaşanmış' olma nitelikleri ile bir bütün halinde algılamasıdır. Eserlerinde anlattığı kişilerin, ekonomik sıkıntılar içinde birtakım açmazlar yaşamaları ve bunlardan kurtulmaya çalışması, yazarın da bütün yaşamı boyunca en büyük sorunu olur."

Öykü ve romanlarında yalın bir dille günlük hayatı, çeşitli açılardan mercek altına alarak anlatmıştır. Orhan Kemal'in eserlerindeki kahramanlar ya da baş kişiler genellikle yoksul alt sınıfın, ezilen, sömürülen kişilerinden seçilmiştir. Bu insanların sorunlarla, zorluklarla ve acımasız bir hayat mücadelesi içinde süren yaşamlarını öfke kusmadan, nefret ve kızgınlık üretmeden, kin gütmeyen, umutlu ve sevecen bir üslupla anlatmıştır. Roman kişilerinin içinde var oldukları çevre kadar onların içsel dünyalarına da eğilmiştir. Tüm eserlerinde toplumsal yapının çelişki ve aksaklıklarını, tutarsızlık ve güvensizliklerini ele almıştır. Yazar, kendisinin de içinden geçerek büyüdüğü toplumsal yapıyı iyi bilmektedir. Buna bir de güçlü gözlem gücü ve dilin inceliklerine hakim olma özelliği eklenince, toplumsal yapının hem yönetenlerinin hem de yönetilenlerinin çarpık ilişkilerini tüm canlılığı ve umarsızlığıyla ortaya sermiştir. Orhan Kemal'in eserlerinde hızlı bir olay akışı vardır. Ancak, buna rağmen diyaloglara da oldukça yer verilmiştir. Yazar, bu yönüyle de dikkat çekmiştir.

Roman Özeti: Bekçi Murtaza yazarın "Ecel terleri döke döke yazdım" dediği romanıdır Yazar ekonomik zorluklar içindedir: odun-kömür parası yoktur, ev kirasını ödeyememiştir ve çoluk çocuğuna üst baş alamamıştır (Durbaş, 2017). Bu koşullarda yazdığı Murtaza'yı 1952 yılında tefrika edilmek üzere Vatan Gazetesine verir. Murtaza Vatan Gazetesinde tefrika edildikten sonra Varlık Yayınları arasında çıkar. Orhan Kemal romanının kahramanı Murtaza ile ilgili şöyle yazar;

"Murtaza bence, elleri üzerinde yürümeyi olağan saymaya başlamış bir toplum, belki de bu dünyada, ayakları üzerinde yürüyen, başkalarını da

böyle yürümeye zorlayan, kendi kendine inanmış bir kişidir. İçinde yaşadığı toplumla her an zıtlaşan, bitmez tükenmez çelişmelere düşen bir adam için toplum kalın bir çizgiyle kabaca ikiye ayrılmıştır; varlıklılar, yoksullar... Murtaza, kendisinin de yoksullardan olduğuna bakmadan, varlıklı kata gönlünü kaptırmıştır.” (Durbaş, 2017).

Murtaza sadece yazın alanında değil sinemada da haklı bir yer edinir. 1965 yılında bizzat Orhan Kemal’in yazdığı senaryo Tunç Başaran tarafından filme çekilir. Murtaza’yı Müşfik Kenter canlandırmıştır. Murtaza 1984 yılında bir kez daha sinemaya aktarılır. Bu sefer senaryoyu Ali ve Işıl Özgentürk yazmıştır. Bekçi adıyla filme çekilen Murtaza’yı bu sefer Müjdat Gezen canlandıracaktır.

Roman Karakterlerinin ESAY ile İncelenmesi: Murtaza bir muhacirdir. Yunanistan’dan mübadeleyle Çukurova’ya gelmiştir. Bir gecekinda ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Kurtuluş Savaşı’nda kolağası olan ve şehit düşen Hasan dayısı onun idolüdür. Onun gibi asker olup şehadet mertebesine erişmek en büyük arzusudur. Bundan dolayı üniformalı mesleklere bir hayranlığı vardır. Çeşitli işlerde çalıştıktan sonra bekçi olur. Bekçilik onu fazlasıyla tatmin etmektedir. Giydiği bekçi üniforması, şapkası ve düdüğüyle kendisini çok beğenmekte ve önemsemektedir. İşine aşırı derecede bağlıdır ve kendini neredeyse her alanda yetkili görmektedir. Böylece mahalledeki herkese karışır. Murtaza kuralların içeriğiyle, haklılığı haksızlığıyla veya uygulanabilir olup olmadığıyla hiç ilgilenmemektedir. Ona göre bir kural varsa mutlaka o kurala uyulmalıdır. Murtaza’nın görevi de zaten kurallara uyulup uyulmadığını denetlemek ve uyulmasını sağlamaktır. Murtaza bu tutumuyla bütün mahalleliyi yıldıracaktır. Mahalleli ondan kurtulmak için şikayet eder. Murtaza bekçilikten alınır ve bir fabrikada gene aynı işle görevlendirilir. Ancak kısa süre içinde fabrikadaki çalışanları da bunaltacaktır. İşçiler de tıpkı mahalleli gibi Murtaza’dan kurtulmak için şikayetçi olurlar. Ancak müdür Murtaza’dan memnundur, bu yüzden başarılı olamayacaklardır. Murtaza mesai saatinde uyuyan kendi kızını acımasızca dövecek ve ölümüne sebep olacaktır. İşine olan takıntılı bağlılığı ve kuralcılığı onu bu noktaya kadar taşıyacaktır. Hikaye bekçi Murtaza’nın hazin, trajikomik hikayesidir.

Murtaza “Vazife bir” diye ifade ettiği bekçilik görevini yerine getirirken oldukça katı ve asla ödün vermez bir tutum içinde olurdu. Onun için vazife ‘namus’ demektir. O yüzden de kimsenin gözünün yaşına bakmazdı ama özellikle kadınlar konusunda daha da katı bir tavır içinde olurdu. Daha doğrusu kadınlar Murtaza’nın gözüyle bakınca adeta görünmez oluyorlardı:

“Murtaza ‘Vazife bir sırasında’, kadınlara zerrece önem vermezdi. Yalnız vazife bir sırasında değil, sık sık. Kadın, nereden bakılsa ‘Bir kadın’ dı işte. ‘Saçı uzun, aklı kısa!’ İştmemişti şimdiye kadar hiç bir kadının kurs görüp, amirlerinden sıkı terbiye aldığı!” (Kemal, 1969, s. 11).

Murtaza için insan olmanın birinci ölçüsü erkek olmak, ikincisi ise amirlerinden ‘sıkı terbiye’ alıp bir vazifeye sahip olmaktır. Esasen Murtaza’nın bu vazife aşkı geçmişinden geliyordu. Murtaza 1925 yılından sonraki mübadelede, annesi ve kardeşiyle birlikte Yunanistan’dan Türkiye’ye göç etmiş bir ailenin çocuğuydu. O dönemde geride bıraktıkları mallarına karşılık devlet göç edenlere ev, tarla, arsa vs veriyordu ve Murtaza’nın ailesinin de bundan yararlanma hakkı vardı. Ancak Murtaza şehitliğe, vatana ve devlete bağlılığa son derece önem vermektedir. Ayrıca dayısı kakavan Hasan da vatan savunmasında şehit olduğu için onunla da gurur duymakta ve hep onun gibi asker olmak istemektedir. Bütün bunlar üzerine inşa edilmiş bir benlik duygusu vardır Murtaza’da. Bu yüzden yıkık dökük, viran evlerinin yerine devletten konaklar, geniş araziler alanlara çok içerlemektedir.

“Yok idi tarlalarımız, konaklarımız amma, var idi Arslan yavrusu Arslan dayım Hasan bey, Kolağası... dökmüş mübarek kanını kutsal vatan topraklarına Balkan harbinde. Yeter bu şeref hem de şan bana, ne lazım tarla? Ne lazım konak? Ne lazım at, araba? Dolaşır benim damarlarımda şükür dayım Hasan beyin mübarek kanı... Hem canım değil mi ki kurtardı paşamızı bizi çan seslerinden, kavuşturdu Ezân-ı Muhammedî’ye... Ne isteriz mal, mülk?” (Kemal, 1969, s. 17).

Dönemin insan tipolojisini ve bu insanların devletle, hükümetle olan ilişkilerini olağanüstü bir dille okura aktaran yazar, roman kişilerini de kendi yöresel ağızlarıyla konuşturur. Bunu öyle bir ustalıkla yapar ki kişileri sadece görsel

tanımlamalarından değil Türkçe'yi kullanma biçemlerinden yani lehçelerinden de tanımaya başlıyorsunuz. Bu romanın özgün yanlarından birinin de bu özelliği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Orhan Kemal dönemi ele alırken toplumun hemen hemen her kesiminden figürlere yer verir. Ancak asıl odaklandığı köyden kente göç eden ve işçi olarak bir pamuk fabrikasında çalışan insanlardır. Onlar üzerinden yeni yeni ortaya çıkan işçi-patron ilişkisine ve patron-devlet ilişkisine yönelik keskin gözlemlerde bulunur. Bu aslında sınıfsal bir bakışın da ortaya konmasıdır. Orhan Kemal'in diğer eserlerinde de bu bakış hep vardır. Öte yandan bu gün de hala etkisini sürdüren erkek çocuk sahibi olmayı önemsemek o dönemin genel kabul görmüş değerlerinden biri olarak Murtaza özelinde simgeleştirilir. Esasen aile demek erkek evlat sahibi olmak demektir. Erkek evlat sahibi olmanın değeri de askerlik, vatan savunması ve şehitlik kavramlarıyla temellendirilmektedir.

“(Murtaza) Çocuklara, daha da çok erkek çocuklarına karşı çok yumuşaktı. Çünkü erkek çocuklar büyüyecek, içlerinden bir çoğu subay olacak, olamayanlarsa er olup düşmanla doğuşecek, Hasan bey dayısı gibi değilse de, gene de şahadet şerbetini içeceklerdi”. (Kemal, 1969, s. 74).

Murtaza'nın hayattaki tek tutkusu asker, subay olmak, o üniformayı giymektir. Ancak bunun yolu yoktu. Günün birinde bir semte bekçi olmak fırsatı düştü. Onu memleketten tanıyan, babacan bir komiserin aracılığıyla Murtaza bekçi yazdırıldı. Murtaza havalara uçtu. Hele bekçi kıyafetinin subay üniformasına benziyor oluşu onu dünyalar kadar sevindirmişti. “Dünyalar onun olmuştu. Koltuğunda yeni beylic urbası, gıcır gıcır postallarıyla ana caddeden geçerken sanıyordu ki herkes ona bakıyor, imreniyor: ‘Aşk olsun!’ diyorlardı. ‘Şimdi ispatladı işte damarlarında şehit Kolağası Hasan beyin mubarek kanının dolaştığını!’” (Kemal, 1969, s. 21).

Bekçi Murtaza bu aşırı görev duygusu, uğruna şahadet şerbeti içmek için can attığı bu toprakların ona göre tek hakimi ve sahibi olan devlete olan şaşmaz inancı ve bağlılığıyla bekçilik yaptığı semtin sakinlerinin deyim yerindeyse canına okuyacaktır. Gece boyunca boynunda asılı, iştahla öttürdüğü düdük çocukları huzurlu uykularından uyandıracak, annelerin başına dert olacak,

sabah erkenden işe gidecek yorgun babaların sinirini yerinden oynatacağı. Murtaza geceleri sokak sokak dolaşıyor, geceyarısını bir geçe bir pencerede ışık gördümü kapıya dayanıyordu. Oysa böyle bir yasak yoktu ve bekçinin görevi de değildi. Ancak Murtaza ya üç beş kişi bir araya gelmiş de hükümet aleyhine konuşuyorsa diye düşünür ve böyle bir ihaneti önlemenin kendisinin asli görevi olduğuna inanarak derhal düdüğünü öttürerek kapıyı yumruklar ve herkesin ışıkları kapatarak derhal yatması gerektiğini haykırırdı. Buna itiraz etmeye kalkacak olana derhal haddini bildirir “Yukarıda Allah, Ankara’da devlet, hem de hükümet burada da ben!” diye kükrerdi.

Bekçi Murtaza’nın semtinde halk bunalmış, yılmıştı. En ufak bir itirazlarında Murtaza hemen vatan, millet, devlet, şehadetten açıyor, dayısı Kolağası Hasan bey’i uzun uzun anlatıyor, bıkmadan usanmadan bildiğinde ısrar ediyordu. Öte yandan, Murtaza sayesinde hırsızlık, yan kesicilik, hır güre ip gibi kesilmişti semtte. Murtaza bununla da gurur duyardı. Ne var ki bu bitmek bilmez sıkıyönetimden bıkan bölge halkı bir gün topluca emniyete giderler ve Murtaza’yı emniyet müdürüne şikâyet ederler. Emniyet müdür duydukları karşısında şaşırır. Başka türlü olsa adi suçlar karşısındaki başarısından dolayı Murtaza’nın bekçiliğinden asla kuşku duymazdı. Ancak “Yukarıda Allah, Ankarada’da devlet hem de hükümet, burada ben” sözü kabul edilemezdi. Ayrıca anlatılanlar doğruysa Murtaza’nın aklı yerinde değil demekti ki böyle bir adamı bekçi olarak tutması başına iş açardı. Yazar o dönemin devlet işleyişine ve devlet adına iş görenlerin tutum ve davranışlarına da ışık tutuyor. Eserson derece dramatik bir hikaye anlatmakla birlikte Murtaza ve çevresindeki kişileri zaman zaman karikatürize etmekle anlatımı dramatik eserlerde genellikle görülen ağır, kasvetli yapıdan kurtarıyor. Okuyucuya roman boyunca hem içini burkan bir bir hüznün hem de dudaklarında hafiften bir tebessüm eşlik eder bu yüzden. Emniyet müdür Murtaza’yı gönlünü hoş tutarak yani ona bolca iltifat ederek, vatan için yaptığı görevin başarısından dolayı onu kutlayarak, gene vatan için devlet için onun gibi başarılı birisine gerek duyulduğunu söyler ve bekçilikten istifa etmesini sağlar. Murtaza emniyet müdüründen aldığı övgülerle mutluluktan başı dönmüş bir haldedir. Semti yoluna sokmuş, asayişini sağlamış ve üstlerinin gözüne girmiştir. Şimdi sıra bozulmuş bir fabrikada düzeni sağlamaya gelmiştir. Murtaza evelallah bu görevin de hakkından

geleceğine emindir. Orhan Kemal Murtaza kişiliğinde dönemin en azından azımsanmayacak bir kısmının politikacıların propagandalarının da etkisinde kalarak her şan, şeref, namus kavramlarını kullanarak nasıl anlam ürettiklerini gözler önüne serer:

“Bütün vatandaşlar paraya değil, şerefe, şana, namusa tapmalıydılar. O zaman para değerini yitirir, esnaf şerefi, şanı makbul tutar, zamanla da şeref, şan, namus, paranın yerini alırdı ki ‘cahil halk’ para kazanmaya değil, şeref, şan kazanmaya bakar, millet topyekün şeref, şan ve namus sahibi olurdu. Bu da bütün vatandaşların ‘çelik bilek, tunç yürekli’ olmalarını sağlar, bu sağlanınca da düşmanlar ürker, yurda saldırmayı göze alamazlardı.” (Kemal, 1969, s. 151).

Kısa bir süre sonra Murtaza fabrikadaki görevine başlar. Fen müdürü onun esas duruştaki haline bıyık altından gülererek görevini açıklar. Murtaza’ya görevinin fabrika işçilerini kontrol etmek olduğunu söyler. Murtaza bütün fabrikayı karış karış dolaşacak, yere atılmış malzeme varsa bunları işçilere toplatacak, kaytaranı uyaracak, fabrikadan masura çalanları enseleyecekti. Fen müdürü Murtaza’yı işçilerin ‘çok arsız herifler’ oldukları konusunda uyarır. Gizlice hela aralığına toplanıp sigara içip, işten kaytararak sohbet ettiklerini, onlara göz açtırmaması gerektiğini söyler. İş tam Murtaza’ya göredir. Kısa süre içinde Murtaza fabrika işçilerinin amansız düşmanı haline gelir. Onun yönetime bu kadar bağlı bir şekilde işçilere göz açtırmayışı ona karşı çalışanlar arasında hem korku hem de nefret uyandırır. Bazılara ona aslında aynı tarafta olmaları gerektiğini hatırlatma çabaları Murtaza’yı daha da katılaştırır. Devletin fabrikasına bu şekilde dil uzatanlar ona göre haindirler, başları ezilmelidir. Bu arada Murtaza’nın kızları Firdevs ile Cemile de çırçır makinelerinde çalışmaktadırlar. Murtaza’nın patolojik görev duygusundan kızları da nasibini almaktadır. Murtaza onları da sık sık kontrol etmekte ve çalıştıklarından emin olmaktadır. Bir gün bunu Fen müdürüne rapor verirken şöyle anlatır:

“Ne zaman ayrıldım Nuh’tan, çıktım teftişe çırçırları... baktım kızlarım çalışırkar. Kabbardı koltuklarım, geldim cûş hem de hurûşa. Lakin etmedim zinhar belli bunu. Neden? Çünkü istemedim şımarsınlar!” (Kemal, 1969, s. 211).

Roman boyunca Bekçi Murtaza ve ailesi üzerinden aile ve aile içinde çocukların yeri sorunsallaştırılır. Çocuklar arasındaki erkek/kız ayrımı ve bunun aile üzerindeki etkisi vurgulanır. Ataerkil bir yapıdaki toplumun erkek çocuk düşkünlüğü ve bunu besleyen askerlik, vatan savunması, iç ve dış düşmana karşı ulusal sınırların ve devletin bütünlüğünün korunması konularının erkek çocuğa yüklenen anlamı toplumun zihninde nasıl oluşturduğu gösterilir. Murtaza'nın ağzından bir erkek çocuğun ulaşabileceği en yüksek mertebenin vatani uğruna kan dökmek ve şehit olmak olduğu sık sık dile getirilir. Murtaza tüm abartılmış, karikatürleştirilmiş, alaya alınan karakterine rağmen aslında temsil ettiği toplumun aynası olduğu da bilinir. Murtaza'nın ve diğer roman kişiliklerinin gözünde kadının yeri de kocasının hizmetini görmek ve ona bir erkek evlat vermekten başka bir şey değildir. Dönemin Türkiye'sinde bu düşüncenin hakim olduğunu bilindiğinde modern romandaki gerçekliğe sadık kalma ve toplumsal veya insani meseleleri sorunsallaştırma açıkça görülür. Bekçi Murtaza'yı diğer modern romanlardan ayıran ve onu özgün yapan şey tiplerindeki doğallık ve dili kullanma biçimidir.

Murtaza işçileri kontrol etmek, hırsızlık yapmalarını ve kaytarmalarını önlemek üzere işe alındığı fabrikada da tıpkı mahalle bekçiliğinde olduğu gibi işini aman vermez bir katılıkla yapacaktır. Bu sıkı denetimle kimseye göz açtırmayacak ve kısa sürece işçilerin nefretini kazanacaktır. İşçiler onu kendilerini patrona ihbar eden, işçiye düşman patrona dost, yağcı biri olarak tanıyacaklar ve birbirlerini ona karşı kollamaya çalışacaklardır. Ancak Murtaza'nın gözünden bir şey kaçırmak mümkün değildir. Onların bu tutumlarını gören Murtaza daha da katılaşacak ve fabrikayı işçiler için cehenneme çevirecektir. Kendini görevine adayan ve bunu layıkıyla yapmak için uyumaktan bile vazgeçen Murtaza bir gün yorgun düşecek ve iş saatinde kendinden geçecektir. Ona olan nefretleriyle nicedir böyle bir anı kollayan işçiler onu patrona ihbar edecekler ve nasıl olur da senin gibi biri görev başında uyur diyerek Murtaza'yı en zayıf noktasından vuracaklardır. Murtaza görev konusunda kendine karşı en az diğerlerine olduğu kadar acımasızdır. Zaten bu yüzden uykusuz kalmış ve kendinden geçmiştir. Ancak ona göre bu büyük bir suç, affedilmez bir hata, amirlerine karşı bir ihanettir. O yüzden işçilerin kendisini ihbar ettiğinden

habersiz kendisi zaten patrona bunu utana, sıkıla, kahrolarak itiraf edecektir. Murtaza'da saf, naif bir yan da vardır. Aslında o görevini yaparken başkalarına kötülük ettiğini asla düşünmemektedir. Ayrıca insanların kendisiyle ilgili düşüncelerinden de -genellikle- bir haberdir. Çevresindekilerin görev duygusu, adanmışlığı ve yaptığı çok önemli vazife yüzünden ona hayran olduklarını düşünür. Bu nedenle vazife başında uyuduğunu müdürüne söylediği zaman onun bunu zaten biliyor olmasına içtenlikle şaşırır. Fabrikada ortamı çok fazla gerdiğini düşünen müdür ona bir miktar para verir ve üç gün izinli olduğunu, evine gidip dinlenmesini söyler. Zorla da olsa Murtaza bunu kabul eder. Ancak bu haber fabrika içinde bomba etkisi yapar. İşçiler kendileri böyle bir durumda yakalandıkları zaman cezalandırıldıkları, maaşlarından kesildiği, izinlerinin iptal edildiği halde Murtaza'nın ödüllendirilmesi karşısında isyan ederler. Uzun zamandır canlarını yakan Murtaza'dan nihayet intikam aldıklarını, kendilerine yaptığını ona da yaşatacaklarını düşünen işçiler tam tersine Murtaza'nın ödüllendirildiğini duyunca ona olan öfkeleri daha da artar. Zamanın siyasi sorunları da devreye girmiştir ve insanlar bir çok şeyden dolayı memnuniyetsizliklerini yüksek sesle konuşmaya başlamışlardır. Muhalefetin yükselmesinin isteyen fabrika müdürü Murtaza'nın suçüstü yaptığı işçilere eskisi gibi sert davranmamakta hatta Murtaza'dan azacık göz yummasını istemektedir. Bu ise Murtaza'yı daha da öfkeliendirmekte onu sinirli yapmaktadır. Olan biteni kavrayamadığı için eskisinden de sert davranmaktadır. İşte böylesi günlerden birinde işçilerin eline Murtaza'nın aleyhine kullanmak, canını yakmak için bir fırsat düşer. Murtaza'nın kızları iş saatinde çırçır makinesinde uyuyakalmışlardır. Bir işçi koşarak gelip Murtaza'ya "Vazifeni iyi yapsaydın şu anda kızların uyuyor olmazlardı" der. Bu Murtaza'nın aklını başından alacaktır.

"Murtaza tokat yemiş gibi gibi sarsıldı. Elindeki üniforma yere düştü:

-Benim kızlarım ha? Dedi.

-Senin kızların tabii!

-Demek uyurlar vazife bir sırasında?

-Hem de horul horul. Marifet elalemin gözündeki çöpü görmek değil, marifet...

(Murtaza) Akli tepesinden uçmuş, tam bir robottu... İki kızının ince omuzlarıyla sarsılarak uyukladığı makinelere dehşetle baktı bir an, gördü. Görünce de kıl diplerine kadar kıpkırmızı kesilerek sarsıldı. Sonra tek mil kanı çekilmişçesine sarardı... Cemile, babasının yıldırım gibi geldiğini görünce makinesinden atlayıp kaçtı. Firdevs hala uyulamaktaydı. Murtaza kızı saçlarından destekleyip havaya kaldırdı, sonra da yere çarptı. Uykusu başına sıçrayan kızdan sadece vahşi bir çığlık, bir korku çığlığı yükseldi. Murtaza hıncını alamamıştı. Küçüğün ardına düşmek için hamle ettiyse de bırakmadılar.” (Kemal, 1969, s. 301).

Bu olaydan sonra Murtaza'nın kızı Firdevs bir daha yatağından kalkmaz ve sonra da ölür. Murtaza yıkılır. Yıkılır ama asla değişmez. Murtaza kitap boyunca neredeyse ilişki içinde bulunduğu herkesin en azından canını sıkan, öfke ve nefret uyandıran bir karakter çizer. Ancak dikkatli bir okur zaman zaman ona öfkelenirse de aslında Murtaza'nın kendini var etme çabası içinde yolunu kaybetmiş, naif bir insan olduğunu fark edecektir. İşte bu fark ediş romanı ne koyu bir drama ne de kara mizah şeklinde bir sınıflandırma haricinde, tıpkı hayatta olduğu gibi, şaşarak, kederlenecek, kahkahalarla güler ve içimizde roman kişilerine karşı zaman zaman koyu bir öfkenin yükseldiğini hissederek bir okuma imkanını olanaklı kılacak tek şeydir. Murtaza aslında Türkçenin Don Kişotu'dur. Servantes'in Don Kişot'u sonunda hastalanır. Aslında onun hastalanması demek "iyileşmesi" demektir. Yani normal bir insana dönüşür ve artık mücadele etmekten, seyahat etmekten, Dulcinea'yı aramaktan vaz geçer. Bekçi Murtaza ise hiç hastalanmaz yani iyileşmez. Bekçi Murtaza olmaktan bir an için olsun caymaz.

3.1.3 Üçüncü Modern Roman: Yenişehirde Bir Öğle Vakti ve Sevgi

Soysal

Sevgi Soysal 30 Eylül, 1936'da İstanbul'da doğdu, 22 Kasım, 1976'da İstanbul'da öldü. Kırk yıl gibi kısa bir hayata çok fazla eser sığdırmıştır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin klasik filoloji bölümünü bitirdi. Bir süre Almanya'nın Gottingen Üniversitesinde arkeoloji ve tiyatro derslerini izlemiştir. 1965-71 yılları arasında TRT'de program uzmanı olarak çalıştı. 12 Mart'ta

tutuklanmış ve hüküm giymiştir. Bir yıllık hapis cezasını tamamladıktan sonra iki buçuk ay da Adana'da sürgün olarak kalmıştır. Hapisten çıktıktan sonra Yeni Gün, Politika gibi gazetelerde yazılar yazmıştır. 1971 yılında Yürümek romanıyla "TRT Başarı Ödülü"nü, 1974 yılında ise "Yenişehirde Bir Öğle Vakti" romanıyla "Orhan Kemal Roman Armağanı" nı kazanmıştır. Eserleri; Tutkulu Perçem, Tante Rosa, Yürümek, Yenişehir'de Bir Öğle Vakti, Şafak, Barış Adlı Çocuk ve Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu'dur.

Soysal Yenişehirde Bir Öğle Vakti adlı romanını hapisanede yazmıştır. 12 Mart döneminin başka bir çok yazar gibi onu da etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hapishanede tanıştığı Mümtaz Soysal ile evlenen Sevgi Soysal iki kız çocuk doğurur. Ancak hemen sonra yakalandığı kanser nedeniyle bir göğsü alınır. Ne yazık ki bu onu hayatta tutmaya yetmeyecektir. 1976 yılında bu dünyadan ayrılır.

"Daha Tutkulu Perçem'de Sevgi Soysal, yazınsal anlayışını belirlemiş, seçimini yapmış, yolunu çizmiş gibidir. Dünyaya, yaşama, sınıfsal ilişkilere açık bir yazar tanırız. Benlik sorunlarıyla uğraşmayı istememektedir bu yazar; Tutkulu Perçem benlikten kaynaklansa bile." (İleri, 1977). İleri'ye göre (1977) Yenişehirde Bir Öğle Vakti romanı, Soysal'ın yazarlığında bir patlamadır. Bu roman "Batılılaşmış, uygarlaşmış, çağdaşlaşmış Ankara'nın, çağdaş başkentimizin romanıdır. Gelgelelim Batılılık, uygarlık, çağdaşlık bu modern başkente olumlu nitelikler eklememiştir pek. Karmakarışık ortam." (İleri, 1977, s. 6-14).

Soysal bu romanında, 1970'lerin Ankara'sını anlatmaktadır. Şehrin modernleşmesi eleştirel bir bakışla ele alınmaktadır. Ankara'nın modernleşme süreci yazarın kendi gözlemlerine dayanarak, duyarlı bir şekilde ve gerçekçi bir dille anlatılmaktadır. Tüm hikaye çürüyen bir kavak ağacının devrilme süreci boyunca, yani bir buçuk saatlik bir zaman dilimi içerisinde anlatılmaktadır. Bu anlatım kentin, zaman, mekan ve insan ilişkilerine göndermede bulunmakta ve bütün bu ilişkileri 'çürüme' ve nihayet 'devrilme' metaforu ile yansıtmaktadır. Roman hem Soysal'ın yaşamında bıraktığı izler hem de roman kahramanları için otobiyografik öğeler taşımaktadır. Doğan'a

göre (2003) "... öncelikle mekan kavramının sağlam bir altyapıya sahip olduğunu görmek ve başkentin neredeyse bir karakter olarak öne çıktığını düşünmek mümkündür".

Roman Özeti: Hikaye 1970'li yıllar Ankara'sında geçmektedir. Kızılay'da bir öğle vaktidir. Bütün hikay bu öğle vaktine sığdırılır, ancak olay örgüsü geriye doğru bakışlarla zamanı ve mekanı genişleterek zenginleştirmiştir. Kızılay'da bir şekilde yolları kesişen ancak hikayeleri birbirinden ayrı akan kişilerin hayatına şahit etmektedir yazar bizi. Bir yandan bu kişilerin hayatlarında olan biteni izlerken bir yandan da yaşadıkları şehir olan Ankara'da meydana gelen değişim konu edilmektedir. Yeni yaşam tarzları, yeni bakış açıları sorgulanarak gözler önüne serilmektedir. Kızılay'da alışveriş yapmanın bir ayrıcalık olduğunu düşünen ve tüm kazancını buradan aldığı kıyafetlere harcayan tezgahkar Ahmet, haftanın bazı günleri Spor Toto'da çalışan ve Ahmet'e aşık olan Şükran, düzenli ve denetimli eski Ankara'yı özleyen, emekli öğretmen Hatice Hanım, Bankada çalışan ve bir gün kendisini okutan yoksul ailesine daha rahat bir hayat sağlama hayalleri kuran Mehtap, ceza avukatı Prof. Salih bey ve eskiden beri CHP'li, bu partinin kadın kollarında çalışmış, titiz ve dediğim dedik Mevhibe hanım, Mevhibe Hanım ve Salih Bey'in kızları Olcay ve oğulları Doğan, Ankara'da bir gecekondu ailesiyle oturmakta olan Doğan'ın arkadaşı Ali Yenişehirde Bir Öğle Vakti romanının kişileri arasındadır. Bu dağılımda Doğan ve kızkardeşi Olcay varlıklı bir ailenin çocuklarıdır ve artık kentleşmiş enikonu elit bir aileyi temsil etmektedirler. Ancak bu elit ve muhafazakâr ailenin oğlu Doğan sinemacılığa yani sanata merak sarmıştır ve sol görüşlüdür. Daha sonra kızkardeşi Olcay'ın sevgilisi olacak olan Ali ise şehrin periferisinde yer alan bir gecekondu mahallesinde oturmaktadır. Mütevazı hatta yoksul bir ailenin çocuğudur. Doğan ile tek ortak noktaları ikisinin de sol görüşü benimsemiş olmalarıdır. Doğan'ın ailesi, kentli, varlıklı, elit sınıfı temsil etmektedir. Bununla birlikte muhafazakâr ve aile içinde ataerkil bir hiyerarşiyi temsil etmektedir. Öte yandan Ali'nin ailesi yoksul, kent periferisinde köy hayatını sürdüren, ama aslında köylü kalamamakla birlikte kentli de olamayan araftaki ve bir anlamda değişim girdabının tam ortasındaki sınıfı temsil etmektedir. Ancak ev içindeki aile bağları kentli aileden çok daha farklı ve güçlüdür. Doğan'ın ailesinde görülen hiyerarşik ve asık suratlı yapı

Ali'nin evinde yoktur. Her iki arkadaş birbirlerinin yaşantısını gözlemlemektedirler. Ancak roman bize özellikle Doğan'ın bakış açısını sunmaktadır.

Roman Karakterlerinin ESAY ile İncelenmesi:

“ (Ali) İstersen bize gidelim gözüm. Anam yatmaz, bekler beni. Bize bir güzel çay demler’.

Anan rahatsız olmasın?

Olmaz. Oğlu eve dönen ana rahatsız mı olurmuş?” (Soysal, 1973, s. 176)

Doğan'ın annesine göre “Adam olan davet edilmeden gelmez”di. Bir yabancıнын bir evin uygun olmayan hallerini görmesi kabul edilemez bir şeydi. Bu düşünceleri yüzünden Doğan eve ne zaman bir arkadaşıyla gelse, o kişiye düşman olur, göz kakar ve ne zaman Doğan'ı arasa “Evde yok” deyip terslerdi. Mevhibe Hanımın “Bir insanın her durumunu paylaşabilecek kadar yakın bir dostu olabileceğini aklı almazdı”. Kentli ve köylü ailenin insani ilişkileri ve başka insanlara karşı geliştirdikleri tutumlar anlatılıyor burda. Kentli aile modern çekirdek aileye dönüşmüş, varsıllığı dolayısıyla kapıcı, temizlikçi olarak tanıdığı köylü insane karşı mesafe geliştirmiştir. Ancak bu mesafe sadece bunlarla sınırlı kalmamış modern hayat onları diğer insanlara karşı da güvensiz yapmıştır. Ailenin dışındaki kişilere kendi gündelik halleriyle görünmekten imtina etmektedirler. Dış görünüş ya da dış'a karşı görünüş önem kazanmış bu da insanın kendi kendisiyle olan ilişkisine de bir gerilim olarak yansımıştır. Oysa şehrin periferisinde yaşayan, köyden kente göç etmiş ama kentleşememiş insanlar başka insanlarla güven temelinde, içten ilişkiler kurabilmekte ve oldukları gibi olmakta devam etmektedirler. Doğan daha Ali'nin evine ilk gidişinde annesinin içtenlikli davranışlarından, aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkisinden etkilenir:

“Divana rahatça oturdu. Ansızın gelen, gittikçe çoğalan bir rahatlıkla Ali'ye baktı. Sanki çoktan beri, çocukluğundan beri bu eve gidip geliyordu. Üzerinde oturduğu divanda sık sık gecelemişti sanki.” (Soysal, 1973, s. 179)

Doğan ve Ali'nin dostluğu ilerledikçe onların sohbetlerine Doğan'ın kızkardeşi Olcay da katılmaya başlar. Olcay dışardan sessiz ama içinde isyankâr bir çocuk olarak büyümüş ve daha sonra ağabeyinin de etkisiyle sol düşünceye ilgi duymaya başlamıştır. Doğan'ın yönlendirmeleriyle bu konuda oldukça okumuş ve içinde yaşadığı hayatı sürekli sorgular hale gelmiştir. Her bulduğu kitabı okuduğu bir dönemde henüz kolejdeyken Freud okumuş ve cinsiyet konusuna özellikle takılmış ve bu konuya çok fazla önem vermiştir. Cinsellik sorununu çözdüğü zaman bütün sorunlarının çözüleceğine ve daha huzurlu, daha dingin bir iç dünyaya kavuşacağı yanılgısına kapılmıştır:

“Çevresinde, özellikle ailesinde tanık olduğu bu alanlardaki dar görüşlülük ve iki yüzlülük, kendisini sıkan şeylerin cinsiyet sorunuyla bağlantılı olduğu düşüncesini vermişti ona. Çevresine ilk baş kaldırışı bu alandaki tabuları yıkmak oldu bu yüzden. Sonuç olarak pek düşünmeden ve seçmeden bazı erken ilişkiler kurdu. Bu ilişkiler, ona hiçbir şey vermemişler, ondaki sıkıntıyı arttırdıkları gibi bir de suçluluk ve başarısızlık duygusu duymasına yol açmışlardı.” (Soysal, 1973, s. 198)

Görüldüğü gibi Sevgi Soysal romanında o dönemin günümüzde de geçerli yakıcı bir sorununa Olcay karakteri üzerinden mercek tutmaktadır. Feminist düşüncenin bazı söylemlerinden yola çıkarak varılan cinsellik konusunda kadın/erkek eşittir sonucu pratikte kadınların da tıpkı erkekler gibi çok fazla duygu arayışına girmeden cinsel ilişkiye girebileceği, hatta özgürleşmek için girmesi gerektiği şeklinde yansımıştır. Yazar bu gerçek sorunu kitabında sorunsallaştırıyor.

Modern romanı postmodern romandan ayıran önemli özelliklerden biri olarak gerçekliğe sadık kalmak ve gerçeğin sorunlarını irdelemek Sevgi Soysal'ın romanında açık seçik görülüyor. Dahası yazar bu sorunu ortaya koyup orada bırakmıyor ve çözüme yönelik bir de yön çiziyor Olcay karakteri aracılığıyla. Şöyle ki;

“Ali'yi tanıdıktan, bir yığın konu üstünde, yeniden ve daha sağlıklı bir biçimde düşünmeğe başladıktan sonra, cinsel tabulara bireysel bir savaş açmanın, temeldeki tatsızlığı değiştirmeyeceğini kavramıştı.

Böyle bir davranış, sadece ve sadece bu düzenin kendisini daha çabuk yozlaştırıp tüketmesine yardımcı olacaktı.” (Soysal, 1973, s. 198)

Roman'ın ilerleyen sayfalarında Olcay'ın Ali ile sevgili oluşuna, ilişkilerindeki gidişatin kendiliğindenliğine şahit edilir okur. Bu kendiliğindenlik duygusu öykünün gerçeklik duygusunu okurda pekiştirir ve onu da romanın içine katar adeta. Romandaki kişiler bir yazarın kurguladığı, farklı gözlemlerinden kesip yapıştırarak bir araya getirdiği yapay insanlar değildirler. Ayrıca incelediğimiz postmodern romanlarda rastlanan çok güzel, çok başarılı, ideal ölçülerde, varlıklı, pahalı zevkleri olan kadınlar olmamalarıyla da gerçeklikle bağını koparmamış bir öykünün içinde yer almaktadırlar.

3.2 Çalışmada İnceleme Konusu Olan Postmodern Romanlar

Masumiyet Müzesi - Orhan Pamuk
 Baba ve Piç - Elif Şafak
 Aldatmak - Ahmet Altan

3.2.1 Aldatmak ve Ahmet Altan

1950 yılında dünyaya gelen Ahmet Altan iktisat fakültesini bitirmekle beraber meslek olarak gazeteciliği seçer. Gazeteciliğin hemen her alanında çalışır ve genel yayın yönetmenliğine kadar ulaşır. İlk romanı Dört Mevsim Sonbahar 1982 yılında basılır. Bunu Sudaki İz, Yalnızlığın Özel Tarihi, Tehlikeli Masallar, Kılıç Yarası Gibi, İsyan Günlerinde Aşk, Aldatmak, En Uzun Gece, Son Oyun ve Ölmek Kolaydır Sevmekten takip eder. Bunların yanında denemeleri ve köşe yazıları vardır.

Ahmet Altan bir internet sitesinde yayımlanan yazısından dolayı ve cumhurbaşkanına alenen hakaret suçundan tutuklu yargılandığı mahkemece suçlu bulunarak 5 yıl 11 ay hapis cezasına çarptırılmıştır ve halen hapidedir.

Aldatmak romanı Türk basınında ve edebiyat dünyasında oldukça tartışmalı bir yere sahiptir. Çok satan dolayısıyla basımı çok olan bir kitap olmasının kolay okunur olması ve kadın erkek ilişkilerinde cinselliğe çok fazla yer vermesi

nedenine bağlayanlar çoktur. Bunlardan biri olan Özdemir İnce Ahmet Altan ve Aldatmak romanı hakkında şöyle yazar:

“Ahmet Altan bir çok satan “sabun köpüğü” romancı. Sabah gazetesinde (8-9-10-11 Eylül 2002), roman sanatı üzerine birtakım cümleler yayımlamış. Çıkan şamata üzerine ben de okudum. Söyledikleri, hayatını roman sanan her sıradan kişinin aklına gelebilecek basmakalıp düşünceler. Bunları okurken, roman sanatının ve yazınsal söylemin gizlerinden habersiz bir yazarın, bu sıradan cümlelerin bulanık aynasında, kendi imgesini hayranlıkla seyrettiğini gördüm” (<https://www.hurriyet.com.tr/bir-magazin-romancisi-ahmet-altan-100513>).

Taylan Kara ise şunları demektedir:

“Altan romanlarındaki en basit ve de esasen en büyük sorun budur.

A.Altan karakter yaratamamaktadır, yarattığı “karakterler”, genel geçer, klişe, temsil etmeye çalıştığı toplumun ortalamasından ibarettir. A.Altan romanlarındaki Alman sarı saçlı mavi gözlü, Afrikalı zenci, kadın ana karakter “güzel”, erkek ana karakter “yakışıklı”, Alevi uzun sakallı, pos bıyıklıdır. A.Altan’ın kitaplarında kadınlar sevişirken daima çığlık atar. A.Altan’ın kitaplarındaki fahişe her an seks yapmaya hazır ve 24 saat şehvetlidir, hakim otoriter ve sert bakışlıdır. Bütün güçlü ve zengin adamlar siyah mercedeslere binerler.”

(<https://www.gercekedebiyat.com/haber-detay/vasat-edebiyat-ahmet-altan-romanlari-taylan-kara/1027>)

Roman Özeti: Aydan büyük bir bankada yönetici olarak çalışan, güzel bir kadındır. Başarılı bir beyin cerrahı olan ve çalıştığı hastanenin başhekimisi olma adayı Haluk ile evlidir. Çiftin bir de kızları vardır. Aydan oturdukları sitenin yönetimindedir ve sitenin sorunlarıyla ilgilenmektedir. Bu göreviyle ilgili olarak gene sitede oturan mimar Cem’le görüşür ve bu görüşme ikisi arasında bir ilişkinin başlamasına yol açar. Cem oldukça yakışıklı, zengin, dikkat çekici bir adamdır. Babasının şirketinde yöneticilik yapmakta, işe canı istediğinde gitmekte ve yalnız yaşamaktadır.

Aydan ve Cem sık sık Cem'in evinde buluşurlar ve sevişirler. Bu sevişmelere daha büyük heyecanlar katmak için bir seferinde Aydan kocasıyla telefonda konuşurken bir yandan da sevgilisiyle sevişmesine devam eder. Bir başka seferinde ise Cem'e onunla kendi evinde ve kocası evdeyken sevişmek istediğini söyler. Bunu titizlikle planlar ve gerçekleştirir.

Ancak bir süre sonra Cem bu ilişkiden sıkılır ve Aydan'ı aramamaya, telefonlarına çıkmamaya başlar. Aydan ise hala onunla birlikte olmak istemektedir. Eski monoton hayatına dönmek onu tatmin etmemektedir. Ancak çabaları sonuç vermez ve Cem ondan kaçmaya devam eder. Aydan tehlikeli ve haz verici bir başka eğlence bulmakta gecikmez. Site içinde girip çıktığı evlerden ufak tefek şeyler aşırıya başlar. Bunlar giderek artar ve son olarak içi para dolu bir cüzdan çalar. İlgili kişinin kuşkulması ve polise haber vermesi sonucu karakola çağrılır. Bu süreçte olan biteni kocasına anlatırken onu aldattığını da itiraf eder.

Roman Karakterlerinin ESAY ile İncelenmesi: Ahmet Altan'ın Eylül, 2002 tarihli Can yayınlarından çıkan ilk baskısı incelenmiştir. Kitabın kapak resmi ve ismi içerik hakkında son derece doğru bir mesaj vermektedir. Kapakta kullanılan resimde yatağa uzanmış ve eteklerini yukarıya çekmiş bir kadın görülmektedir. Kadının gözleri kapalı, başı arkaya kaykılmıştır. Elleri dizleri yukarıya katlı bacaklarında durmaktadır. Tümüyle cinsel çağrışımlarla yüklü bir kompozisyon içeren bu resim ve hemen üstündeki "Aldatmak" başlığının kitabın pazarlanması açısından ve gene pazarlamanın mantığından bakınca oldukça isabetli olduğu kabul edilmelidir. Ama edebiyat eserine pazarlama mantığından bakmak, bakmak zorunda kalmak onu meta olarak düşünmeyi zorunlu kılan bir şeydir. Roman yazmak bir meslek, roman da bu mesleği yürütenlerin elinden çıkan ürün olarak değerlendirildiğinde yazmak artık bir mecburiyettir ve kazanç kapısıdır. Ancak yazarının yazdığının edebiyat eseri olduğunu iddia etmek de bir hayli zordur bu durumda. Ancak postmodernizmin savunucuları için zaten böyle bir mesele yoktur. Ayrıca da Agamben'in dediği gibi insanlar artık yaşamı kendileri bizzat tecrübe edemiyorlar. Bu dil, medya dolayısıyla gerçekleşiyor. (Murray, 2013). Böyle olunca da insanların okudukları kitap konusunda edindiklerini zannettikleri görüş daha onlar kitabı

okumadan reklamcılık ve pazarlama teknikleri kullanılarak yapılan haberlerin medyadan kendilerine ulaşmasıyla edinilmiş olan izlenimlerden ibarettir. Bu bağlamda günümüzde bazı yazarlar için kitap, okura sunulan bir eserden çok müşteri için üretilen bir üründür. Tam da bu bakış açısından dolayı da eserin okunması değil satılması amaçlanmaktadır. Bu ise medyada onu popüler kılmaktan geçmektedir. İşte bu noktada reklam haberler, reklam röportajlar, teklam tartışma programları ile pazarlama devreye girer. Ahmet Altan'ın Aldatmak romanı tam da böyle bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Kitabın başlığı ve kapağı da bu anlayışa son derece uygun ve yerindedir. Kapakta bir çiftin değil de sadece bir kadının yer aldığı erotik bir resmin tercih edilmesi "aldatma" eyleminde ilk akla gelen ya da gelmesi gerekene açık bir gönderme olarak okunmalıdır.

İçeriğe gelince, romanın neredeyse tek kişisi Aydan'dır. Öyküde Aydan, kocası Haluk ve seks partneri Cem yer almaktadır. Ancak bu roman kişileri arasında romanın kurgusal olarak üzerine örüldüğü bir olaylar zincirinden söz edemeyiz. Ortada anlatılmaya değer, yaşama dair bir takım eylemler içinde olan sadece Aydan olarak görünmektedir. Diğerleri onun bu eylemlerde bulunabilmesi için özensizce, yarım yamalak, az çok uydurulmuş figürler olarak romanda yer almak zorunda kalmış gibidirler. Okurun imgeleminde ne fiziki ne de karakter özellikleri hakkında sağlam bir imge yaratamadıkları görülür. Aydan büyük bir Amerikan bankasında müdür yardımcısı olarak çalışmaktadır. Kocası Haluk ise özel bir hastanede cerrahdır ve başhekim olma ihtimali vardır. Site içerisinde, yüzme havuzlu, güvenli bir evde yaşamaktadırlar. Küçük bir kızları vardır. Kitabın söylemindeki zenginliğe ve başarıya övgü daha ilk sayfalardan kendini gösterir. Aydan daha sonra seks partneri olarak seçeceği Cem Kirkoğlu'nun dairesini ararken, tek başına yaşayan mimarın, sitenin, havuza bakan, en pahalı ve en büyük dairesinde oturduğunu görür. Ahmet Altan bize bunu şu satırlarla anlatır;

"Adam çok zengindi. Bütün zenginlerin, kendilerinden daha zengin birini gördüklerinde hissettikleri o tuhaf ürküntüyü ve çekingenlikle karışık saygıyı o da hissetti" (Altan, 2002, s. 9). Aydan daha yüzünü görmeden adamın zenginliğinden etkilenmiştir. Bu etkilenme kendisinden daha zengin olduğunu

anlamasıyla “ürküntü ve çekingenlikle karışık bir saygı” şeklinde kendini göstermektedir ve yazar söylemiyle bu duygunun “normal” olduğuna vurgu yapmaktadır. Aydan hiç tanımadığı, görmediği bir mimarın kapısını iş görüşmek için çalmaktadır. Ancak, nedense kapıyı çalmadan önce gömleğinin düğmelerini memeleri hafifçe görünecek şekilde açar. “...karşısındaki erkeğin zenginliğinden, zekasından ya da gücünden etkilenen her kadın gibi kendisini etkileyeni etkilemek istiyordu”. Ahmet Altan, roman kişisi Aydan’ın her hareketini tüm kadınlara dair bir eğilim olarak kitap boyunca geneller. Her kadın zengin veya zeki veya güçlü her erkekten etkilenmektedir. Ancak bu söylemdeki zavallı, etkilenen kadının etkilendiği erkeği etkilemek konusunda elinden gelen tek şey gömleğinin üst düğmelerini açmaktan ve benzeri teşhirci yaklaşımlardan ibarettir. Ahmet Altan’ın söyleminde zenginliğe ve güce duyulan hayranlık ile fakirliğe ve sıradanlığa duyulan tiksinti birlikte yer almaktadır.

“Geniş caddenin köşesindeki trafik ışıklarında, kirli yüzlü, yırtık fanilalı, tozlu saçlı bir çocuk kalabalığı yoksulluktan arsızlaşmış gözleriyle bulanık bir su gibi dalgalanarak arabanın çevresine üşüştü, ellerindeki paçavralarla pencereleri silmeye çalışıyorla, bir yandan da verileceğini sandıkları parayı kapabilmek için kemikli, sıska dirsekleriyle birbirlerini itiyorlardı”. (Altan, 2002, s. 18).

Zenginlik ve güç getiren başarıya duyulan hayranlık Altan’ın söylemine o kadar hakimdir ki sadece bir sayfada altı kez “başarı” kelimeciği kullanılmıştır (Altan, 2002, s. 26). Her üç roman kişisinde de belirgin özellik başarılı olmalarına yönelik vurgudur. Aydan rakiplerini geride bırakacak rekabet oyunlarını bilen başarılı bir bankacıdır. Müdür yardımcılığına yükselmiştir. Cem’in başarısı kendi eseri olmamakla birlikte zengin, güçlü, cinsel performansı yüksek olduğu için sorgulanmaz. Cem baba parası ile rahat ve sorumsuz bir hayat sürmektedir oysa. Aydan’ın kocası Haluk’un başarısı ise eşsiz bir yeteneğe sahip bir beyin cerrahı olmasına rağmen yazarın söyleminde açıkça görüldüğü gibi şefkatli ve özenli sevişmekte malüldür; “Büyük bir şehvete sahipti ama bu olağanüstü arzuyu eksiksiz bir depreme çevirecek, hayatlarının her anını tutkuyla sarsacak saldırganlık ve vahşet eksikti onda” (Altan, 2002, s. 30). Altan’ın romanındaki söyleme göre sevişme şiddet içermelidir. Gene bu

söyleme göre bir kadın ancak böyle mutlu edilebilir. Aksi halde Aldatmak romanında hikaye ettiği gibi, şefkatli, özenli, karısına bağlı kocalar, hoyrat, sevişirken acıtan, hatta iki dakika bile sürmeyen ve tecavüzü andıran sevişmelerin ustası olan erkeklerle aldatılmaya mahkumdurlar. Yazarın söyleminde şefkat bir kusurdur; “Haluk karısına duyduğu büyük şehvete rağmen neredeyse sefkatle sevişiyor, hiçbir zaman hoyratlaşmıyor, karısının canını yakmamaya özen gösteriyor, hiçbir yerini tutup sıkıyor, sadece okşuyordu” (Altan, 2002, s. 31).

Ahmet Altan’ın Aldatma romanındaki söyleminden edinilecek izlenim kabaca “erkek dediğin sevişmez, tecavüz eder” olarak belirir dersek abartmış olmayız. Veleve ki bu erkek kadının kocası olsun. Daha ilk otuz sayfada hikayenin nasıl ilerleyeceği ve nasıl sonuçlanacağı apaçık ortadadır. Ancak hikayenin kişileri gerek fiziksel gerekse de karakter özellikleri bakımından net bir profil çizmekten uzaktırlar. Tutarsız davranışlar, nedeni ve kaynağı belli olmayan tutumlar, birbiriyle çelişen kararlar, duygu ve düşüncede karmaşa ve ikircik postmodern roman kişilerinin özellikleri olarak belirir. Hikayenin nerede, hangi kentte, nasıl bir dokuda, ne tür bir sosyo kültürel yapı içinde geçtiğine dair hiç bir ipucu yoktur. Tıpkı roman kahramanlarının hiç bir sebep gösterilmeden, hiç bir mantığı ya da duygusal altyapıya dayandırmadan şu veya bu şekilde davranabilmeleri gibi hikayenin geçtiği yer de herhangi bir kent olabilir.

Kesin olan tek şey “her güzel kadında biraz teşhircilik olduğu ve bıraksalar kadınların soyunup sokağa fırlayacakları”dır (Altan, 2002, s. 35). Bir başka kesinlik yazarın söyleminde görülen kadına ve çocuklara yönelik şiddetin varlığıdır. Altan Cem’i şöyle tarif eder; “Oyuncaklarıyla oynayan bir çocuk gibi insanlarla oynuyordu o. Onları kırıp bozmaktan çocuklara özgü bir vahşetle zevk alıyordu” (Altan, 2002, s. 37). Ruh sağlığı yerinde bir çocuğun oyuncaklarını kırıp dökmekten vahşi bir zevk aldığını söylemek ruh sağlığı yerinde bir insanın iddiası olamaz. Teşbihte hata olmaz özdeyişi benzetmede hata yapılmaması, bunun kabul edilebilir olmadığını söyler. Genelde algılandığı gibi “Teşbihte ne olsa gider” anlamına gelmez. Altan’ın şiddet ve vahşet temalı teşbihleri roman boyunca sürer; “Ertesi gün gerçekten de genel

müdür işe gelmemiş, bütün bina, boynu kopartılmış zavallı bir hayvan gibi şaşkın titremeler geçirerek neler olduğunu anlamaya çalışmıştı” (Altan, 2002).

Aydan’ın kocasında olan sefkat, özen gibi özellikler daha önce bir süre seviştiği ama çabucak sıkıldığı iş arkadaşı Hasan’da da vardır. Hasan Aydan’ı sevmekte ve tekrar onunla birlikte olmak istemektedir ancak Aydan çoktan Cem’i bulmuştur. Hasan’ın bu durumunu yazar şöyle betimler: “Hasan ayağı kırılmış bir at gibi çaresizce ve yalvararak bakıyordu”. Bu söylem şefkatli, sevecen erkeklerin acınası olduğuna dair göndermelerle kitap boyunca sürer. Böylece erkek egemen söylem yeniden üretilir. Erkeklik güç ve şiddetle özdeşleştirilerek erkek olmanın değeri bu kavramlarla biçilir. Bu bağlamda aşk ve sevişmek sertlik, hoyratlık, can yakma içermektedir. Ancak bu içerik erkek egemen bakışın normal olarak söyleyeceği gibi erkeğe dairdir. Ancak yazarın bize Aydan kişisinde gösterdiği ve onun özelinde genellediği gibi kadınları yatakta mutlu etmenin yolu da şiddetten geçmektedir.

Aldatmak romanının söyleminde burada belirtmeye değer bir başka etken de “hastalıklı” sözcüğünün kullanımınıdır. Yazar sık sık “hastalıklı bir zevk almak”tan, “hastalıklı bir tutkudan”, “Hastalıklı bir sezgi”den, “hastalıklı bir duygu”dan “tuhaf bir hastalık” tan söz eder. Hastalıklı, tuhaf, doğaüstü, belirsiz, anlaşılamayan, nedeni bilinmeyen ve benzeri belirsizlik sıfatları söyleme hakimdir. Böylece hiç bir olayın sorumlusu ya da müsebbibi tam olarak gösterilmemektedir. Her fail aynı zamanda bir kurbandır ve insanlar zaten hastalıklık duygulara sahiptirler. Bu söylem bireyi kendi davranışlarının sorumluluğunu üstlenmemeye iter. Hep başkaları suçludur. Bu bakış açısıyla toplumsal değerleri hiçe sayan davranışlarda bulunmak kolay ve meşru bir zemine çekilir. Ancak bu fütürsüz ve toplumsal değerlere aykırı davranışlar sadece Aydan üzerinden gösterilir. Örneğin Aydan’ın kocasını aldattığı iki erkek ve flört ettiği bir başka yaşlı erkek de bekardır. Aydan’ın kocası da karısını çok seven, hiç aldatmayan, toplumda kabul görmüş bir doktordur. Kadını neredeyse bir kötülük abidesi haline getiren bir başka örnek daha vardır; Aydan Cem’le sevişirken telefonu çalar. Arayan kocasıdır. Aydan sevişmenin daha da heyecanlı olması arzusuyla telefonu açar. Kocasıyla konuşurken sevgilisinin “içinde hareket ettiğini hissetmekte”dir. Yaşadığı

doyum artık biraz daha fazla heyecan ve zevk için geçmeyeceği hiç bir sınır kalmadığını ona gösterir (Altan, 2002, s. 164).

Aydan'ın aşmaktan büyük bir zevk duyacağı bir sonraki sınırın sevgilisiyle kendi evinde ve kocası evdeyken sevişmek olduğunu görürüz. Bu sevişme için gecenin bir yarısı sevgilisine kapıyı açmadan önce Aydan iç çamaşırını çıkarır. Cem de sadece pantolonunu indirecektir:

“Sevişmeleri, eğer buna sevişme denirse bir dakikadan az sürdü. Ama Aydan hayatındaki bu en kısa sevişmede bütün sevişmelerden daha fazla zevk alarak, bağırılmamak için dişlerini kendi etine geçirerek, gök yüzünün en üstünden o kızıl uçurumun içine aktı” (Altan, 2002, s. 205).

Aydan'ın yaptığından zerre kadar pişman olmadığını belirtmek de yazar tarafından ihmal edilmez. Kadının bütün bu bir dakikalık sevişme sonrası tasvirine karşılık erkek için ifade edilen tek cümle “Cem kalkıp hiçbir şey söylemeden pantolonunu çekti. Geldiği gibi sessizce kapıdan çıkıp gitti” ifadesidir. Cem bir erkeğin yapması gerekeni yapmış ve sessizce çıkıp gitmiştir.

Hikayenin sonu da erkek egemen söyleme yakışan bir son olarak tasarlanmıştır. Cem Aydan'dan sıkılmış ancak Aydan hala Cem'i deli gibi arzulamaktadır. Kocasıyla sevişse ve bu sevişmelerde orgazma ulaşırsa bile Cem'le olan sevişmelerini deli gibi özlemektedir. Ancak Cem ona bir daha yüz vermez. Aydan evlilik kurumuna, toplumsal normlara karşı çıkarak yaşadığı heyecan dolu tatmini başka türlü elde etmeye çalışacaktır. O bir kleptomana dönüşür. Oturduğu sitedeki komşularının evlerinden ufak tefek şeyler çalar ve suç mahallinden uzaklaşır uzaklaşmaz bunları çöpe atar. Kısa sürece bu ufak tefek hırsızlıklar para dolu bir cüzdanı çalmasıyla boyut kazanır. Aydan şikayet edilir ve kapıya gelen polisler onu sorgulamak üzere karakola götürürler. Suçlu bulunup hapse düşmekten onu Cem kurtaracaktır. Ne de olsa “erkeklik” bunu gerektirmektedir. Aydan, karakoldan eve döndüklerinde suçlamaların doğru olduğunu kocasına itiraf eder. Hiçbir şeyden haberi olmayan, sadık, dürüst ama “sevişirken hoyratlaşmamaktan, karısının canını yakmamaktan” muzdarip bu erkek olamayan erkeğin hazin durumunu Altan şöyle aktaracaktır;

“Haluk’un yüzü bembeyaz oldu, savaştan uzakta, karargahında subaylarıyla otururken vurulan bir komutan gibi şaşkınlıkla ve inanmayarak baktı Aydan’a” (Altan, 2002, s. 232). Böylece yaşam pratiğinde erkek egemen bakışın uzağına düşen koca, bu söylemi yeniden üreten bir yazarın romanında layığı bulmuş, erkek dünyasına ihanetinin cezasını çekmiştir.

3.2.2 Baba ve Piç ve Elif Şafak

Elif Şafak 1971 yılında Strazburg’ta dünyaya gelir. Akademisyen bir babanın ve diplomat bir annenin çocuğudur. Üniversite tahsilini Türkiye’de, Uluslararası İlişkiler alanında yapar. Aynı üniversitede kadın çalışmaları konusunda yüksek lisans ve doktorasını tamamlar.

Öykü kitabı Kem Gözlere Anadolu 1994 yılında yayımlanır. Arkasından ilk romanı Pinhan, Şehrin Aynaları, Mahrem, Bit Palas, Araf yayımlanır. 2005 yılında kadın, kimlik, kültürel bölünme, dil ve edebiyat hakkındaki yazılarını Med Cezir adını verdiği kitabında topladı. Baba ve Piç romanını 2006 yılında yayımladı. Araf ile Baba ve Piç romanlarını İngilizce olarak kaleme almıştır. Kitaplar İngilizce orijinalinden Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra kızının doğumunun ardından yaşadığı depresyonu gene İngilizce olarak kaleme aldığı Siyah Süt’ü yayımlamıştır. Bunları Aşk, Kâğıt Helva, Firarperest, İskender, Şemspare, Ustam ve Ben, Havvan’nın Üç Kızı adlı kitaplarını yayımlamıştır.

Yazarın İngilizce yazdığı kitapları edebiyat dünyasında tartışma yaratmıştır. İngilizce yazılan bir roman Türkçe edebiyatın mı yoksa İngiliz/Amerikan edebiyatının mı bir ürünüdür sorusu gündeme gelmiştir. Yazar son kitaplarını neden İngilizce yazdığı sorusunu kendi resmî web sitesinde “Amerika’da yaşamaya ve bu dili solumaya başlamam etkili oldu” cümlesiyle açıklamıştır. Bu tartışmalarda Hilmi Yavuz, bir yazarın ne olursa olsun kendi ana dilinde yazması gerektiğini savunur. Tahsin Yücel de bu konuyla ilgili olarak kendisinden örnekler verir ve bilimsel kitaplarını Fransızca yazmış olmakla birlikte edebi türdeki kitaplarını Türkçe’den başka bir dilde yazmayı aklından bile geçirmediğini ifade eder (Tunca, 2004).

Roman Özeti: Amerikalı genç bir kadın olan Rose, Ermeni kökenli bir Amerikalı ile evlidir. Kocasının kökenleri Türkiye’den göç ederek Amerikaya yerleşen ilk kuşak Ermenilere dayanmaktadır. Armanuş adlı bir kızları vardır. Ancak oğullarının evliliğini pek de onaylamayan kocasının ailesinin baskıları sonucu bu evlilik sona erer. Rosa bundan dolayı aileye kızgınlık beslemekte ve onlardan bir şekilde intikam almak istemektedir. Bu duygularla en iyi yöntemin bir Türk’le evlenmek olduğuna karar verir. Bu planda en büyük kozu kızı Armanuş’tur. Çünkü Çakmakçıyan ailesi torunları Armanuş’un bir Ermeni olarak büyütülmesine çok önemsemektedirler. Rose Amerikada yaşayan, jeolog Mustafa’yı bulur. Mustafa içe kapanık bir Türk’tür. Rose onunla evlenir. Rose’un beklediği gibi Çakmakçıyan ailesi bu haberle deliye döner. Kendi masum yavrularının bir Türk üvey baba tarafından büyütülmesi kabul edilebilecekleri bir şey değildir. Tüm aile bireyleri öfke ve isyan duyguları içindedir.

Armanuş bazen annesiyle bazen de babasıyla yaşamaktadır. İki ailenin birbirine oldukça ters alışkanlıkları, inançları, düşünce biçimleri ve değer yargıları arasında kendi kimliğini bulmaya çalışmaktadır. Üvey babası Mustafa iyi bir insandır ve Rose onunla mutludur. Armanuş bunu görmektedir. Ancak Türk düşmanı baba tarafı ve Ermeni düşmanı annesi arasında kalmıştır. Genç kız bunu “Doğduğum günden beri eşikte kaldım” cümlesiyle anlatır. Armanuş hangi değer yargılarını benimseyeceği konusunda ve kişiliğini bulmakta sorun yaşar. Bu ruh haliyle Türkiye’deki Ermeni köklerini bulmanın doğru karar vermesine ve kendini bulmasına yardımcı olacağını düşünerek üvey babası Mustafa ile Türkiye’ye gitmeye karar verir. Annesi Rose ve Mustafa bunu kabul ederler ve babasının ailesinden saklamaya karar verirler. Armanuş İstanbul’da Mustafa’nın ailesi tarafından sevgi ve ilgiyle karşılanır. Mustafa’nın ailesi yaşlı bir anne ve, ya hiç evlenmemiş ya da dul kalmış dört kız kardeşten oluşmaktadır. Asya’da onlardan biridir ve Armanuş ile yaşıttır. Armanuş Ermeni olduğunu söyler ve büyük ninesinin ve atalarının Türkiye’de başlarına geldiğini düşündüğü korkunç olayları anlatır. Ailenin tepkisi beklediğinden çok farklıdır. Onlar kızı sakince dinlerler ve olan bitene üzülürler. Armanuş buna çok şaşırır.

Asya ve Armanuş birlikte vakit geçirirler. İstanbul'u gezerler. Armanuş'un ninesinin evini ararlar. Armanuş arkadaş grupları arasında Türkler ve Ermeniler arasında geçen olaylar hakkında yaşanan tartışmalara şahit olur.

Roman Karakterlerinin ESAY ile İncelenmesi: Elif Şafak'ın Baba ve Piç romanının kapağında, ekru renk üzerine kocaman bir kelebek imgesi göze çarpar. Kelebeğin dört kanadında sanki ince bir tül perdenin ardındaymışçasına dört siyah beyaz fotoğraf yer alır. Bunların ikisi bebek ikisi de genç kız denecek yaşadıkları. Bu bize roman kahramanı Armanuş ile Asya'yı hatırlatır. Kapağı çevirdiğiniz zaman, hemen arkasında yazarın siyahlar içinde, boydan bir fotoğrafı ile karşılaşsınız. Elif Şafak, yosun tutmuş, taş bir duvarın önünde durmuş, dalgınca uzaklara bakmaktadır. Koyu fotoğrafta ve siyah giydiği için yüzü ve elleri ön plana çıkmaktadır. Bu fotoğrafın yanındaki ilk sayfa tamamen boş bırakılmıştır. Böylece okurun dikkatini yazardan alacak herhangi bir simgeye veya imgeye yer verilmemiştir. Kitabın kapağındaki 111. Baskı ibaresine karşın içinde 46. Baskı olduğu bilgisi verilmektedir.

Hikâye İstanbul'da geçmektedir. Roman, hikayedeki kadın kahramanlardan biri olan Zeliha'nın tasviri ile başlar. Zeliha kalabalık şehir trafiğinde, yağmur altında gideceği yere varmaya çalışmaktadır. Zeliha Kazancı 19 yaşında, uzun boylu, mini etek, göğüslerini ortaya çıkaran bluzlar, naylon çorak ve yüksek topuklu ayakkabılar giymekten hoşlanan, hızma takan güzel bir kadındır. Hiçbir kadın sokakta onun kadar rahat küfredememektedir. Zeliha hamiledir ve kürtaj olmak üzere jinekoloğa gitmiştir. Sekreter sorduğu zaman, bekleme odasındaki başka insanların varlığına aldırmadan kürtaj için geldiğini ve ortada bir babanın olmadığını söylemiştir. Sırası gelince çağrılır;

“Tam odadan çıkmak üzreyken, görünmez bir el tarafından dürtülmüşçesine durdu, arkasına döndü. Kimden yana bakması gerektiğini gayet iyi biliyordu. Döndü ve dosdoğru baktı ona. Başörtülü kadına. Başörtülü kadının kahverengi gözlerinin kuyusunda kınama, kımıl kımıl dudaklarına beddua vardı” (Şafak, 2018, s. 23).

Bekleme odasında üç kadın ve bir adamın oturduğu daha önceki satırlarda okura bildirilmiştir. Bunlar arasında başörtülü olanın modern olan karşısına onun zıddı olarak konumlandırılması ve beddua eden olarak gösterilmesi dikkate alınması gereken bir tercihtir. Zeliha uzun boylu, güzel, mini etek ve dekolte giyinen, sokak ortasında küfreden, sigara içen ve babasız bir çocuğa hamile kalan ve böylece 'modern' kadını temsil eden bir tiptedir. Öte yandan, muayeneye kocasıyla gelmiş, başörtülü, dudakları beddualı kadın ise 'geleneği' temsil etmektedir. Elif Şafak kadın bedeni ve cinselliği üzerinden bir temsili inşa etmiştir. Bu iki kadın da ilk bakışta güven vermemektedirler. İkisinde de yanlış ve insanı huzursuz eden bir marjinallik göze çarpar. Oysa "Doktor, dik duruşu ve dostane tebessümüyle insana güven veren, iriyarı bir adamdı. Sekreterinin aksine, onun yüzünde yargı, dilinde aptalca sorular yoktu" (Şafak, 2018, s. 24). Böylece romanın kapağını kaldırır kaldırmaz rastladığımız kişilerden bütün kadınlar güvenilmez, önyargılı ve kötücül iken doktoru yani şifayı, iyiliği, hayat kurtaranı temsil eden kişi babacan bir erkek olarak çıkar karşımıza. Burada modernite ve gelenek karşıtlığıyla birlikte kadın ve erkek karşıtlığının da erkekten yana bir temsilinden söz etmek mümkündür.

Biraz sonra Zeliha'nın muayene masasında dışarda okunan ezanı duyduğu ve "İnsan sesinin saflığıyla okunması gereken ezanın mikrofonlar ve hoparlörlerle... bir elektro-tarrakaya dönüşmesinden..." nefret ettiğini öğreniriz. Bu, okurda Zeliha'nın dindar değilse bile inançlı bir insan olduğu izlenimini uyandırır normal olarak. Ancak bir paragraf sonrasında ise Zeliha'nın Kazancı ailesinin kadınları arasında "açıktan açığa dinsiz" tek kişi olduğunu öğreniriz. Bu da bize postmodern romancının roman kişilerinin kişiliklerinin inşasında tutarlılık aramadığı, roman kişinin tutum ve davranışlarında sebep/sonuç ilişkilerine pek önem verilmediği özelliğini hatırlatmaktadır. Roman boyunca ezan, Kuran, namaz vb dini semboller keza Ermeni roman kişileri üzerinden de Hristiyanlığa dair imgeler bol bol kullanılmıştır. Bu bağlamda da yazarın inanç konusu da katıştırlıklar üzerinden ele aldığını söylemek mümkündür. Zeliha sonuç olarak muayenehaneden kürtaj olmadan ayrılır. Bebeğini babasız olarak doğurur. Ailesinde bu kararı özellikle annesi ve büyükannesi tarafından pek hoşnutlukla karşılanmaz. Ama öte yandan Zeliha

giyimi, kuşamı, mesleği -dövmeci- yaşayışı bakımından her türlü sıradışılığın kaynağı olmak konusunda kendini kabul ettirmişti.

Zeliha'nın kızı Asya bir "piç" olarak büyümenin acısını derin bir şekilde yaşamaktadır. 19 yaşında olmasına rağmen büyükannesinin kendisine ilk kez 'piç' dediği günü ve ilkokulda arkadaşlarının ona bu sıfatla haykırdıkları günü hiç unutamıyordu. Annesiyle ilgili düşünceleri de karıştı;

"Asla 'anne' diye hitap etmediği, belki de 'teyzeleştirerek' mesafesini korumayı umduğu bu kadın ürkütüyordu onu. Kesif bir acıma duygusu duygu kendine. Asla annesi gibi olamayacaktı. Ne büyük adaletsizlikti yarabbi, anneyi kızından çok daha güzel, çok daha alımlı yaratmak!" (Şafak, 2018, s. 90).

Yine bir karşıtlık üzerinden konumlandırma sözkonusu. Yazar bu sefer de anne-kız ilişkisini güzellik ölçütüne başvurarak bir karşıtlık üzerinden tanımlıyor. Öte yandan aile kavramı bütün bu sorunları içinde barındıran ama varlığını dağılmadan, yıkılmadan sürdüren güçlü bir yapı olarak okura sunuluyor. Aynı güçlü ve büyük aile tasavvuru Armanuş'un baba tarafından ailesi olan Ermeni aile için de çizilmektedir. Bununla birlikte İstanbul'daki Türk aile sırf kadınlardan oluşmakta olmasıyla ve kadınların dışsal özelliklerinin, giyim kuşam, makyaj ve benzeri tercihlerinin çok daha ayrıntılı bir betimlemesine yer verilmesiyle dikkati çeker. Oysa Amerika'daki Ermeni aile kadın ve erkekleriyle, eğitim durumları, karakter özelliklerindeki güçlü yönleri ve Ermeni olmaya verdikleri sarsılmaz bağlılıkla daha güçlü bir aile portresi çizdikleri görülmektedir. Bir başka önemli ayırım Türk ailenin erkek evlada verdiği değer konusunun üzerinde durulmasıdır. Bu tutum sık sık vurgulanır:

"Son olarak tabii ki bir de Mustafa vardı; bu neslin tek erkek çocuğu, dört kızın arasına Allah tarafından bahşedilmiş kıymetli mücevher... Nihayet dördüncü çocuk oğlan olmuştu: Mustafa. Beşinci ve en küçük çocuk Zeliha'ya gelince, doğmasının tek sebebi oğlan tutturana ebeveynlerinin şanslarını bir kez daha denemek istemiş olmalarıydı. Belki gene oğlan olur" (Şafak, 2018, s. 43).

Türk ailenin erkek evlat düşkünlüğü kızları ama en çok da Zeliha'yı incitmektedir. Başka bir ifadeyle söylersek, aile içinde ebeveynlerin erkek çocuklarına kız çocuklarından daha fazla önem vermesinin kızlarda yarattığı duygusal etki genel olarak Zeliha ve Zeliha'nın kızı olan Asya karakterleri üzerinden okura yansıtılır. Bu ayrımcılığa eklenen ve toplumlarda tabu sayılan ensest ise olaya bir başka boyut kazandırmaktadır. Zeliha'nın kızı Asya'nın babası aslında ailenin tek erkek evladı olan Mustafa'dır. Aile içinde bunu bilen yoktur. Sadece Zeliha'nın ablalarından biri olan Banu bundan haberdar olur ancak onun haberdar oluşunda da tabuya yani konuşulması yasak olana bir gönderme vardır. Banu bu olayı cinlerden öğrenmiştir. Onun sürekli konuştuğu biri iyi öteki kötü iki cini vardır. Roman burada gerçeküstü bir özellik kazanmaktadır. Cicianne, Gülsüm Hanım, Feride, Mustafa, Banu, Cevriye ve Zeliha ile kızı Asya'nın da üyesi bulunduğu söz konusu Kazancı ailesi, erkek çocuğun kızlardan üstün tutulması tutumunda belirginleşen ataerkil toplum normlarını benimsemiş bir ailedir. Bunun yanında fal bakma, cinlere danışma, büyü vb geleneksel inançlarla da haşır neşir bir ailedir. Fakat çok önemli bir sorunları vardır: sanki ailenin erkek çocuğu kız çocuklardan üstün tutmaya yönelik davranışları ilahi bir güç tarafından cezalandırılmaktadır. Erkek bireyleri lanetlenmiş bir şekilde erken yaşta ölmektedirler. Bunu önlemek için aile her yolu denemekte ama hiçbir sonuç elde edememektedirler. Ailedeki son erkek Mustafa'nın bu kaderden kurtulması umuduyla Amerika'ya gönderilmesi de bu nedendir. Mustafa eğitim için gittiği Amerika'dan 20 yıl boyunca geri dönmez. Bunun sebebi ölüm korkusu gibi görünse de aslında Zeliha'nın doğurduğu çocuğun babası olması gerçeğidir. Aile içinde kızkardeşlerine karşı üstün tutulan Mustafa en küçük kızkardeşi Zeliha'ya tecavüz etmiştir. Mustafa ancak 20 yıl sonra, Amerika'da evlendiği karısının ilk kocası olan Ermeni Çakmakçıyan ailesinin oğlundan olan kızı Armanuş'la birlikte dönecektir İstanbul'a. Armanuş ve Asya yaşattırlar ve burada yazar 1915 Türk/Ermeni olayları özelinde tarihle yüzleşmek ile aile içindeki ensestle yani tabu olanla yüzleşmek arasında bir bağ kuruyor. Neticede Baba ve Piç romanı ağabeyi Mustafa tarafından tecavüze uğrayan ve bebeğini aldırılmayan Zeliha'nın kızı Asya ile 1915'te bütün ailesini kaybedince Ermeni kökeninden tümüyle koparak bir Türk'le evlenip hayatının büyük bölümünü böyle geçirmiş Şuşan'ın torunu Armanuş'un hikâyeleri üzerine kurulmuştur. Bu iki hayat hikâyesi günün

birinde çakışacak ve gizli kalmış birçok aile sırrının ortaya dökülmesine yol açacaktır.

Zeliha'nın kızı annesine hiç anne dememiş, teyze diye hitap etmiştir. Zeliha ve ailenin diğer üyeleri de böylesinin daha iyi olacağı konusunda dillendirilmemiş bir ortak karara varmış gibi bunu böyle kabul etmişlerdir. Burada bir hayli karmaşık ve gerilimli bir anne-kız ilişkisi söz konusudur.

“Neden sınırlarımı bozmaya çalışıyorsun? Ergenlik isyanlarına kalkışıyorsan geç kaldın küçükhanım; o işi en azından beş yıl önce halledecekdin. On dokuzuna girdiğini hatırlatırım. ‘Bilmez miyim’ dedi Asya gözlerinde ürkütücü bir bakışla ‘Tam da bana hamile kalıp evlilikdışı dünyaya getirdiğin yaştayım.’” (Şafak, 2018, s. 144).

Bu dramatik satırlardan hemen sonra Zeliha teyzenin aklından geçenler, bir değer olarak kadında güzelliğin ölçü alındığını göstermektedir. Bu, yani özellikle kadındaki değerın kaynağını güzellikten alması, romanın genel söylemindeki akıl olarak sık sık ortaya çıkar. Şöyle ki;

“Zeliha Teyze, Asya'nın ona çekmediğini açıkça görebiliyordu. Güzel değildi, muhtemelen de asla olmayacaktı. Vücudunda ya da yüzünde bir acayiplik olduğundan değil. Aslında ayrı ayrı bakıldığında her yeri biçimliydi; boyu, kilosu, kıvrıkcık kuzguni saçları, çenesi... ama hepsi bir araya geldiğinde, toplamda bir bozukluk vardı” (Şafak, 2018, s. 145).

Bu güzellik ölçütlü değerlendirmenin ana/kız arasında da sürdürülmesi ve bir rekabet unsuru olarak neredeyse normalleştirilmesi dikkati çeken noktalardan biri olarak karşımıza çıkar.

Amerikadaki Ermeni Çakmakçıyan ailesinin kızı Armanuş ile İstanbuldaki Kazancı ailesinin kızı Asya arasındaki ilişki tümüyle Türk/Ermeni karşıtlığı üzerinden bir “tarihle hesaplaşma” mantığı ile kurgulanmıştır. Bu hesaplaşmanın yapılabilmesi için de Asya'nın Armanuş'a İstanbul'u gezdirirken takıldıkları kafelerdeki entelektüel gruplarla, sanatla uğraşan kişilerle, idelojik tartışmalar yürütülen birtakım toplantılarda yürütülen diyaloglara yer verilmiştir. Bu postmodern söylemde özel bir yeri olan “tarihle

yüzleşme” çağrısının çıkış noktası postmodernistlerin büyük anlatı olarak adlandırdıkları milli tarihleri, millet ideolojisini, ulus devleti doğuran koşulları, bağımsızlık mücadelelerinin devrinin kapandığı iddiasıdır. Postmodernizmin savunucularına göre sadece büyük anlatıların değil, ulus devletin, dil’in “Çoktan içi geçmiş boş kelimelerin kokuşmuş artığıydı dil” (Şafak, 2018, s. 223) sonu gelmiş, devri kapanmıştır. Zaten tanrı da ölmüştür. Ancak bunlar roman boyunca başörtüsünün, ezan sesinin, inanca ait ritüellerin, cinlerle iletişim kurmanın, Kazancı ailesi erkeklerinin açıklanamaz bir nedenle, bir şekilde genç yaşta ölmelerinin lanetlen izah edilmesinin, mırıl mırıl okumaların, fal bakmaların önünde bir engel değildir elbette. Degildir, çünkü postmodern roman yazarı için öyküde tutarlı ve bütünlüklü bir anlatı ortaya koyma çabası yoktur ve ayrıca da zaten gereksizdir. Roman kişinin inançlı olması ne iyidir ne de kötüdür. İnançsız olması da ne iyidir ne de kötüdür. Hatta kâh dindardır kâh dinsizdir. İnsanlar sadece “öyle”dirler, o kadar. Bu tutum özellikle İstanbul’daki Türk ailenin bütün fertlerinde kendini gösterir. Amerika’daki Ermeni aile ise göreceli olarak kişilikleri, inançları, hayat görüşleri sağlam ve gerçeğe daha yakın olarak betimlenmektedirler.

3.2.3 Masumiyet Müzesi ve Orhan Pamuk

Orhan Pamuk 1952 yılında, İstanbul Nişantaşı’nda varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. İstanbul Teknik Üniversitesinde başladığı yüksek tahsilini yarıda bırakarak İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsüne girer ve buradan mezun olur. Amacı dünyanın değişik ülkelerinden gelen ve gelecek vaat eden yazarlara Amerikan hayatını tanıtmak ve kitap yazabilecekleri güzel bir ortam sağlamak olan, IOWA üniversitesinin verdiği bursu International Writting Program (IWP) kursuna katılarak 1985-88 yılları arasında Amerikada kaldı. Kendi deyişle bu kurs sonrasında “hayatı değişti”.

Nobel Ödüllü yazar basında sık sık intihal yapmakla itham edilmiştir. Örneğin Hürriyet gazetesi yazarı ve tarih çalışmalarıyla bilinen Murat Bardakçı, 22 Mayıs, 2002 tarihindeki yazısında yazarı sahtecilik ve intihalle suçlamıştır. Bardakçı’ya göre Orhan Pamuk’ün Benim Adım Kırmızı adlı romanı, hikayesi ve anlatım tarzı ile Amerikan yazar Norman Mailer’in Ancien Evenings adlı

romanının bir kopyasıdır. Pamuk suçlamalar karşısında suskun kalmış, herhangi bir açıklama ya da girişimde bulunmamıştır.

Erol Manisalı'nın bir yazısı yazarın Nobel ödülünü almasıyla tekrar gündeme geldi. 19 Aralık, 2005 tarihinde Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde yayımladığı "Orhan Pamuk Nobel'i Garantiledi" adlı yazısında Manisalı Pamuk'un Türkiye tarihi ile ilgili olumsuz açıklamaları yüzünden Nobel'le ödüllendirileceğini yazıyordu (<https://www.ensonhaber.com/biyografi/orhan-pamuk-kimdir-2015-04-23>).

Yazar, 8 Mayıs, 2006 tarihinde, ABD'de yayımlanan Time dergisinin kapağında yer aldı. Time:100 Dünyamızı Biçimlendiren Kişiler başlıklı yazıda yer alan isimlerden biri olarak tanıtıldı. 12 Ekim, 2006 tarihinde Nobel Edebiyat Ödülünü kazanarak bu ödülü almaya layık görülen ilk Türk vatandaşı oldu. Başka birçok uluslararası ödülün de sahibi olan yazarın kitaplar çeşitli dillere çevrildi.

Roman Özeti: Hikâye 1975 yılında geçmektedir. Zengin bir ailenin oğlu olan Kemal Basmacı Sibel'le nişanlanmak üzeredir. Bir gün sevgilisine çanta almak için bir dükkâna girer. Burada yıllardır görmediği, uzak bir akrabası olan Füsün ile karşılaşır. Her ikisi de birbirlerine ısınırlar ve âşık olurlar. Kemal hem çok zengin bir ailenin oğludur hem de sevgili olduğu kızla nişanlanmak üzeredir. Füsün ise fakir bir akrabadır. Kemal bir yandan nişan hazırlıklarını sürdürürken bir yandan da kendilerine ait, fazla eşyaların bulunduğu bir apartman dairesinde Füsün ile buluşmaktadır. Füsün'a âşık olduğu halde Sibel'le nişanlanır. Bu durumu anlayan Füsün çalıştığı dükkandaki işinden ayrılarak, ortadan kaybolur. Kemal ne kadar arasa da Füsün'u bulamaz.

Bu noktadan sonra Kemal hata yaptığını anlar. Füsün'u unutmamaktadır. Daha fazla dayanamaz ve Sibel'e durumu aktararak nişanı bozar. Bundan sonra sık sık Füsün'la buluştukları apartman dairesine gidecek ve saatlerce orada onunla geçirdikleri zamanların hayalini kuracaktır. Kemal ancak babası ölünce Füsün'un ailesinden gelen bir taziye mektubu sayesinde Füsün'un izini bulur. Ancak Füsün evlenmiş ve anne babasıyla birlikte yaşamaktadır. Kemal

çeşitli bahanelerle Füsunlara gitmeye başlar. Bütün gayesi ona yakın olabilmek ve tekrar birlikte olmanın yollarını bulmaktır. Ancak bütün çabaları boşa gidecektir. Füsun onun bu gayretine kayıtsız kalacaktır.

Kemal Füsun'ların evine gelip gittikçe her seferinde evden ona ait ufak birşey çalmakta ve bunları buluştukları apartman dairesinde biriktirmektedir. Füsun onun yaklaşma çabalarına hiçbir şekilde karşılık vermese de onun yakınlarında olmak, ondan bir şeyleri alıp götürmek ve onlarla hayallere dalarak vakit geçirmek Kemal'in neredeyse tek uğraşı ve yaşama sebebi haline gelmiştir. Fazla eşyaların bulunduğu ve sonrasında Füsun'la buluşup seviştikleri apartman dairesi artık Füsun'dan gelen eşyalarla dolup taşmaktadır. Sadece Füsun'un içtiği sigara izmaritlerinin sayısı 4213 adettir.

Füsun'un kocası ile de ahablık kuran Kemal çeşitli konularda ona yardımlarda bulunmuştur. Bu süreçte kocası ile çeşitli sorunlar yaşayan Füsun ondan ayrılır. Bu Kemal için sevindirici bir gelişmedir. Füsun'la tekrar birleşme konusundaki çabalarını yoğunlaştırır. Nihayet Füsun belli şartlar öne sürerek Kemal ile evlenmeyi kabul eder. Bu mutlulukla Kemal Füsun'u ve annesini tatile götürmeye karar verir. Mutluluktan uçmaktadır.

Roman Karakterlerinin ESAY ile İncelenmesi: Kitabın kapağı 1970'li yılların Türk sinema filmlerinden bir afişi andırmaktadır. Kitabın ilk sayfasında bu fotoğrafın Orhan Pamuk'un özel koleksiyonundan olduğu belirtilmektedir. Kapakta dönemin varlıklı ailelerinin kullandığı gene sinema filmlerinde görmeye alışık olduğumuz, kocaman, üstü açık pembe bir arabada oturan üçü kadın beş kişiyi görürüz. Arkada boğaz uzanmaktadır. Karşıda Süleymaniye camisi ve minareleri ve daha önde siyah beyazlığıyla dikkat çeken Kız Kulesi göze çarpar. Siyah beyaz, sararmış bir fotoğraftır bu. Fotoğraftaki tek renk kapağın üçte birini kaplamış, lüks aracın parlak pembesidir. Romanın adı olan "Masumiyet Müzesi" de aynı pembe ile kapakta, yazarın adından sonra ve daha küçük puntolarla yerini almaktadır.

Zengin bir ailenin oğlu olan Kemal evlilik planları yaptığı sevgilisine çok beğeneceğini düşündüğü marka çantayı almak için bir dükkâna girer.

Tezgâhtar kız istediği çantayı vermek için tek ayakkabısını çıkartarak vitrin zeminine basar ve çantayı almak için uzanır. Kemal daha sonra âşık olacağı bu fakir, uzak akraba kızını gördüğü o anları şöyle anlatır:

“Önce boş ayakkabıya baktım, sonra uzun, çok güzel bacaklarına. Mayıs gelmeden, şimdiden güneşten yanmışlardı... Güzelliği, o zamana göre aşırı kısa eteği ya da başka bir şey huzursuz etmişti beni, tabii davranamıyordum” (Pamuk, 2008, s. 14-15).

Yazar daha mayıs ayı gelmeden tezgâhtar kızın bacaklarının nasıl yandığıyla ilgili bir açıklamaya ihtiyaç duymaz. Ya da bu cümleden anlayacağımız gibi bir mağazada tezgâhtar olarak çalışan, fakir akraba kızının nasıl olupta daha Nisan ayında bacaklarını bronzlaştırdığının mantıklı bir açıklaması yoktur. Postmodern söylemin önemli özelliklerinden biri de bu tür kaygıların güdülmemesidir. Öte yandan kızın eteğinin ‘aşırı kısa’ vurgusunda Kemal’in kızın bacaklarında yitip gitmesine yönelik bir savunma sezilmektedir. Hikâye tümüyle romanın baş kişisi olan Kemal’in gözünden anlatılmaktadır ve ilerleyen kısımlarda görüleceği üzere yargılarda erkek egemen düşünce açıkça görülmektedir. Nitekim Kemal eve dönüp annesine Füsun’u gördüğünü söyleyince kadın yıllarca terzi olarak yararlandığı Füsun’un annesini hatırlar ve “Çok çok yoksullardı” der. Sonra da Füsun’un lise yıllarında güzellik yarışmasına katıldığını hatırlatarak “Bu ülkede güzellik yarışmalarına katılanlar, nasıl kızlardır, nasıl kadınlardır herkes bilir” (Pamuk, 2008, s. 18) diye ekler. Burada da kadına yönelik erkek egemen bakış açısı bu sefer Kemal’in annesinin ağzından yansır. Cümledeki ‘kızlar, kadınlar’ ayrımı ise oldukça manidardır. Dönemin evlilikte seçilecek eşte aranan koşulsuz şarta işaret edilmektedir; bekâret.

Kemal Amerika’da iş idaresi eğitimi almış, memlekete dönmüş, askerliğiniz yapmış olduğunu söyler. Babası gittikçe büyüyen fabrikanın, kurdukları yeni şirketlerin yönetiminde ağabeyi gibi kendisinin de yer almasını istemektedir. Böylece fakir ve ‘namussuz’ Füsun’a karşılık, üstüne düşen ailevi ve toplumsal ödevlerini layıkıyla yerine getirmiş bir erkek olarak Kemal konur okurun karşısına. Kemal müstakbel eşi Sibel ile bu şirketleri idare eden genel müdür odasına seviştiklerini aktarırken Sibel’le ilgili olarak da şunları söyler:

“Sibel, ‘Burada sevişmeyelim, kendimi sekreter gibi hissediyorum’ dersi bazan. Ama yazıhanedeki deri divanın üzerinde sevişirken onda hissettiğim tutukluğun asıl nedeni, tabii ki o yıllarda Türk kızlarının evlenmeden önce cinsel hayata başlama korkularıydı... Sibel’le elbette evlenecektim, bunu zaten çok istiyordum; ama istemesem de bekâretini bana verdiği için artık onu bırakmama imkân yoktu” (Pamuk, 2008, s. 20).

Bu satırlarda açıkça, kadına yönelik erkek egemen, geleneksel bakış açısı temsil edilmektedir. Yazar, Kemal’in müstakbel eşi Sibel’in ağzından fakir kızların mesleği olarak kabul edilen sekreterliğe ve bu mesleği yürüten sekreter kızlara olan egemen bakış açısını genel müdür odasındaki kanepede sevişmenin onlara özgü bir davranış olduğuna ve kötü bir şey olduğuna vurgu yaparak ortaya koymaktadır. Bu anlamda geleneksel bakış yeniden üretilmektedir. Yeniden üretilmektedir çünkü buna karşıt bir başka bakış açısına romanda rastlanmamaktadır. Romanda dönemin zenginlerinin eğlenme biçimine yönelik olarak şu satırlara yer verilir:

“(Sibel) Boğaz’da kotra gezintilerinden, sürpriz doğum günü partilerinden, kulüplerdeki eğlencelerden gece yarısı hep birlikte arabalara binip sokak sokak İstanbul’u gezmelerimizden çok mutluydu... Zaim’in fazla gösteriş meraklısı, fazla çapkın ve ‘bayağı’ olduğunu söylüyor, verdiği davetlerin sonunda ‘sürpriz’ diye dansöz çağırıp göbek attırmasını, Playboy amblemlili çakmağıyla kızların sigaralarını yakmasını çok ‘banal’ buluyordu” (Pamuk, 2008, s. 35).

Böylece o dönemin zengin kesimine ait üyelerinin batılı hayat tarzının eğlenme biçimine özendiğini ve bunu modernlik olarak algıladığını anlıyoruz. Aslında Kemal’in Amerika’da eğitim almış olmasına yapılan vurgu da bu bağlamda modern batının eğlence dünyasının Türkiye’ye nasıl taşındığı hakkında da ipucu vermektedir. O dönemin yurt dışında eğitim alma şansı olan gençleri kuşkusuz ki zengin ailelerin gençleri idi. Bu zengin aileler kendi hayatlarında gerçekleşen dönüşümün batının modernitesiyle aynı olması gerektiğini ve olduğunu sanmaktaydılar. Bu bağlamda modernlik adına sergilenen bu tutumlar da modernitenin sadece bu olduğu yönünde bir modernizm yargısı

olarak okunabilir. Nitekim yazar bir kurban bayram sabahı İstanbul'unu anlatırken şu betimlemeyi yapar: "Bayram sabahı İstanbul'un hali bir salhaneye benziyordu... on binlerce kurban kesilmişti" (Pamuk, 2008, s. 50). Burada da yazar gerçeği araştırma, gerçeğe sadık kalma veya en azından gerçeğe uygun yazma gibi bir kaygısı olmadığı görülüyor. Çünkü o yıllarda böyle bir rakam pek mümkün görünmüyor.

Kemal uzak akraba, fakir ve tezgahat kız Füsün'la ilişkisini iletmiştir. Annesinin fazla eşyaları koymak için kullandığı apartman dairesi her fırsatta buluşup, seviştikleri özel bir mekâna dönüşmüştür. Ancak diğer yandan da Sibel'le evlilik yolunda ilerlemektedirler. En nihayet Sibel'in arzu ettiği gibi ve Kemal'in ailesinin şanına yaraşır bir nişan töreni düzenlerler. Bu İstanbul'un pahalı otellerinden birinde yapılan bir balo şeklindedir. Konuklar özel davetiyeyle, seçkinler ve yakın akrabalar arasından seçilerek davet edilmişlerdir. Balo esnasında Kemal ile babası küçük bir sohbet yaparlar. Kemal'in nişanlısı ve iki arkadaşı neşe içinde sohbet etmektedirler. Kemal'in babası onları işaret ederek şunları söyler: "Her akıllı insan hayatın güzel bir şey olduğunu, amacının da mutlu olmak olduğunu bilir. Ama sonra yalnızca aptallar mutlu olur" (Pamuk, 2008, s. 119). Bu cümleyi söyleten manzarada üç kişi yer almaktadır ve üçü de kadındır. Bu söylem 'kadının saç uzun aklı kısa' deyişindeki imayı hatıra getirmektedir. Üç genç kadının betimlenmesinde de giyim kuşamları, makyajları ve makyajlarının bozulmaması için nasıl abartılı bir dikkat göstererek davrandıkları ifade edilir. Bu bağlamda yazar, Kemal'in babasının ağzından kadınların "süslü aptallar" olduğunu ifade etmektedir. Nişan balosuna katılan misafirlerin betimlenmesinde kadınlar hep giyim kuşam, makyaj ve benzeri dışsal özelliklerine konu edilirken "Kadınların hepsi aşırı boyalı ve çok şıktı" erkekler zenginlikleri, başarıları ve uluslararası kurumlara üyelikleriyle ya da çapkınlıklarıyla gündeme getirilmektedirler. Roman boyunca modern hayata dair olarak sunulan yaşam tarzı kadın üzerinden olumsuzlanarak, bir yozluk olarak sunulur. Satır aralarında Türk toplumunun moderleşme çabasında görüntüye ve yoz bir eğlence kültürüyle birlikte dejenere bir cinselliğe yuvarlandığına işaret edilir. Ancak bu betimlemelerin hep kadınlar üzerinden yapılması daha derin bir mesajı düşündürmektedir. O da kadınların genellikle akılsız ama süslü ve zevk verici

varlıklar olduğu düşüncesidir. Mehmet diye bir arkadaşından bahsederken dahi şu cümle kurulur; “Mehmet... her gece, bu lüks evlerde, Batılı film artistlerini taklik eden kızlarla sabahlara kadar vahşi geceler geçirir”di (Pamuk, 2008).

Postmodern romanların bir göstergesi olan, yazarın kendini romanın içine gerçek adıyla katması Orhan Pamuk’un Masumiyet Müzesi romanında da görülür. Hem bizzat kendi adıyla hem de “Pamuk ailesi” ifadesiyle kitapta yazar kendini kişileştirir. Kemal karakterinin anlatımıyla ve temelde tümüyle onun bakış açısıyla aktarılan hikâyede evlilik esasında ailenin çıkarlarının gözetilmesi için katlanılması gereken bir birlikteliktir ve toplumun talebi de bu yöndedir. Bu nedenle evlenilir ancak bu hemen her erkeğin yaptığı gibi aslında mutluluğu bulduğu kadınla, yani sevgiliyle birlikte olmanın önünde bir engel değildir.

“Mutluluklarının asıl kaynağı gizli sevgilileri olan, ama karıları ve aileleri sayesinde mutluymuşlar gibi davranan erkekler gibi yapmaya başladığımı, Sibel sayesinde çok mutluymuşum gibi davrandığımı kısa bir an için açıkça hissettim” (Pamuk, 2008, s. 138).

Aslında erkeklerin ‘ailesinin ve toplumun selameti’ açısından bir kadınla evlenmek zorunda kalışının bunun büyük bir fedakârlık olduğu ve doğal sonucunun ise başka kadınlarda mutluluğu aramak olduğu ima edilmektedir. Bu doğal sonuç ise normal olarak toplum tarafından hoş görülmektedir. Günümüzde de erkek egemen bakış açısının bundan farklı olduğu söylenemez. Sadece toplum ve aile çıkarı yerine erkeklerin doğasının tek eşliliğe uygun olmadığı iddiasına daha çok yaslanılmaktadır. Bütün dinlerin de kadını erkekten daha aşağıda ve erkeğin ihtiyaçları için Adem’in (adamın) kaburga kemiğinden yaratıldığı hikâye edilmektedir. Bu bağlamda yukarıda sözü edilen tez din ile de desteklenebilmektedir. Başka bir ifadeyle söylersek çok eşlilik tartışmaları aslında ‘çok karılılık’ tartışmalarından başka bir şey değildir.

Füsun’un onu terk etmesiyle Kemal bunalıma girer. Annesinin de baskısıyla ruh doktoruna gider. Kendi deyişiyle ‘ruh doktorunun verdiği cesaretle’ bir süre

kendini kandırır. Bir budala gibi 'hastalığının' hafiflediğini düşünür. Burada yaşadığı duyguyu bir hastalık olarak tarif etmektedir. Aşk hastalığına dönüşmüştür. Çünkü onu mutsuz etmektedir. Mutsuzluğunun nedeni âşık olduğu kadınla değil bir başkasıyla yaşamayı ve âşık olduğuyla da haftada bir, bir apartman dairesinde buluşup sevişerek idare etmek olabileceği aklının ucundan geçmez. Böylece uzun aramalardan sonra bulduğu Füsun'lara sık sık gitmeye ve oradan Füsün'a ait ufak tefek eşyaları çalarak seviştikleri bu apartman dairesinde biriktirmeye başlamıştır. Sadece Füsun'a ait şeylerden oluşan bir müze haline gelen bu dairede saatlerce kalmakta, hayallere dalmaktadır. Bir yandan da Füsun'u kocasından ayrılıp kendisiyle birlikte uzaklara gidip yeni bir hayat kurmak için ikna etmeye çalışmaktadır ve bu uğurda elinden geldiğinde Füsun'un kocasını onun gözünden düşürmek için gayret sarfetmektedir. En sonunda Füsun onun teklifine 'evet' diyecektir ancak Füsun'un kullandığı araba ile, 105 km hızla bir çınar ağacına çarpacaklar ve Füsun oracıkta ölecek Kemal ise aylar süren tedavilerden sonra hayata dönecektir. Füsun'un kazayı bilinçli bir şekilde yaptığı, Kemal'le birlikte ölmeyi istediği düşündürülür. Ancak buna bir kesinlik verilmez. Anlatı böylece sona erer.

Hikâye için net bir son belirlenmez. Sadece bu sonun ne olduğuna işaret edilir.

3.3 Modern ve Postmodern Romanların İncelenmesi Sonucunda Elde Edilen Veriler

ESAY ile metnin tematik yapısına yerleşik neden-sonuç ilişkileri ve üst yapıdan ayrıntılara kadar hangi kategorik bağlantılarla kurulduğu incelenir. Edimbilimsel bir yöntem olarak değerlendirilen eleştirel söylem analizi, metinlerin klasik lingüistik ve edebi metin çözümleme yöntemleri ile ortaya konulamayacak yönlerini çözümlemede başarılıdır. Van Dijk, metinleri makro ve mikro yapılar olmak üzere iki ana boyutta inceler (Solak, 2011, s.3). Okuyucu, okuma esnasında bu aşamalardan, bir başka söyleyişle bu parametrelerden geçerken sürekli bir arayış içerisinde. Okur metnin temasını aramaktadır. Okur temayı arar çünkü metni, zihninde yer alan makro tematik şemada belirli bir yere yerleştirme ihtiyacı içindedir.

Yapısalcı yaklaşımın temsilcilerinden olan Bakhtin, Sassure ile birlikte dil bilimcilerin dili mutlak bir sistem olarak görmelerini benimsemez ve karşı çıkar. Bakhtin'e göre dilde anlamı belirleyen sistemin işleyişi değil, sözlü iletişimdeki karşılıklı ilişkinin özü olan sosyal bağlamdır ve söylem de bu sosyal bağlama göre şekillenmektedir. Önceleri daha çok medya metnlerinin çözümlenmesinde başvurulan bir yöntem olan söylem analizi, 1940'lı yıllarda, Amerika Birleşik Devletleri'nde nicel bir yöntem olarak içerik çözümlemesi ile başlar. Avrupa'da ise göstergebilim, hermenötik gibi yöntemlerle birlikte gelişme gösterir (İnal, 1996). Bu anlamda söylem analizi çalışmaları önce metin ve konuşma yapıları içerisinde antropolojik, folklorik, sosyolojik, poetik, psikolojik, retorik ve benzeri linguistik ve semiyotik fonksiyonlarla ilgilenen yepyeni bir disiplinlerarası çalışma alanı olarak 1960'lı yıllarda ortaya çıkar (van Dijk, 1985). Eleştirel söylem analizi bir yapısöküm işlemi ve böylece yapıyı kuran niyetin ne olduğunu anlama girişimidir. Barker ve Galasinski'nin aktardığına göre (2001, s. 63-64) söylem analizi metnin oluşumundaki dilbilimsel metaforları araştıran ve daha çok edebi metinlere uygulanan ve söylemi öteki sosyal, bilişsel, siyasal veya kültürel süreçlerle ilişkilendirerek inceleyen iki boyutta değerlendirmektedirler.

Bu çalışmada van Dijk'in esas olarak medya metnlerinin çözümlenmesinde kullanılmak üzere geliştirdiği ama daha sonra başka birçok metin türünün yanında edebi metinlerin çözümlenmesinde de kullanılan ESAY kullanılmıştır. Toplumlara etkileyen, değiştiren sosyopolitik olguların sadece gündelik haberleri değiştirdiğini söylemek mümkün değildir. Bu bağlamda sosyoekonomik, sosyopolitik olguların edebi metinleri de şekillendiği gerçeğinden hareket edilmelidir. Haberin oluşumuna ilişkin süreçte meydana geldiği varsayılan olay-haberci-okur döngüsü edebi metinlerde yazar-anlatı-okur şeklinde benzer bir süreçten geçmektedir. Habercilikte bir olayın ele alınış şeklinde habercinin anlam dünyası ve giderek gazetenin haber yapma politikası dolayısıyla farklılıklar ortaya çıkabildiği gibi romanda da tarihsel olgular veya düşünceler konusunda yaklaşım ve bakış farklılığı görülmektedir.

Türk edebiyatındaki metinlerin söylemsel boyutta incelenmesine dair farklı yöntemlerle çok fazla çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada ise Türk romanına

Eleştirel Söylem Analizi yöntemini uygulayan az sayıdaki birikime katkı sağlamak amaçlanmıştır.

3.3.1 İncelenen Modern Romanlar: Aşk-ı Memnu, Yenişehirde Bir Öğle Vakti, Bekçi Murtaza

Ortak konu: Aile ve ailenin toplumsal yapı içerisinde aşk, evlilik, sadakat, gelenek, ve modernlik değerleri bağlamında konumlanışı.

Tanımlama (söylem-metin): Yukarıda incelemeleri yapılan metinlerde gösterildiği üzere bahsekonu modern romanlarda uzun ve betimleyici cümlelerle olayın geçtiği mekanlar ve roman kişilikleri okurun gözünde canlandırılacak şekilde tasvir edilmiştir. İlk iki romanda olay örgüsü aşk ve evlilik teması üzerinden, 3. romanda ise işine dair hastalıklı tutkusu her şeyin önüne geçmiş Bekçi Murtaza karakterinin içsel dünyası ve evliliği toplumsal çerçeve odak alınarak aktarılmıştır. Romanlarda anlatı Yenişehirde Bir Öğle Vakti hariç klasik roman düzenine uygun bir akış izlemektedir. Konu bütünlüğü ve birbiriyle ilişkilendirilmiş olaylar örgüsü temayı güçlü bir şekilde ortaya koymakta ve okurun zihninde onun temel kategorilerinde anlatıyı nereye koyacağına dair net bir algı oluşmaktadır. Yenişehirde Bir Öğle Vakti'nde ise okur, romanda yer alan herkesin zihnindeki düşünce akışını okuyabilen ama kişileşmeyen, dolayısıyla da herhangi bir yargıda bulunmadan karakterlerin zihninden geçenleri okura aktaran bir üst sesi dinlemektedir. Roman kişilerinin yolu bir şekilde birbirleriyle kesişmekle birlikte iç içe geçmemektedir.

Yorum: Romanların genel atmosferini içinde yaşanan toplum ve bu topluma ait geleneklerde, alışkanlıklarda ve bunlara bağlı olarak benimsenen değerlerdeki değişimin sancıları oluşturmaktadır. Modern dünyayla yani batılı toplumlarla etkileşim içinde ama daha çok da onlardan etkilenen taraf olarak Türk toplumunun gelmekte olana dair güvensizliği ve bu güvensizliğin yarattığı kaygılar kahramanlar üzerinden okura aktarılmaktadır. Gündelik hayat içerisinde kendini hissettiren değişim ve ona ayak uydurma çabasının roman kişilerinin duygu dünyasına nüfuz edişi ve yarattığı çalkantının onların belirli değerlerle ilgi tutum ve davranışlarında değişimler yaratarak kendini göstermektedir. Modern hayatı temsil ettiği düşünülen yeni eğlenme, vakit

geçirme ve yaşama biçimlerinin yavaş yavaş alışılmış olanın yerini alması romanlar aracılığıyla adeta kayıt altına alınıyor ve böylece edebi metne daha sonra gelecek nesle aktarılmak üzere bir tür bellek olma özelliği kazandırılıyor. Modern Türk romanında görülen toplumsal gerçekçi yapı inceleme konusu olan bu üç romanda belirgin bir şekilde kendini gösteriyor. Bu ise, anlatıya, yazıldığı dönemin sosyopolitik bir yansımasını sunma imkanı sağlayarak onun gerçeklikle bağını kalıcılaştırıyor. Öte yandan romandaki önemli kişilerinin hem dış görünüşleri hem de duygu ve düşünce yapıları okurun onları neredeyse karşısında görüyormuşçasına tanıyıp bilmesine olanak sağlayacak denli ayrıntılı bir tasvirle anlatılmıştır. Bu karakterlerin modernitenin hangi değerlerini benimseyip gündelik hayatlarına kattıklarına okurun yakından tanıklık etmesi sağlanmaktadır. Örneğin Aşk-ı Memnu'da Nihal İtalyan klasik müziğinin dünyaca ünlü parçalarını piyanoda çalmakta ve bu konudaki yeteneği ile Fransız dadısı Madame de Courton'u bile hayrete düşürmektedir. Aynı şekilde Nihal babasından Türkçe, mürebbiyesinden ise Fransızca dersler almaktadır. Adnan Bey avrupada yayınlanan dergileri ve kitapları sürekli olarak getirtmekte ve İstanbul'daki yalısından dünyayı takip etmektedir. Yenişehirde Bir Öğle Vakti romanının başat karakterlerinden olan Olcay, Ali ve Doğan ise 1970'li yılların ideolojik tartışmaları içinde sık sık yaşadıkları toplumun sosyopolitik atmosferini anlamaya ve anlamlandırmaya çalışırken gelirler okurun göz hizasına. Batılı toplumlardaki 68 kuşağının Türkiye'deki yansımaları roman karakterlerinde kendini gösterir. Eski kuşağın cumhuriyetle buldukları kimlikten duydukları memnuniyet onların değişime karşı olumsuz bir tutum içine girmelerine yol açmakta, genç kuşak ise bu değişimden heyecan duymaktadırlar. Eskinin miyadını doldurarak yavaş yavaş gündelik hayattan çekilmesi kimsenin fark etmeden mahalledeki kavak ağacının çürüyerek devrilmesi metaforu ile anlatılmaktadır. Bekçi Murtaza romanında ise Kurtuluş Savaşı'nın anılarını hala belleğinde taşıyan ve kaybetme korkusu yaşadığı vatan toprağına göçmen olarak dönen Murtaza'nın öyküsü anlatılmaktadır. Savaş yıllarının olağanüstü koşullarının normal hayat olarak sürmesinin gerekli olduğuna inanan Murtaza, sıradan insanın gündelik hayat içindeki hallerine bıkmadan usanmadan savaş açmakta, onlarla mücadele etmeyi ve onları ``yola`` getirmeyi görevi saymaktadır. Bu göreve bağlılığının sorgulanır olması onun için asla kabul edilemez bir durumdur. Onun sahip olduğu en büyük

değer bu görev duygusudur. Bu ruh halindeki Murtaza için evlilik kadının kocasına erkek evlat vermesi içindir ve bir kadın ancak kocasına karşı bu ödevini yerine getirdiğinde iyi bir eş sayılmaktadır. Bekçi Murtaza'nın dünyasına modernite, çarkları durmadan dönen pamuk fabrikası olarak girmiştir. Fabrika aracılığıyla modern dünyanın yeni insanları olarak işçiler toplumdaki yeni konumlarını hazmetme ve onunla başetme konusunda bir mücadele içindedirler. Murtaza bu anlamda yerini otoriteyi temsil eden patronun yanında belirleyecektir.

Sonuç: İnceleme konusu olarak seçilen sözkonusu üç Modern Türk Romanında kadın karakterler güçlü bir biçimde yer almaktadırlar. Geleneksel romanın aksine bu romanlarda tek bir kahraman yerine birçok farklı kişinin duygu dünyası, bunalımları, ikilemleri ve yalnızlığı anlatılmaktadır. Dolayısıyla dönemin değerlerinin kimler tarafından ve nasıl temsil edildiği veya gene kimler tarafından nasıl değersizleştirilerek önemsiz kılındığı bu farklı kişiler üzerinden kapsamlı bir şekilde anlatılabilmektedir. Her üç romanda yer alan kadınlar, içinde buldukları toplumsal koşulların zorluklarıyla ve çelişkileriyle mücadele içindedirler. Hiç birinde kadın karakterler erkek egemen toplumun edilgen varlıkları olarak tasvir edilmemektedirler. Bekçi Murtaza romanında kadın temsili oldukça sınırlıdır. Sadece Murtaza'nın karısı ve kızları, o da oldukça kısa fragmanlar halinde görülürler. Ancak buna rağmen romanın kurgusuna dikkat edilirse görünürdeki erkek egemenliği mahkum edilmekte ve buradaki kadınların sessiz direnişi simgesel bir şekilde sergilenmektedir. Şöyle ki Murtaza için değerli olan erkek evlattır. İki erkek iki de kız çocuğu olur. Ancak oğullarının her ikisi de onun beklentilerini karşılamayacak tam tersine asla istemediği, değer vermediği şeylerle meşgul olacaklardır. Bu ise onun naif ve masumane de olsa herkese ve her şeye egemen olma çabasına en büyük darbeyi vuracaktır. Otorite ve kurallara sadık kalmaya olan bağlılığının altında yatan katıksız dürüstlük tutkusu yüzünden kendi kızının ölümüne sebep olması ise onun trajik hayatının zirvesi olacaktır. Bu romanda kadınlar söylemedikleri sözler ve etmedikleri itirazlarla, sessizce ama gerçekliklerinin kuşku götürmez gücüyle var olmaktadır. Yenişehirde Bir Öğle Vakti romanında ise kadın, ilk defa toplumun bekaret baskısına yenilmemek için diye değil de onu sevdiği, onunla olmayı istediği için Ali ile sevişen Olcay karakterinde temsil edilir kadın.

Olca Ali'ye aşık olunca cinsellik konusundaki davranışlarının altında yatan toplumsal baskının farkına vararak bu anlamda kendi kendini iyileştiren, dirençli bir kadın portresi çizmektedir.

Son olarak modern romanlardaki evlilik, aşk, sadakat temalarının birer değer olarak temsilinde birey-toplum-gelenek arasındaki gerilimli etkileşime yer verilmektedir. Böylece, temsili değerlerin, temsil edildikleri dönemin egemen değerlerini sorgusuz sualsiz tekrar üretmek ya da onları toptan kötülemek yerine eleştirel bir bakışla neden ve nasıl öyle oldukları konusunu düşünmeye yol verdiğini söyleyebiliriz.

3.3.2 İncelenen Postmodern Romanlar: Aldatmak, Masumiyet Müzesi, Baba ve Piç

Ortak konu: Aile ve ailenin toplumsal yapı içerisinde aşk, evlilik, sadakat, gelenek, ve modernlik değerleri bağlamında konumlanışı.

Tanımlama (söylem-metin): Postmodern romanda toplumsal gerçekçilik yerini biçimsel deneyselliğe bırakır. Postmodernist roman yazarı esasen büyük anlatıların sonun geldiğini düşünmektedir. Yapısı gereği kendisi de bir ``büyük anlatı`` olan edebi roman da modern dünyaya ait bir tür olarak geçmişte kalmıştır. Bir başka söyleyişle modern roman postmodernist roman yazarının gözünde miyadını doldurmuş, bugünü anlatmayan bir yapıdır o yüzden de terk edilmesi gerekmektedir. Bundan dolayıdır ki postmodern metinlerin toplumsalla olanla bağı ya yoktur ya da bu bağ çok dolayimli bir anlatımla metne yerleştirildiğinden okurun onu keşfedip yorumlaması mümkün değildir. Bu bağlamda da esasen bu bağ hiç yoktur denilebilir. 18. yüzyılda roman endüstri çağının etkisiyle geleneksel kolektif anlayışın yıkılarak yerine bireyselliğin bulunduğu yeni gerçekçiliği benimsemişti. 19. yüzyıl romanı ise edebi eser ve dış gerçeklik arasındaki bağın güçlü bir şekilde gösterilmesine önem veren gerçekçi gerçekçiliği benimsemiştir. 20. yüzyılda ortaya çıkan modernist roman ise parçalı bir hal alan, başka türlü bir söyleyişle, bütünlüğünü kaybederek parçalanmış gerçeklik anlayışı sonucu bireyin içsel dünyasına yönelerek, onun bu parçalanmışlıkla nasıl varolduğu veya nasıl baş

ettiği sorunsalına odaklanmıştır. Her dönemin kendine özgü gerçekliklerinin olduğu ve bunun farklı gerçeklik algılarını ve anlayışlarını ortaya çıkardığı söylenebilir. İşte bu anlayışlar da farklı temsilleri mümkün kılmaktadırlar. Postmodern roman da topluma hakim olan yeni gerçekliğin bir ürünüdür ve bu bağlamda edebiyat alanındaki yansımasıdır. Bu dönem merkezde tanrının veya insanın yer aldığı, önceki hakikat anlayışına ait düşünme tarzlarının reddedildiği, rasyonel öznelerin ürettiği tekil düşüncelerin ve bunlardan kaynaklanan büyük anlatıların yerini mikro teorilere ve çoğulculuğa bıraktığı bir düşünme tarzıdır. Bu düşünme tarzında özne dil olarak belirir.

Yorum: İncelenen üç romanda da roman kişilerinden çok söyleme odaklanıldığı görülmektedir. Özellikle Aldatmak romanında bütün hikâyenin etrafında döndüğü Aydan kişinin aslında bir roman karakteri oluşturacak kadar bile var olmadığını söylemek mümkündür. Bu romanlarda kişiler güzel, çekici, başarılı, uzun boylu, kıvırcık saçlı ve benzeri betimlemelerle ortaya konmaktadırlar. Postmodern roman yazarının genel özellikleri arasında sayılan zaman ve mekân kullanımındaki gerçeklikten serbest olmaya dayalı ilginç yapılar bu romanlarda da görülmektedir. Özellikle Baba ve Piç romanında hem zaman hem de mekân içiçe geçmiştir. Burada olaylar lineer bir çizgide birbirini kovalamak yerine sanki donmuş bir zaman diliminde, belirli bir anda üstüste yığılmış olaylar halinde okurun görüş alanına bırakılmış gibidir. Postmodernist romancı tek bir kişinin ağzından, düzenli ve tutarlı bir anlatım yerine çoğul anlatıcı tekniğini kullanarak, çok farklı inançlara, ideolojilere, düşünme ve yaşama tarzlarına sahip sesleri konuşturarak okuru şaşırtmayı sever. Bu anlamda özellikle Masumiyet Müzesi ve Baba ve Piç romanlarının yazarlarının bu özelliği severek kullandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ahmet Altan ise gene bir başka postmodernist roman yazarı özelliği olan sık sık fikir beyan eden ve adeta olayları yönlendiren anlatıcı özelliğini kullanmayı tercih etmiştir. İnceleme konusu üç romanda da öne çıkarılan kadın karakterler kişilikleri bakımından belirsiz, karakterleri bakımından tekinsiz ve duygularıyla yaşayan, sorunlar karşısında akılcı davranamayan kişiler olarak karşımıza çıkarlar. Bu özellikleriyle romanlardaki kadınlar genellikle ailevi ve toplumsal bir olumsuzluğun yaratıcıları konumundadırlar. Aldatmak romanının baş kişisi Aydan mükemmel bir adamla

evlidir. Anlatıcı olarak Ahmet Altan'ın tanrısal güçler yakıştırdığı saygın bir cerrahdır. Güzel bir evleri ve bir de çocukları vardır. Bu kusursuz çekirdek aile tablosunu bozan Aydan'ın en başından beri başka erkeklerle yatıyor oluşudur. Ama Aydan'ın bunu neden yapıyor oluşuna dair hiçbir mantıklı ya da duygusal sebep de gösterilmemektedir. Sadece canı öyle istemekte ve öyle yapmaktadır. Ancak kocasının kendisini hiç aldatmamış olmasının belirtilmesi bu rastgeleliğin altında yatan kadını neredeyse ``şeytanlaştırma`` çabasını görmek zorunda bırakır bizi. Baba ve Piç romanının kadın karakterleri ise romanda üç ayrı millete ait kadın temsilleri olmasına rağmen Türk kadını üzerinden somutlaştırılır. Zeliha erkek kardeşi tarafından tecavüze uğramış, psikolojik problemleri olan biridir. Ailenin diğer kadınları yani annesi ve kız kardeşleri gerçeği bilmemekte ve onu dünyaya bir ``piç`` getirmekle suçlamaktadırlar. Bir kızkardeş fal bakmakla, cinlerle konuşmaktadır, bir diğeri yaşadığı bütün olumsuzlukların acısını öğrencilerinden çıkaran katı bir öğretendir. Masumiyet Müzesi'nde yer alan kadın temsillerinde ise baş karakter Kemal'in müstakbel eşi bütün derdi modaya uygun giyinmek, süslenmek ve gezmek olan Sibel olarak karşımıza çıkar. Diğer kadın karakter ise Kemal'in tutkuyla arzulayıp, onunla buluşup rahatça sevişmek için apartman dairesi ayarladığı fakir, uzak akraba, tezgahtar Sibel'dir. Kemal onu tutkuyla arzulayacak, ama yine de evlenmek için Sibel'i seçecektir.

Sonuç: İncelemeye tabii tutulan üç postmodern romanda da kadın karakterler ve onlar üzerinden temsil edilen evlilik, sadakat ve aşk kavramlarının ele alınışı olumsuzluklar üzerindedir. Bu ele alışı ve inceleme konusu olan kavramların temsili de olumsuz olaylar dizgesiyle aktarılmıştır. Bu olumsuzluk dizgeleri ise kadını temsil eden karakterlerin kimlik, kişilik sorunlarına yaslanılarak betimlenmiştir. Romanlarda yer alan erkek karakterler genellikle evli veya bekar kadınlar tarafından arzulanan, Avrupa veya Amerika'da eğitim almış, varlıklı kişilerdir. Ayrıca bu erkekler eşlerine sadık, evine bağlı ve son derece başarılı bir iş hayatı olan kişiler olarak tasvir edilmektedirler. Burada ikisi erkek biri kadın olan bu üç postmodernist yazarın kadınlara yönelik bakışında topluma hâkim olan ataerkil anlayışa denk düşen bir bakış görülmektedir. Toplumsal sorunlarla ve dış gerçeklikle pek bağ kurulmamış olmakla birlikte dolayimli yollardan kurulan bağlarda toplumun evlilik, evlilik dışı ilişki, sadakat,

namus ve benzeri kavramlarla olan ilişkisinin nasıl ve hangi dinamiklerle kurulduğuna dair derinlikli bir bakış veya eleştirel bir yaklaşım yoktur. Bu bağlamda da söz konusu postmodernist romanlarda dış gerçekliğin ne olduğu ve bireylerin hem toplumsal hem de özel yaşamlarında nasıl bir anlam ifade ettiğine dair bir kaygı da görülmemektedir. Postmodernist romancının benimsediği ``şimdi``nin içinde kalarak ``anı yaşamak``olarak adlandırılan bireysel varoluş önerilmektedir. Postmodern romancılar kurdukları bu yeni ve tek tek bireylere ait dünya içerisinde gerçek hayatta olması mümkün olmayan yaşam tarzları ve bu yaşam tarzlarının genel anlayışla asla uyumlu olmayan sonuçlarını kurgulamakta son derece serbest hissetmektedirler. Bu an`ı yaşayan ve kendinden başka kimseye karşı ve hatta kendine karşı bile herhangi bir sorumluluk hissetmeyen bireylerin dünyaları arasında ka gerçek bağlar ve etkileşimler yoktur. Biz ancak bu dünyaların an içerisinde birbirleriyle olan kısacık, yüzeysel ve asla kalıcı ve dönüştürücü olmayan temaslarından söz edebiliriz. Tıpkı evli olduğu ve sevdiğini düşündüğü kocasının varlığına rağmen başka erkeklerle sırf anlık arzuları yüzünden ilişki kuran ve sonra da görünürdeki “normal” hayatına kolaylık devam eden Aydan da olduğu gibi.

Sonuç olarak postmodern romanın kahramanı veya karakterinin özne, kişi, karakter ve hatta insan olmadığı, postmodern metnin doğrudan kendisinin kendi kendisini temsil ettiği söylenebilir. Bu yaklaşım edebiyat alanında roman kişilerinin belli başlı bir kraktere sahip olmaması ve davranışlarının öngörülememesi sonucunu doğurmaktadır. Bu birbiriyle çelişen, tutarsız davranışlar sergileyen, bir sonraki adımı hesap edilemeyen roman kişileri insanın us sahibi bir varlık olarak rasyonel bir hayatın kurucusu olabileceğini söyleyen modernizmin insan tasavvurunun karşısına zayıf, tutarsız, duygularıyla hareket ettiği için toplumun üzerinde uzlaştığı değerlerle bağ kuramayan dolayısıyla da değer üretemeyen insanı çıkarmaktadır.

SONUÇ

İnceleme konusu olarak seçilen sözkonusu üç modern Türk Romanında karakterler güçlü bir biçimde yer almaktadırlar. Geleneksel romanın aksine bu romanlarda tek bir kahraman yerine birçok farklı kişinin duygu dünyası, bunalımları, ikilemleri ve yalnızlığı anlatılmaktadır. Bu bağlamda dönemin değerlerinin hangi toplumsal sınıf tarafından ve nasıl temsil edildiği veyagene toplumsal katmanların hangisinde yer alanlar tarafından nasıl değersizleştirilerek önemsiz kılındığı farklı kişilikler üzerinden kapsamlı bir şekilde betimlenebilmektedirler. Modern romancı toplumsal gerçeklikle bağ kurmayı, toplumsal sorunlara tanıklık etmeyi hatta onları tespit etmeyi önemsemektedir. Modern Türk romanında da bu özellikleri görebiliyoruz. Her üç romanda yer alan kadın temsilleri, içinde buldukları toplumsal koşulların zorluklarıyla ve çelişkileriyle mücadele içindedirler. Hiç birinde kadın karakterler erkek egemen toplumun edilgen varlıkları olarak tasvir edilmemektedirler. Bekçi Murtaza romanında kadın temsili oldukça sınırlıdır. Sadece Murtaza'nın karısı ve kızları, o da oldukça kısa fragmanlar halinde görülürler. Ancak buna rağmen romanın kurgusuna dikkat edilirse görünürdeki erkek egemenliği mahkûm edilmekte ve buradaki kadınların sessiz direnişi simgesel bir şekilde sergilenmektedir. Şöyle ki Murtaza için değerli olan erkek evlattır. İki erkek iki de kız çocuğu olur. Ancak oğullarının her ikisi de onun beklentilerini karşılamayacak tam tersine asla istemediği, değer vermediği şeylerle meşgul olacaklardır. Bu ise onun naif ve masumane de olsa herkese ve her şeye egemen olma çabasına en büyük darbeyi vuracaktır. Otorite ve kurallara sadık kalmaya olan bağlılığının altında yatan katıksız dürüstlük tutkusu yüzünden kendi kızının ölümüne sebep olması ise onun trajik hayatının ve insana rağmen gerçekleştirmeye çalıştığı vazife amacının çöküşünün hazin zirvesi olacaktır. Bu romanda kadınlar söylemedikleri sözler ve etmedikleri itirazlarla, sessizce ama gerçekliklerinin kuşku götürmez gücüyle var olmaktadır. Yenişehirde Bir Öğle Vakti romanında ise kadın imgesi, ilk defa toplumun bekâret baskısına yenilmemek için değil de onu sevdiği, onunla olmayı istediği için Ali ile sevişen Olcay karakterinde temsil edilir. Olcay Ali'ye aşık olunca cinsellik konusundaki davranışlarının altında yatan toplumsal

baskının farkına vararak bu anlamda kendi kendini iyileştiren, dirençli bir kadın portresi çizmektedir. İlk modern Türk romanı olarak anılan Halit Ziya Uşaklıgil'in Aşk-ı Memnu romanının ana fikri kabaca yasak aşkın bir ailenin ve onu yaşayan insanın felaketine sebep olabileceği şeklinde algılanmıştır okur ve eleştirmenler tarafından. Ancak bunu yaşayan kadının kendi kendisi, ailesi ve toplumla olan yorucu hesaplaşması çok detaylı bir şekilde verilmektedir. Yazar bizi Bihter'in beyninde adeta dolaştırır. Romanın yazıldığı tarih düşünülürse oldukça netameli bir temanın seçilmiş olduğu görülecektir. Ayrıca yasak aşkı yaşayan Bihter ise sonuçta kendi hayatına son verebilme cesaretini göstermiştir. Ancak roman boyunca böyle bir son asla seçenek olarak ortaya konmamış ve son ana kadar Bihter sorunları çözmek için direnmiş ve çaba sarfetmiştir. Yasak aşk hikâyesinin sonu intiharla bitmiş olmakla birlikte kadın karakter postmodern romanlarda olduğu gibi edilgen bir yapı içinde temsil edilmemiştir. Son olarak modern romanlardaki evlilik, aşk, sadakat temalarının birer değer olarak temsilinde birey-toplum-gelenek arasındaki gerilimli etkileşime yer verilmektedir. Böylece, temsili değerlerin, temsil edildikleri dönemin egemen değerlerini sorgusuz sualsiz tekrar üretmek ya da onları toptan kötülemek yerine eleştirel bir bakışla neden ve nasıl öyle oldukları konusunu düşünmeye yol verdiğini söyleyebiliriz.

İncelemeye tabi tutulan üç postmodern romanda da kadın karakterler ve onlar üzerinden temsil edilen evlilik, sadakat ve aşk kavramlarının ele alınışı olumsuzluklar üzerindedir. Bu ele alışı ve inceleme konusu olan kavramların temsili de olumsuz olaylar dizgesiyle aktarılmıştır. Bu olumsuzluk dizgeleri ise kadını temsil eden karakterlerin kimlik, kişilik sorunlarına yaslanılarak betimlenmiştir. Romanlarda yer alan erkek karakterler genellikle evli veya bekar kadınlar tarafından arzulanan, Avrupa veya Amerika'da eğitim almış, varlıklı kişilerdir. Ayrıca bu erkekler eşlerine sadık, evine bağlı ve son derece başarılı bir iş hayatı olan kişiler olarak tasvir edilmektedirler. Burada ikisi erkek biri kadın olan bu üç postmodernist yazarın kadınlara yönelik bakışında topluma hâkim olan ataerkil anlayışa denk düşen bir bakış görülmektedir. Toplumsal sorunlarla ve dış gerçeklikle pek bağ kurulmamış olmakla birlikte dolayimli yollardan kurulan bağlarda toplumun evlilik, evlilik dışı ilişki, sadakat, namus ve benzeri kavramlarla olan ilişkisinin nasıl ve hangi dinamiklerle

kurulduğuna dair derinlikli bir bakış veya eleştirel bir yaklaşım yoktur. Bu bağlamda da söz konusu postmodernist romanlarda dış gerçekliğin ne olduğu ve bireylerin hem toplumsal hem de özel yaşamlarında nasıl bir anlam ifade ettiğine dair bir kaygı da görülmemektedir. Postmodernist romancının benimsediği “şimdi”nin içinde kalarak “anı yaşamak” olarak adlandırılan bireysel varoluş önerilmektedir. Postmodern romancılar kurdukları bu yeni ve tek tek bireylere ait dünya içerisinde gerçek hayatta olması mümkün olmayan yaşam tarzları ve bu yaşam tarzlarının genel anlayışla asla uyumlu olmayan sonuçlarını kurgulamakta son derece serbest hissetmektedirler. Bu an’ı yaşayan ve kendinden başka kimseye karşı ve hatta kendine karşı bile herhangi bir sorumluluk hissetmeyen bireylerin dünyaları arasında ka gerçek bağlar ve etkileşimler yoktur. Biz ancak bu dünyaların an içerisinde birbirleriyle olan kısacık, yüzeysel ve asla kalıcı ve dönüştürücü olmayan temaslarından söz edebiliriz. Tıpkı Aldatmak romanındaki Aydan karakterinde olduğu gibi. Aydan kocasını sevmektedir. Bir de kızı vardır. Roman boyunca bu çekirdek ailenin neredeyse mükemmel yapısı betimlenir. Ayrıca Aydan mutludur da. Sadece sıkılmaktadır ve macera aramaktadır. Bunun da ötesinde başka erkeklerle sırf anlık arzuları yüzünden ilişki kurmakta ve sonra da “normal” hayatına yani evliliğine kolaylıkla devam edebilmektedir. Orhan Pamuk’un Masumiyet Müzesi romanındaki kadın karakterler de tıpkı diğer postmodern romanlarda olduğu gibi sadece görüntüleriyle yer almaktadırlar. Bu ise onların roman yazarları tarafından varoluşsal bir eksiklikle yarattığını düşündürmektedir. Bir başka ifadeyle söylersek postmodern söylemin bireysellik vurgulu mikro dünyaları kadınlar üzerinden temsil edilmektedir. Sonuç olarak postmodern romanın kahramanı veya karakterinin özne, kişi, karakter ve hatta insan olmadığı, postmodern metnin doğrudan kendisinin kendi kendisini temsil ettiği söylenebilir. Bu yaklaşım edebiyat alanında roman kişilerinin belli başlı bir kraktere sahip olmaması ve davranışlarının öngörülememesi sonucunu doğurmaktadır. Bu birbiriyle çelişen, tutarsız davranışlar sergileyen, bir sonraki adımı hesap edilemeyen roman kişileri insanın us sahibi bir varlık olarak rasyonel bir hayatın kurucusu olabileceğini söyleyen modernizmin insan tasavvurunun karşısına zayıf, tutarsız, duygularıyla hareket ettiği için toplumun üzerinde uzlaştığı değerlerle bağ kuramayan dolayısıyla da değer üretemeyen insanı çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1998). Dil-Kültür Bağlantısı. İstanbul: İnkılap Yayınları
- Aktulum, K. (2014). Metinlerarası İlişkiler. İstanbul: Kanguru Yayınevi
- Altan, A. (2002). Aldatmak. İstanbul: Can
- Aristoteles (1996). Metafizik. (A. Arslan Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları
- Aziz, A. (1982). Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları
- Bahar, H.B. (2009). Sosyoloji. Ankara: Usak
- Barker, C., Galasinski, D. (2001). Cultural studies and discourse analysis: a dialogue on language and identity. London: Sage
- Baudrillard, J. (1988). Simülarklar ve Simülasyon. (O. Adanır Çev.) İzmir: Dokuz Eylül Yayınları
- Baudrillard, J. (2005). Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği. (O. Adanır Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2011). Simülarklar ve Simülasyon. (O. Adanır Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Bauman, Z. (2014). Modernlik ve Müphemlik. (İ. Türkmen Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Baş, T., Akturan, U. (2008). Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Berkes, N. (2002). Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler (2. baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları
- Berkes, N. (2012). Türkiye’de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Berman, M. (2003). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor. (Ü. Altuğ ve B. Peker Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları

Bilgin, N.(2003). Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar, Yaklaşımlar. İstanbul: Bağlam Yayıncılık

Bucher, K., Hinton, K. (2010). Young Adult Literature Exploration, Evaluation, and Appreciation. Boston: Pearson

Budak, A. (2007). Osmanlı Modernleşmesi ve Edebiyat. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4760/65395> Erişim tarihi: 28

Nisan 2020

Butor, M. (1991). Roman Üstüne Denemeler. (M. Rifat ve S. Rifat Çev.) İstanbul: Düzlem

Calvino, İ. (2000). Amerika Dersleri. (K. Atakay Çev.) İstanbul; Can Yayınları

Cevizci, A. (2002). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları

Çelikkaya, H. (1996). Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi. İstanbul: Alfa Yayınları

Çoban B., Özarıslan, Z. (2015). Söylem ve İdeoloji-Mitoloji, Din, İdeoloji. İstanbul: Su Yayınları.

Deenmmal, O. (1982). Ideology and Education. Waltair: Andhra University Press

Demirel, Ö. (2010). Eğitim Sözlüğü (4. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Deren, S. (2004). Kültürel Batılılaşma. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (3. baskı) (içinde). (Der.) Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları

Doğan, E. (2003). Yaşasaydı Âşık Olurdum. İstanbul: Everest Yayınları

Doğan, İ. (1995). Sosyoloji. Ankara: Sistem Yayınları

Durbaş, R. (2017). Orhan Kemal ve Bekçi Murtaza. Bir Gün Gazetesi, 22 Şubat 2017

Eagleton, T. (2014). Edebiyat Kuramı. (T. Birkan Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Ecevit, Y. (2006). Türk Romanında Postmodernist Açılımlar. İstanbul: İletişim Yayınları

Eliuz, Ü. (2008). Orhan Kemal'in Murtaza Romanında Yapı. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 3/4, 904-921

Eliuz, Ü. (2016). Oyunda Oyun Postmodern Roman. İstanbul: Kesit Yayınları

Elliott, R. (1996). Discourse analysis: exploring action, function and conflict in social texts. Marketing Intelligence & Planning, 14(6), 65-68.

Enginün, İ. (2004). Osmanlıcadan Modern Türkiye Türk Edebiyatı ve Öz Kimlik. Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si (içinde). (Der.) Kemal H. Karpat. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

Eren, H. (1988). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Feather, N.T. (1975). Values in education and society. New York: Free Press

Fichter, J. (2006). Sosyoloji Nedir. (N. Çelebi Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık

Fraser, J.T. (1999). Time, Conflict and Human Values. Illinois: University of Illinois Press

Gencer, M. (2008). Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Kültür, Din ve Siyaset İlişkileri. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkic. 3(2), 354-369

Georgeon, F. (2006). Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930 Seçilmiş Makaleler. (A. Berktaş Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Giddens, A. (2000). Sosyoloji. Ankara: Ayraç Yayınları

Giddens, A. (2012). Sosyoloji. (C. Güzel Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları

Giddens, A. (2014a). Modernite ve Bireysel Kimlik. İstanbul: Say

- Giddens, A. (2014b). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı
- Gökçe, B. (2004). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumları*. Ankara: Savaş Yayınları
- Günay, V.D. (2013). *Söylem Çözümlemesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık
- Güngör E. (2008). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Güvenç, B. (1994). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Habermas, J. (1994). *Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje*. (N. Güleğül Çev.) İstanbul: Kıyı Yayınları
- Hafizoğulları, Z. (2001) *Türkiye Cumhuriyetinin Fikri Temelleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- Hassan, I. (1982). *The Dismemberment of Orpheus: Toward a Postmodern Literature*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequence*. Beverly Hills CA: Sage Publications.
- Hökelekli, H., Gündüz, T. (2007). *Üstün yetenekli çocukların değer yönelimleri ve eğilimleri*. R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Z. Ş. Arslan, M Zengin (Editörler). *Değerler ve Eğitimi*. İstanbul. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 371-396.
- Hughes, H.S. (1995). *Toplum ve Bilinç*. (G. Özkan Çev.) İstanbul: Metis
- Inglehard, R. (1990). *Culture in Advanced Industrial Society*. New Jersey: Princeton University Press.
- İhsanoğlu, E. (1998). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi (Cilt 1)*. İstanbul: IRCICA Yayınları
- İleri, S. (1977). *Sevgi Soysal Üzerine*. *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi*. 304
- İlhan, A. (1986). *Ulusal Kültür Savaşı (1. Baskı)*. İstanbul: Özgür Yayın

- İnal, A. (1996). Haberi Okumak. İstanbul: Temuçin Yayınları
- Köprülü, M.F. (1986). Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Ötüken Yayınları
- İnce, Ö. (29.9.2002) Bir magazin romancısı: Ahmet Altan. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/bir-magazin-romancisi-ahmet-altan-100513>
Erişim tarihi: 28 Nisan 2020
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1981). Çocuğun Değeri, Türkiye’de Değerler ve Doğuranlık. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, İdari Bilimler Fakültesi Yayını
- Kağıtçıbaşı, Ç., Cemalcılar, Z. (2017). Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar – Sosyal Psikolojiye Giriş. İstanbul: Evrim Yayıncılık.
- Kantemir, E. (1982). Aşk-ı Memnu Eser İncelemesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 15(1), 227-239
- Kaplan, M. (1971). Tefik Fikret: Devir-Eser-Şahsiyet. İstanbul: Bilmen
- Kaplan, M. (1986), Kültür ve Dil. İstanbul: Dergah Yayınları
- Kara, T. (29.6.2013) Vasat Edebiyat: Ahmet Altan Romanları... Erişim adresi: <https://www.gercekedebiyat.com/haber-detay/vasat-edebiyat-ahmet-altan-romanlari-taylan-kara/1027> Erişim tarihi: 28 Nisan 2020
- Karpat, K. (1971). Türk Romanında Sosyal Konular. İstanbul: Varlık Yayınları
- Karpat, H.K. (2002). Osmanlı Modernleşmesi. (A.Z. Durukan ve K. Durukan) Ankara: İmge
- Kasaba, R. (1998). Eski ve Yeni arasında Kemalizm ve Modernizm. Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik (içinde). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Kemal, O. (1969). Murtaza. İstanbul: Cem Yayınevi
- Kıray, M. (1974). Sosyal Yapı ve Nüfus Etkileşimi. Amme İdaresi Dergisi. 7(4), 3-10
- Kızılcılık, S. (2008). Frankfurt Okulu. Ankara: Anı Yayıncılık

- Kızıler, F. (2006). Moderniteden Postmoderniteye Kavramsal Bir Yolculuk. Patrick Süskind'in Parfüm Adlı Romanında Postmodernist Açılımlar (içinde). Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi
- Köknel, Ö. (2007). Çatışan Değerlerimiz (1. Baskı). İstanbul: Akdeniz Yayıncılık
- Köylü, M. (2006). Küreselleşme ve ahlaki değerler. İstanbul. Litera Yayıncılık
- Kuçuradi, İ. (1971). İnsan ve Değerler. İstanbul: Yankı Yayınları.
- Kuhn, T. (2018). Bilimsel Devrimlerin Yapısı. (N. Kuyaş Çev.) İstanbul: Kırmızı
- Lewis, B. (1993). Modern Türkiye'nin Doğuşu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Lewis, B. (2004). Hata Neredeydi. (H.Ö. Turgan ve S. Bilbaşar Çev.) İstanbul: Oğlak
- Löwy, M. (2007). Walter Benjamin:Yangın Alarmı "Tarih Kavramı Üzerine" Tezlerin Bir Okuması. (U.U. Aydın Çev.) İstanbul: Versus Yayınları
- Lucy, N. (2003). Postmodern Edebiyat Kuramı. (A. Aksoy Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Lyotard, J.F. (1998). Postmoderne Dönüş. Modernizmin Serüveni (içinde). (Der.) Enis Batur. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Mardin, Ş. (1997). Türk Modernleşmesi. İstanbul: İletişim Yayınları
- Moran, B. (2015). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış. İstanbul: İletişim Yayınları
- Moran, B. (2017). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul: İletişim Yayınları
- Murray, A. (2013). Giorgio Agamben. (A. Aydın Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.

Olick, J.K., Robbins, J. (1998). Social Memory Studies: From "Collective Memory" to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. *Annual Reviews Sociology*, 24, 105-140

Orhan Kemal kimdir? Erişim adresi: <https://www.biyografi.net.tr/orhan-kemal-kimdir/> Erişim tarihi: 28 Nisan 2020

Orhan Kemal kimdir? Erişim adresi:
<https://www.ensonhaber.com/biyografi/orhan-pamuk-kimdir-2015-04-23>
Erişim tarihi: 28 Nisan 2020

Orkunoğlu, Y. (2007). Nietzsche ve Postmodernizmin Gerçek Yüzü. İstanbul: Ceylan Yayınları

Ortaylı, İ. (2002). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı (13. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları

Ortaylı, İ. (2012). Gelenekten Geleceğe. İstanbul: Timaş Yayınları

Ozolins, J. (2009). Değişen bir dünyada küreselleşme, eğitim ve değerler. Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi. Ankara

Özkalp, E. (2011). Sosyolojiye Giriş. Bursa: Ekin Yayınları

Özsoy, O. (2005). Etkin Eğitim (4. baskı). İstanbul: Hayat Yayınları

Pamuk, O. (2008). Masumiyet Müzesi. İstanbul: İletişim Yayınları

Postman, N. (1994). Televizyon Öldüren Eğlence. (O. Akınhay Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Rokeach, M. (1973). The Nature of Human Values. New York: Free Press

Samuel P.H. (1984). Will More Countries Become Democratic? *Political Science Quarterly*. 99(2), 193-218

Schwartz, S.H., Bilsky, W. (1987), Toward a Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*. 53(3), 550-562

Schwartz, S.H. (1994). Beyond individualism and collectivism: New cultural dimensions of values. İçinde *Individualism and collectivism: Theory, method,*

and applications, Thousand Oaks. U. Kim, H. C. Triandis, Ç. Kağıtçıbaşı, S. Choi, and G. Yoon (Der.), Sage, 85-119

Schwartz, S.H. (2006). Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications. *Revue Française de Sociologie*. 47(4), 929-968+977+981-982+985

Seküler, sekülerizm nedir? Erişim adresi:

<https://www.turkedebiyati.org/sekuler/> Erişim tarihi: 28 Nisan 2020

Solak, Ö. (2011). Küçük Ağa Romanının Eleştirel Söylem Analizi. *Akademik Bakış*, 26, 1-14.

Soysal, S. (1973). *Yenişehirde Bir Öğle Vakti*. Ankara: Bilgi Yayınevi

Şafak, E. (2018). *Baba ve Piç*. İstanbul: Doğan Egmont

Şaylan, G. (2009). *Postmodernizm* (4. baskı). Ankara: Algi Yayınevi

Tanpınar, A.H. (1977). *Romana ve Romancıya Dair Notlar*. Edebiyat Üzerine Makaleler. İstanbul: Dergah Yayınları

Tanpınar, A.H. (1977), Halid Ziya Uşaklıgil. Edebiyat Üzerine Makaleler. İstanbul: Dergah Yayınları

Timur, T. (2002). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*. Ankara: İmge Kitabevi

Touraine, A. (2008). *Başka Türlü Düşünmek*. İstanbul: Kırmızı Yayınları

Touraine, A. (2012). *Modernliğin Eleştirisi*. (H.U. Tanrıöver Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Tunca, E. (2004). Elif Şafak'ın İngilizce romanı, 'çiftkillik'. *Zaman Gazetesi*, 29 Ocak 2004

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü-Sosyal Bilimler (2014). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi

Uşaklıgil, H.Z. (2001). *Aşk-ı Memnu*. İstanbul: Özgür Yayınları

Ülkü, G. (2004). Söylem Çözümlemesinde Yöntem Sorunu ve van Dijk Yöntemi. Haber-Hakikat ve İktidar İlişkisi (içinde). (Der.) Çiler Dursun. Ankara: Elips Yayınları

van Dijk, T.A. (1985). News Analysis: Case Studies of International and National News in the Pres. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publication

Wooffitt, R. (2005). Conversation analysis and discourse analysis: a comparative and critical introduction. London: Sage

Yalçın, A. (2012). Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946. Ankara: Akçay Yayınları

Yapıcı, A., vd. (2012), Öğretmen Adaylarının Değerler Yönelimleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 11(42), 129-151

Yazıcı, M. (2013). Toplumsal Değişim ve Sosyal Değerler. Turkish Studies. 8(8), 1489-1501

Zürcher, E.J. (1998). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları